

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 3.

XVI.

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Постављења

Претписом министровим постављени су:

у првој београдској гимназији: за учитеља гимнастике треће класе, *Густав Фејфар*, испит. учит. приправник, 9. фебр. о г.;

у трећој београдској гимназији: за хонор. предавача *Бура Милијашевић*, проф. гимн. у пензији, 9. фебр. о. г.;

у пожаревачкој гимназији: за предавача *Душан Х. Илић*, сврш. слушаалац филос. факултета, 24. фебр. о. г.;

у књажевачкој нижој гимназији: за хонор. учитеља црквеног и нотног певања *Ђорђе Стојићевећ*, пређ. ср. писар, 1. фебр. о. г.;

у београдској Вишој Женској Школи: за класну учитељицу *Зорка Станковићева*, помоћница у истом заводу, 21. фебр. о. г.;

у крагујевачкој Вишој Женској Школи: за помоћницу, а да врши дужност учитељице ручног жен. рада у вишкој Учит. Школи, *Јелена Балаићкова*, сврш. учен. В. Ж. Школе и исп. учитељ. приправница, 21. фебр. о. г.; — за хонор. учитеља певања *Јосиф Цец*, учит. музике и пев. у крагујев. гимн., 20. фебр. о. г.

Премештаји

Претписом Министровим премештени су:

у прву београдску гимназију: за предавача *Драгољуб П. Поповић*, предавач Богословије, 8. фебр. о. г., по потреби службе;

у пожаревачку гимназију: за предавача *Мирко Пејић*, предавач Богословије, 8. фебр. о. г., по потреби службе.

Разрешења

у трећој београдској гимназији: предавач *Живко Петковић*, 8. фебр. о. г., по молби.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Постављења учитеља

Претписом министра просвета и црквених послова постављени су:

у ваљевском округу: за учит. сва 4 раз. у Бурђевцу *Михаило Јовичић*, пређ. учитељ, 27. нов. пр год.; — за учитеља I и II раз. у Тврдојевцу *Никола Казаковић*, пређ. уч., 7. дек. пр. год.;

у врањском округу: за учит. сва 4 раз. осн. школе у Винарцу *Алекса Ђорђевић*, пређ. учитељ, 24. нов. пр. год.; — за учит. сва 4 раз. осн. шк. у Големом Селу *Јован Атанасијевић*, пређ. учит., 1. дек. пр. год.;

у крагујевачком округу: за учит. сва 4 раз. у Вукосавцима *Сретен Голубовић*, с уч. испитом, 27. нов. пр. год.; — за учит. сва 4 р. у Орашцу *Лазар Петковић*, пређ. уч., 18. нов. пр. год.;

у крајинском округу: за учит. жен. школе у Плавни *Милева Лазаревићева*, пређ. уч., 21. дек. пр. год.; — за учит. жен. школе у Поповици *Љубица Миловукова*, пређ. учит., 16. дек. пр. год.; — за привр. учит. жен. школе у Трњанима *Зорка Радвановићева*, пређ. учит., 1. нов. пр. год.; — за учит. жен. школе у Голубињу *Љубица Рајчићева*, пређ. учит., 9. дек. пр. год.; — за учит. жен. шк. у Лукама *Љубица Николићева*, с испит. по чд. 49. зак. о осн. школ., 16. дек. пр. год.; — за уч. сва 4 разр. школе у Вољетину *Димитрије Цветковић*, с учит. испитом, 7. дек. пр. год.; — за уч. жен. школе у Малајници *Софија Матићка*, пређ. учит., 9. дек. пр. год.; — за учит. сва 4 раз. у Слатини *Димитрије Узуровић*, пређ. учит., 7. дек. пр. год.

у крушевачком округу: за учит. сва 4 раз. у Новом Селу *Драгољуб Рајковић*, пређ. учитељ, 16. дек. пр. год.; — за учит. сва 4 раз. школе у Душњи *Драгутин Поповић*, пређ. учит., 11. јан. о. год.; — за учит. сва 4 раз. шк. у Гредетину *Михаило Крстић*, пређ. учит., 16. фебр. о. год.;

у моравском округу: за учит. сва 4 р. шк. у Дубокој *Боривоје Ђорђевић*, пређ. уч., 1. дек. пр. год.; — за уч. I и II раз. школе у Опарићу *Сима Благојевић*, пређ. учит., 28. нов. пр. год.; — за уч.

1. одељ. I раз. муш. шк. у Јагодини *Јефтимија Алексићева*, сврш. учен. В. Ж. Шк., 12 јан. о. г.;

у пиротском округу: за учит. I и II р. жен. шк. у Власотинцу *Косара Живковићева*, пређ. уч. 16. дек. пр. год.; — за уч. I раз. шк. у Расинцу *Ламбра Петровић*, с учит. испитом, 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 раз. шк. у Конопинци *Цветко Дубеновић*, пређ. учит., 16. дек. пр. год.; — за прив. учит. сва 4 раз. у Чиниглавцима *Илија Мрдаковић*, сврш. ђак Учит. Школе, без испита, 1. јан. о. г.;

у подринском округу: за учит. сва 4 раз. у Комприћу *Милан Дачић*, пређ. уч., 9. дек. пр. г.; — за уч. I р. шк. у Белој Цркви *Мирко Митровић*, пређ. уч., 28. нов. пр. г.; — за уч. I р. у Царини *Љубомир Шоцаловић*, с уч. испитом, 1. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. шк. у Раденковићу *Доброслав Ивановић*, пређ. прив. уч., 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. шк. у Деснићу *Милосав Јовановић*, с учит. испитом, 28. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Чокешини *Петар Паунковић*, пређашњи учитељ, 26. јан. о. год.;

у подунавском округу: за уч. сва 4 р. шк. у М. Мокром Лугу *Коста Павловић*, пређ. учит., 16. дек. пр. г.; — за учит. V р. жен. шк. у Смедереву *Милица Првуловићева*, пређ. уч., 1. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Нов. Аџибеговцу *Божидар Донић*, пређ. уч., 11. дек. пр. год.; — за учит. сва 4 р. у Вел. Потоку *Душан К. Поповић*, пређ. уч., 5. дек. пр. г.; — за уч. I и 2. од. II р. у Лугавчини *Лазар Илић*, пређ. уч., 9. дек. пр. г.; — за уч. III и IV р. у Умчарима *Милан Николић*, ђак Вел. Школе, 1. дек. пр. г.; — за уч. III и IV р. шк. на Умци *Светозар Обрадовић*, пређ. уч., 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Свбници *Никола Ненадовић*, пређ. уч., 11. окт. пр. год.; — за уч. I од. I р. у Лугавчини *Милева Јовановићева*, с учит. испитом, 1. нов. пр. г.;

у пожаревачком округу: за уч. сва 4 р. у Добрњу *Живко Вићентијевић*, пређ. уч., 16. дек. пр. г.; — за прив. уч. I и II р. у Топоници *Милева Микићка*, с испитом по чл. 49. зак. о осн. школ., 16. дек. пр. год.; — за прив. уч. I р. у Трњанима *Стана Стевановићева*, пређ. прив. уч., 1. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Десници *Коста Загорац*, пређ. уч., 1. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Сиракову *Јеврем Баљић*, пређ. уч., 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Бусуру *Живота Петровић*, пређ. учит., 21. јан. о. г.; — за прив. учит. сва 4 р. школе у Добрњу *Димитрије Алексић*, пређ. привр. учит., 1. јан. о. г.;

у рудничком округу: за учит. сва 4 раз. у Мрсаћу *Драгутин Борђевић*, пређ. уч., 18. нов. пр. г.; — за уч. I р. у Марковици *Видоје Симовић*, с уч.

испитом, 16. дек. пр. г.; — за учит. сва 4 раз. у Вичи *Сима Грандић*, с учит. исп., 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Каменици *Димитрије Тодоровић*, пређ. уч., 18. нов. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Љутовници *Владислав Жеравић*, пређ. уч., 26. нов. пр. г.; — за уч. I и I од. II р. у Бољковцима *Вукашин Поповић*, пређ. уч., 7. дек. пр. г.;

у тимочком округу: за уч. I р. шк. у Читлуку *Алекса Антић*, пређ. уч., 16. дек. пр. г.;

у топличком округу: за учит. I и II раз. у Житном Потоку *Хранислав Станковић*, пређ. уч., 18. нов. пр. г.; — за прив. уч. I и II р. у Малчи *Параскева Лазаревићка*, пређ. прив. уч., 16. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. шк. у Балајинцу *Димитрије Пејовић*, с уч. испитом, 7. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Александрову *Живојин Стојићевић*, пређ. уч., 1. дек. пр. г.; — за уч. 2. од. I р. шк. у Каменици (Ум) *Јован Стојановић*, пређ. учит., 1. јан. о. г.; — за уч. сва 4 р. у Статовцу *Јован Телебаковић*, пређ. уч., 26. јан. о. г.

у ужичком округу: за уч. 2. од. I р. ж. шк. у Ариљу *Смиља Тодосијевићева*, с уч. исп., 16. дек. пр. г.; — за уч. III раз. шк. у Добрињи *Танасије Бркић*, с уч. испитом, 16. дек. пр. г.;

у округу црноречком: за уч. приправ. I и II р. шк. у Шарбановцу *Стеван Акимовић*, пређ. уч., 16. нов. пр. г.; — за учит. сва 4 р. у Бучју *Живојин Младеновић*, с уч. испитом, 7. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Врбовцу *Милош Милошевић*, пређ. уч., 1. дек. пр. г.; — за учит. IV р. у Вел. Извору *Димитрије Јончић*, пређ. уч., 1. дек. пр. г.; — за уч. сва 4 р. у Заграђу *Владимир Миленковић*, с уч. испитом, 1. дек. пр. г.; — за привр. учит. жен. шк. у Слатини *Милица Андрејевићева*, без уч. испита, 1. јан. о. г.; — за привр. уч. жен. шк. у Кривом Виру *Марија Димитријевићева*, пређ. привр. учит., 1. фебр. о. г.

Премештаји

Претписом министра просвете и црквених послова, премештени су:

у Београду: за учит. I и II р. м. шк. у Београду, у Топчидеру, *Сара Станићева*, уч. III раз. ж. шк. у Шапцу, на Камичку, 14. окт. пр. год., по молби; — за уч. III р. м. шк. у Београду, код саборне цркве, *Урош Благојевић*, уч. муш. школе у Голубињу, окр. крајин, 10. нов. пр. г., по молби; — за учит. II р. жен. шк. у Вежбаоници В. Жев. Школе *Катарина Тешићева*, учит. I од. I и II р. муш. шк. у Гроцкој, окр. подун, 1. јан. о. год., по молби;

у Нишу: за уч. III и IV р. м. шк. у Нишу, у Београд-махали, *Васа Марковић*, уч. I и II р. шк. у Опарићу, окр. морав., 3. нов. пр. г., по молби;

у ваљевском округу: за учит. I р. муш. шк. у Голој Глави *Катарина Благојевићка*, учит. жен. школе у Годубињу, окр. крајинског, 9. дек. пр. г., по потреби;

у врањском округу: за уч. сва 4 р. осн. шк. у Слншанима *Милосав Никитовић*, учит. III и IV раз. шк. у Милковцима, окр. рудничког, 29. нов. пр. г., за казну;

у крагујевачком округу: за прив. врш. дуж. учит. сва 4 р. шк. у Годачици *Милутин Пошовић*, прив. врш. дуж. учит. сва 4 р. шк. у Винчи, окр. подунав., 18. нов. пр. г., по молби; — за привр. учит. сва 4 раз. у Орашцу *Божидар Милићевић*, прив. учит. сва 4 р. у Рибару, окр. мор., 1. дек. пр. г., по потреби; — за учит. жен. шк. у Батоцини *Даринка Величковићка*, уч. I и II раз. жен. шк. у Краљеву, 30. нов. пр. год., по молби; — за учит. сва 4 р. у Пласковцу *Максим Радосављевић*, уч. сва 4 р. у Вукосавцима, истог окр., 27. новем. пр. г., по молби; — за учит. I и II раз. у Клоки *Милева Ђорђевићка*, уч. I и II раз. у Цветкама, окр. руднич., 18. нов. пр. год., по потреби; — за учит. II р. у Сипићу *Даринка Јсвановићка*, учит. I. од. I р. жен. шк. у Крагујевцу, 22. нов. пр. г., по потреби;

у крајинском округу: за уч. сва 4 р. шк. у Мокрањи *Михаило Милосављевић*, уч. сва 4 раз. у Вел. Јасикову, истог окр., 16. дек. пр. год., по молби; — за уч. сва 4 р. у Вел. Јасикову *Доситије Гредел*, уч. сва 4 р. у Мокрањи, истог окр., 16. дек. пр. г., по молби; — за уч. II и приправ. р. у Јабуковцу *Милан Аранђеловић*, уч. сва 4 р. у Вучју, окр. црногор., 19. нов. пр. г., по молби; — за учит. муш. шк. у Годубињу *Милан Касановић*, уч. I и 2. од. II р. у Лугавцини, окр. подун., 9. дек. пр. г., по молби; — за уч. I и приправ. р. у Прахову *Драгиња Милкићка*, уч. I и II раз. у Топоници, окр. пожар., 29. нов. пр. г., по молби; — за уч. II р. м. шк. у Кладову *Даница Ђорђевићка*, учит. 2. од. IV р. жен. шк. у Пожаревцу, 26. нов. пр. год., по молби; — за уч. сва 4 р. у Подвршкој *Живко Вићентијевић*, уч. сва 4 раз. у Добрњу, окр. пожарев., 22. дек. пр. г., по молби; — за уч. сва 4 р. у Слатини *Станко Стевановић*, уч. II, III и IV р. шк. у Штубику, истог окр., по молби, 1. јан. о. г.;

у крушевачком округу: за уч. сва 4 р. шк. у Брезовици *Милан Николић*, уч. сва 4 р. у Жунањевцу, окр. морав., 18. нов. пр. г., по потреби;

— за уч. 2. од. I р. м. шк. у Ђићевцу *Јелена Јелена Барбуловићка*, учит. I и II р. шк. у Малчи, окр. топличк., 14. дек. пр. г., по потреби; — за учит. I р. шк. у Прћиловици *Марија Стојановићка*, уч. 1. од. II р. м. шк. у Алексинцу, 1. дек. пр. г., по молби; — за уч. 1. од. II р. м. шк. у Алексинцу *Анка Дунђерскова*, уч. II р. шк. у Прћиловици, ист. окр., 1. дек. пр. г., по молби; — за уч. I и II р. у Корману *Леошава Шимановићка*, уч. I р. шк. у Варварину, окр. морав., 18. нов. пр. г., по молби;

у моравском округу: за уч. 2. од. I р. жен. шк. у Параћину *Јелена Убавкићка*, уч. I и II р. шк. у Трњанима, окр. пожар., 1. дек. пр. год., по молби; — за уч. сва 4 р. шк. у Рибарима *Лазар Петковић*, уч. сва 4 р. у Орашцу, окр. крагујев., 1. дек. пр. г., по молби; — за уч. I р. шк. у Варварину *Христина Трајковићка*, уч. I и II р. шк. у Корману, окр. круш., 18. нов. пр. г., по молби;

у пиротском округу: за уч. сва 4 р. шк. у Чиниглавцима *Радован Вукићевић*, уч. сва 4 р. у Јадовик-Извору, истог окр., 18. нов. пр. год., по молби; — за учит. сва 4 р. шк. у Јадовик-Извору *Даница Николићка*, уч. 1. од. I р. шк. у Власотинцу, ист. окр., 16. дек. пр. г., по потреби; — за уч. 1. од. I р. шк. у Власотинцу *Светислав Маркић*, уч. сва 4 р. шк. у Коноцини, истог окр., 16. дек. пр. г., по молби;

у подринском округу: за уч. III и IV р. шк. у Варни *Урош Палегашевић*, уч. сва 4 р. шк. у Бољетину, окр. крајин., 1. дек. пр. г., по молби; — за уч. 2. од. I р. у Дреновцу *Анђелија Крушиковићка*, уч. I р. у Забрежју, окр. ваљев., 28. нов. пр. г., по потреби; — за привр. уч. I и II р. шк. у Дубљу *Ружица Јовановићка*, привр. уч. I и II р. шк. у Бољковцима, окр. руднич., 22. нов. пр. г., по молби; — за учит. I р. шк. у Клењу *Драга Шкоричка*, учит. I раз. шк. у Бел. Цркви, истог окр., 22. нов. пр. г., по молби; — за учит. I раз. шк. у Љешници *Ленка Карабелкићка*, уч. I р. шк. у Царини, истог окр., 18. нов. пр. г., по молби; — за учит. I, II, III и IV р. шк. у Дреновцу *Владимир Стевановић*, уч. сва 4 р. шк. у Младеновцу, окр. подун., 4. фебр. о. г., по молби;

у подунавском округу: за учит. сва 4 р. у Младеновцу (варошица) *Игњат Пошовић*, уч. III и IV р. шк. у Гроцкој, окр. подун., 23. нов. пр. г., по молби; — за учит. сва 4 р. шк. у Малој Плани *Данило Лукић*, уч. II, III и IV р. шк. у Д. Трешњици, окр. подрин., 16. дек. пр. г., по потреби; — за учит. I и II р. шк. у Умчарима *Стана Николићка*, уч. I и II р. шк. у Власотинцу, окр. пирот., 1. дек. пр. год., по молби; — за учит. I р. шк. у

Водњу *Босилка Јовановићева*, уч. (затвор.) шк. у Десни, окр. пожар., 18. нов. пр. г., по потреби; — за учит. III и IV р. шк. у Гроцкој *Димитрије Михаиловић*, уч. сва 4 р. у Шепшину, ист. окр., 1. јан. о. г., по молби; — за уч. I од. I и II р. муш. шк. у Гроцкој *Ружица Јовановићева*, уч. II р. жен. шк. у Београду, 1. јан. о. г., по молби; — за уч. сва 4 р. у Винчи *Никола Загорчић*, уч. II р. у Трнави, окр. рудн., 1. јан. о. г., по потреби; — за уч. сва 4 р. у Шепшину *Борђе Иличић*, уч. сва 4 раз. шк. у Статовцу, окр. топл., 1. јан. о. год., по молби; — за уч. сва 4 р. у Младеновцу (село) *Петар Петровић*, уч. I од. I, II, III и IV р. шк. у Дреновцу, окр. подринског, 4. фебр. о. год., по потреби;

у пожаревачком округу: за учит. 2. од. I р. шк. у Александровцу *Катица Радојевићева*, учит. жен. шк. у Слатини, окр. црнор., 9. дек. пр. год., по молби; — за уч. 2. од. IV р. жен. шк. у Пожаревцу *Ангелина Дујинова*, учит. II р. м. шк. у Кладову, окр. крајин., 26. нов. пр. г., по молби; — за уч. II, III и IV р. шк. у Арнаут-Поповцу *Живко Лукић*, уч. V и VI р. м. шк. у Петровцу, 29. нов. пр. г., по потреби; — за уч. I р. шк. у Кушиљеву *Милосав Лазаревић*, уч. сва 4 р. у Орашцу, окр. крагујев., 18. нов. пр. г., по молби; — за уч. I и II р. жен. шк. у Петровцу *Љубица Лазаревићева*, учит. I раз. шк. у Кушиљеву, истог окр., 18. нов. пр. г., по молби;

у округу рудничком: за уч. сва 4 р. шк. у Прилици *Доброслав Голубовић*, уч. сва 4 р. шк. у Слишанима, окр. врањског, 18. нов. пр. год., по молби; — за учит. III и IV р. шк. у Миљковцима *Бранислав Обрадовић*, уч. III и IV р. шк. у Умчарима, окр. подун., 1. дек. пр. г., по молби; — за уч. I и II р. шк. у Миљковцима *Милеви Обрадовићка*, уч. I и II р. шк. у Умчарима, окр. подун., 1. дек. пр. г., по молби;

у тимочком округу: за учит. I и II р. шк. у Нишевцима *Драгутин Цонић*, учит. сва 4 р. шк. у Манојлици, ист. окр., 9. јан. о. г., по потреби;

у топличком округу: за учит. I раз. шк. у Островици *Јован Милијевић*, уч. III и IV р. шк. у Нишу, Београд-Махала, 3. нов. пр. г., по потреби; — за уч. сва 4 р. шк. у Малошишту *Радован Вукићевић*, учит. сва 4 р. шк. у Чиниглавцима, окр. шрот., 7. дек. пр. г., по молби;

у ужичком округу: за учит. сва 4 р. шк. у Чајетини *Милија Јаношевић*, учит. сва 4 р. шк. у Малошишту, окр. топл., 29. нов. пр. г., по молби; — за уч. V р. жен. шк. у Ивањици *Јулка Далићева*, уч. I р. шк. у Доњ. Трешњици, окр. подрин.,

16. дек. пр. г., по потреби; — за уч. III и IV р. шк. у Рогачици *Радован Дамњановић*, учит. III р. шк. у Б. Башти, окр. истог, 18. нов. пр. год., по потреби; — за учит. I и II р. шк. у Чајетини *Димитрије Марковић*, уч. сва 4 р. у Бегаљци, окр. подунав., 20. фебр. о. г., по потреби (због затварања бегаљичке школе);

у округу црноречком: за уч. II, III и IV р. шк. у Планинци *Марко Матејић*, учит. сва 4 р. шк. у Врбовцу, истог округа, 18. нов. пр. год., по молби; — за учит. I и II р. муш. шк. у Бољевцу *Милуца Митровићева*, уч. жен. шк. у Сумраковцу ист. окр., 21. јан. о. год., по молби; — за уч. жен. шк. у Сумраковцу *Љубица Мумчићева*, уч. I и II. разр. муш. шк. у Бољевцу, истог округа, 21. јан. о. г., по молби.

Разрешења

Претписом министра просвете и цркв. послова разрешени су:

Наталија Богдановићева, привр. учит. I р. м. и I р. жен. шк. у Речкој, окр. крајин., пошто није отишла на дужност, 11. фебр. о. год.; — *Илија Марковић*, прив. уч. сва 4 р. у Винчи, окр. подун., по молби; — *Јаков Чулић*, привр. уч. сва 4 р. у Чокешини, окр. подрин., по молби; — *Борђе Поповић*, уч. сва 4 р. у Чајетини, окр. ужичког, по молби; — *Јулка Златичанинова*, прив. учит. жен. шк. у Кривом Виру, окр. црнор., по молби.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

РАСПИС

старешинама средњих школа о уџбеницима, који се смеју употребљавати у тим школама.

По саслушању Глав. Просветнога Савета, којем сам уиутно на оцену питање о уџбеницима у нашим средњим школама, одлучио сам, да се, док се не преустроје гимназије и реалке и не заведе нов наставни план, утврде и одреде за школску потребу ова од до сада употребљаваних уџбеника:

I. За српски и стари словенски језик с литературом:

- 1.) за I, II и III. разред: *Српска Граматика* од Љуб. Стојановића, проф. Вел. Школе;
- 2.) за IV. разред: *Синтакса* од П. Будманија;
- 3.) за I. разред: *Читанка* од Ср. Пашића и Мил. Шевића; — за II, III и IV разред: *Читанка* од Ст. Новаковића; — за старије разреде: *Читанка* Св. Вуловића (Ш књ.);

- 4.) за V. и VI. разред : *Старо-словенска Граматика* од Љуб. Стојановића ;
 5.) за литерарне облике : *Теорија књижевности* од Пере П. Борђевића и *Примери из српске књижевности* од Ж. Поповића.

II. За латински језик с литературом :

- 1.) *Латинске Граматике* од Јов. Туромана и Вл. Малине ;
 2.) *Латинска Синтакса* од Јов. Туромана ;
 3.) *Примери за лат. облике* од Ст. Лекића.

III. За француски језик с литературом :

- 1.) *Анова Граматика* ;
 2.) *Систем. француска граматика* од Сп. Балика ;
 3.) *Читанка* од Ј. Несторовића, израђена по Плецу, која је усвојена за школ. књигу.

IV. За немачки језик с литературом :

- 1.) *Нем. Граматика*, I и II део, од Ст. Предића ;
 2.) *Читанка* од Вл. Малине ;
 3.) *Синтакса* од М. Живковића ;
 4.) за више разреде (VII. и VIII.) може се привремено употребљавати читанка од Фрање Марна или која друга, док се не пзради нарочита читанка.

V. За географију :

- 1.) *Земљопис* од пок. Вл. Карића ;
 2.) *Математ. географија* од М. Гајстбека, у срп. преводу од Косте Ковачевића ;

VI. За историју Срба :

- 1.) *Историја Срба* од Љуб. Ковачевића и Љуб. Јовановића ;

VII. За историју општу :

- 1.) за стари век : *Општа историја* од Ст. Ловчевића ;
 2.) за средњи и нови век : *Општа историја* од Иловајског, превео Д. Дукић.

VIII. За природне науке :

- 1.) за I. разред : *Зоологија* од Љ. Миљковића ;
 2.) за II. разред : *Ботаника* од Ђ. Козарца ;
 3.) за III. разред : популарна *Физика* од Мите Петровића ;
 4.) за VI. разред : *Зоологија* од Ђ. Козарца ;
 5.) за VII. разред : *Ботаника* од Ђ. Козарца ;
 6.) за VII. и VIII. разред : као привремени уџбеник *Физика* од Хандла, у срп. преводу од Ђ. Милујашевића и Ђ. Рокнића.

IX. За математику :

- 1.) за I., II., III. и IV. разред : *Математика* од Шрама и Шислера, превео Ђ. Рокнић.
 2.) за геом. цртање : *Геометриско цртање* од Вл. Зделара (као привремени уџбеник).

X. За философску пропедевтику :

- 1.) *Логика* од М. Шевића (као привремен уџбеник).

Ово вам се саопштава ради знања и управљања, у вези с расписом мојега претходника од 1. септембра пр. год., ПБр. 13237., с тим, да ћу наредити, да се и за остале, у овом списку неозначене предмете, ускоро напишу уџбеници.

ПБр. 2470.

10. фебруара 1895. године
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љуб. Клериф с р.

УМРЛИ СУ :

Христифор Обрадовић, предавач чачан. гимн., 27. фебр. о. год., у Вел. Градишту ; — *Доситије Гредел*, прив. уч. шк. у В. Јасикову, окр. крајин., 5. фебр. о. г. ; — *Димитрије Поповић*, прив. учит. осн. школе у Црвајци, окр. крајин., 17. фебр. о. г.

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГ САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВ. САВЕТА

САСТАНАК 611-ти

11. јануара 1895. године у Београду

Били су: *потпредседник* д-р Војисл. Бакић; *чланови*: д-р Милан Јовановић-Батут, д-р Драгутин Мијушковић, д-р Богдан Вавриловић, д-р Јов. Цвијић, Јевр. А. Илијћ, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан и Дим. С. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитава су писма г. министра просвете и црквених послова, од 10. о. м., и то:

1. ПБр. 10901/93, којим се шаље Савету на оцену молба г-ђице Софије Лазаревићеве, учитељ., која моли да јој се неке године привремене учит. службе урачунају у сталне:

2. ПБр. 9924/93, молба Милеве Поповићеве, учит., која моли да јој се неке године заступничке урачунају у привремене године учит. службе;

3. ПБр. 24210/93, молба Душ. Клајића, привр. учит., који моли да се постави за сталног учитеља и с платом од 1050 динара годишње, коју је и пређе имао;

4. ПБр. 15112/93, молба Д. Михајловића, учит., који моли да му се уваже неке године учитељске службе, које је провео као учитељ ван Србије и неке године проведене у Србији;

5. ПБр. 14773/93, молба Анђелије Спајићеве, учит., којом моли да јој се неке године заступничке учит. службе уваже;

6. ПБр. 11127/93, молба Јевте Ђукића, који моли да му се уваже неке године учит. службе, које је провео као учитељ у Босни; и

7. ПБр. 11603/93, молба Катарине Даниловићеве, која моли да јој се једна година заступничка урачуна у сталну годину учит. службе.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јеврем А. Илић да о свима овим молбама Савету реферује.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. о. м., ПБр. 691., којим се шаље Савету на оцену: „Пројекат закона о надзиравању основних и средњих школа.“

Савет је прочитао овај пројекат и одлучио, да се он доцније стави на дневни ред, када ће се и узети у претресање.

IV.

Г.г. д-р Јов. Цвијић и Стев. Давидовић, чланови Савета, реферују усмено о документима г. д-ра Мих. Јовановића, предавача шабачке гимн.

Савет је одлучио: да, по својим документима, г. Јовановић нема прописне квалификације за предавача у сред. школама.

V.

Саслушан је реферат г. Дим. Јосића, проф., о предлогу г. Јов. Шплихала, проф., о „изменама и допунама наставног плана“ крагујевачке Више Женске Школе.

Савет је одлучио: како је сад на реду предлог о преуређењу Више Жен. Школе, то да за ову годину остане садашњи настанни план у крагујевачкој В. Ж. Школи; а предлог г. Шплихала да се упуги као грађа оној комисији која ради на питању о преуређењу Виших Женских Школа.

VI.

Прочитан је писмен реферат г. Дим. Јосића о књизи „Сироче“ од Хофмана, превео Иван Мартиновић.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Са 598. састанка Савета од 21. септембра о.г. упућена ми је књижница „Сироче“ од Оскара Хекера, у преводу Ивана Мартиновића, с тим, да исту прегледам и оценим, да ли би требало то дело откупити и употребити за поклањање ученицима основних школа.

Ја сам књижницу пажљиво разгледао и нашао да иста није подесна за поклањање ученицима основ-

них школа, јер је препуна погрешака у српском језику, како у граматичким облицима и синтакси, тако и у интерпункцији. Све погрешке обележено сам у самој књизи, те их с тога нећу ређати на овом месту.

28. децембра 1894. г.
у Београду.

Главном Просветном Савету
понизан

Дим. Јосић с. р.

Савет је одлучио: да се ова књижица не може примити за оно за што је понуђена.

Г. Јосићу, као референту, одређен је хонорар у двадесет (20) дина.

VII.

Прочитан је заједнички реферат г. г. Николе Трифуновића, Атанасија Поповића, Јосифа Маринковића и Ст. Мокрањца о „Црквеним песмама“, које су ставили у ноте г. г. Жив. Брацковић и Војћех Шистек.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету.

Према акту Просветног Савета од 4. марта о. год., СБр. 18., потписатој комисији част ми је саопштити:

Да су дело г. Брацковића и Шистека оценили из комисије два стручњака (музичара), и нашли га као посве неупотребљиво, јер је рађено без икакве критике и система. У њему има тако капиталних погрешака у мелодији, тексту и начину бележења мелодије, да се са тим погрешкама не може уџбеник никако одобрити.

На питања, која је Главни Просветни Савет поставио, част нам је одговорити, и то на прво питање: *Шта је све по овоме питању рађено у нас?*

У нас су, почињући од Корнелија Станковића, многи покушавали да наше црквене мелодије бележе нотама, и има доста штампаних дела за 4 гласа, за 2 гласа па и за један само глас. Комисија неће да о свакоме делу посебице даде свој критички суд, али ће да констатује факт:

Нико од досадањих скупљача црквених мелодија није добио озбиљна следбеника, већ је сваки, бележећи мелодију, како ју је чуо или запамтио, а без икаква критеријума и коментара, износио локално појање, па и то је било музички готово увек некоректно, и по томе се сви међу собом разликују, ма да су бележили једне и исте песме. Сваки од њих вели „тако се у народу пева“, сваки претендује на изворност и тачност, а ми не знамо, коме

да признамо то. Један каже „тако се у Карловцима пева“, други опет „тако у Београду“, трећи — „тако у Новоме Саду“, четврти — „тако у манастирима“ и т. д., али које је право и које ваља усвојити, — то нико не доказује. Јер нико није критички проучио наше појање, нико се није потрудио да упоређујући нађе у нашем појању закона, те да га — на научној основи — утврди и да каже: „овако се мора певати“ а не — „овако се пева.“

У народној је мелодији више него у народној песми остављено поље певачима да поједина места измењују према своме укусу и нахођењу. Поред тога, наше народно појање, које има великога ослонца на оријенталне мелодије, претрпано је орнаментиком. Певачи ките мелодију, сваки на свој начин, — а скупљачи, не имавши поуздане руке ни капацитет једнога Вука, не умедоше да одвоје петипшто од лажнога, те не могоше ни да утврде народно појање, ни да стеку следбеника.

Према овоме, одговор је на постављено питање:

Сва досадања штампана дела ове врсте могу се сматрати само као покушаји са лепом намером, али ни једно (не изузимајући ни Корнелија) не носи на себи печат строге критике и система, те по томе својим саставом не гарантују солидност да бисмо их могли и морали признати као коректна.

На друго питање: *Је ли овај правац уопште практичан?* комисија се сложила, да:

Досадањи начин и писања и учења црквених песама није подесан ни практичан већ и по својој примитивности, а још више, што се види да нема никаквога напретка у појању.

По нашим црквама поје се — ако се у опште врло мало регулисана држава појањем може назвати — како који хоће и како који уме. Нигде никакве правилности ни јединства, а о лепоти ни трага. Међу тим наша црква, по начину својега уређења, упућена је само на вокалну музику (без инструменталне пратње). А ова, да би одговарала узвишеноме задатку — сазидавању религиозних осећаја — мора бити лепа, чиста, — уз то ваља да стоји на ступњу савремене музичке културе, а да се не коси са основима народних црквених мелодија.

Зато је потребно да се црквено појање бележи и учи са утврђеним знацима (нотама), јер је само овај начин поуздан да се оствари јединство у појању по нашим црквама, а тако исто и жељена лепота.

Да би се ово постигло, слободни смо предложити:

1. Све наше народне црквене мелодије ваља ставити у ноте и то најпре за један глас. Израда овога посла да се повери мушој комисији, у коју би ушао један стручњак (музичар) православне вере и коме је познато наше појање; даље, један свештеник — зналац црквених мелодија и правила — и један поуздани зналац црквено-словенскога језика.

2. Да се у Богословији, учитељским и осталим школама — колико је којој потребно — предаје појање по нотама. А да би било спремних људи, који би појање предавали по школама и стручно га неговали по црквама и варошким и сеоским, *нужно је и најважније је:*

3. Да се оснује школа за српску црквену музику.

Ова би школа давала свакој цркви бар по једнога стручнога певца (кантора), који би сам појао, а и старао би се да децу или хор обучи лепоме и правилноме појању. Онда би црквено појање било напредније и лепше. Служба Богу била би идеалнија и јаче би утицала на општину. Свештеник би вршио свети позив у олтару, а стручни певац са дечицом или хором помагао би свештенику, певајући песме Богу и светитељима. Не би било, као до сада, случајева, да се општина у цркви смеје свештениковом и учитељевом крештању или цезнању појања. Не би било онога гуркања и одзивкивања између олтара и певнице — између свештеника и учитеља. Не би било уопште ничега што би рушило оно идеално расположење, које ваља имати кад се дође у цркву. — Тада би храмови свети били пунији, а општина смирнија и побожнија.

Даље, ова би школа давала и учитеље певања средњим заводима. А колика је потреба у нас за ове, то добро знају сви досадањи старатељи о нашој просвети.

Даље, корист од ове школе била би још и та, што би свако село, које има свога кантора, могло имати и своје певачко друштво, а оваке корпорације никада нису на одмет ни селу ни држави.

Даље, ова би школа давала прилике, да многи наш таленат не пропадне, већ да се развије и по могућству пошаље и у стране градове ради усавршавања.

Даље, ова мала специјална музичка школа била би клица за општи музикални развитац у целој Српству, јер би се она поступно претворила у свестрани конзерваторијум, који би давао уметнике за све музичке гране.

Даље, — посредна корист од ове школе била би, што би тада добивали боље свештенике и учи-

теље. Од свештеника тражило би се само онолико знања појања, колико је то по ритуалу наше цркве преко потребно, а од учитеља онолико колико би било нужно, да по могућству кантору помажу и децу у школи уче. Тако би им више времена остало за њихово стручно образовање.

План за ову школу израдиће ма који од потписаних стручњака (музичара) на захтев г. министра просвете или Главног Просветног Савета. Ако Гл. Просветни Савет мисли да је за израду овога плана потребан какав већи одбор, ми молимо да тај одбор не буде сувише велики, јер је познато да се гломазна тела врло тешко покрећу.

Подносећи ове мисли Главном Просветном Савету, молимо га да их прими онако усрдно, као што их ми дајемо, и нека се побрине да оне не остану само на хартији.

Кад буде било решавање о овој предмети, молимо Главни Просветни Савет, да позове једнога од потписаних стручњака (музичара) у седницу ради евентуалнога објашњавања.

14. јуна 1894. год.

Београд.

Главном Просветном Савету
на услузи,
Председник комисије,
Ник. М. Трифуновић с. р.
парох београдски

Чланови:
Атанасије М. Поповић с. р.
Јосиф Маринковић с. р.
Ст. Т. Мокравац с. р.

Савет је одлучио: да се ове песме не могу припити за оно за што су понуђене.

VIII.

Процитани су реферати г.г. Анд. Гавриловића и Мил. Драгутиновића о књизи: „Крв за род“ од Љубинка.

Реферат г. Гавриловића гласи:

Главном Просветном Савету.

Извршујући одлуку Главног Просветног Савета, ја сам прегледао дело *Крв за род*, мелодрама из народног живота, од Љубинка, и част ми је поднети Савету своје мишљење о спису који је његов писац понудио за откуп ради поклањања ученицима у нашим средњим школама.

Крв за род је мелодрама из доба првог нашег рата за ослобођење и независност 1876. год. Садржина јој је подељена у три дела, у кратко ова:

Чича Марко Радојковић испраћа у бој и најмањега свог сина Зорана, који иде за браћом својом Иваном, Јанком, Радојем и Видојем. Тада долази Марков син Иван тешко рањен, али је још већа туга дому старчеву што сазнају преко коморције Радака, да је Видоје сам себе ранио и да је за то стрељан. Грешног Видоја проклиње отац а жена му Станија помери памећу од бола и стида па запали стају у дворшћу. У том умире и рањени Иван. На три месеца после тога чича Марко се спрема да походи сина на бојишту, али га задржи ненадна посета његовог давно невиђеног брата чича Стевана, који сад долази из Бачке. У том стиже с бојишта Стеванов син добровољац Никола, који јавља да је погинуо још један син Марков, Јанко. — Радња се свршује пред Бунисом за време самог боја. Ту подудела Станија сазна од самог коморције Радака, кога она спасе од Турчина, да је он, из љубоморе, размислио глас о стрељању њеног мужа Видоја. То поможе да Станија дође себи. Чича Марко је видео и смрт сина Зорана, али је у исто време спасао и част заставе прихвативши је кад је Зоран смртно рањен пао. На послетку и чича Марко умире у одушевљењу на помисао остварења велике српске мисли.

У делу је још читав низ различитих сцена и прилика из живота и обичаја народних, типова и личности обојега пола, слика и шаренила — што се све особито при крају сваког чина исцрпно изводи.

Али оцењујући ово дело с гледишта драмске теорије, не да се сакрити, да у њему нема драмске узрочне радње ни онолико, колико је најмање мора бити и у спореднијим врстама драмске поезије. А како је радња пресудна у питању о ваљаности драмских радова, то се ово дело већ првим најважнијим захтевом не препоручује. Недостатак радње повлачи за собом немање главног лица, које је стожер свега драматисаног градива. Чича Марко у овом делу највише говори, али то није ни главно а камо ли једино обележје главног лица. Остале су личности још мање подобне за то. А кад она мала, врло мала, радња, из које је изведена мелодрама, није дала јасно обележеног главног јунака, још је мање могла дати прилике писцу да изведе богаство и разноликост карактера. Догађај, овакав какав је, нема органске целине, нити један део излази из другог као његова последица у развићу, напредовању радње и заплета. Нема експозиције из које се испреда радња, нема врхунца, ни обрта, ни катастрофе, која долази као неизбежна последица дотадашњег развоја догађаја и сукоба.

У место свега тога има доста неприродности.

Чича Марко, најчешћа појава у делу, својим је, тако да речем, спартанизмом у велико прешао и најшире границе могућности и здраве природе.

Многе појаве и лица (н. пр. чича Стеван) не крећу ни ону малу радњу ни у колико напред.

Свака друга страна у овом делу оставља утисак декламације, која разгања и ону танку мрежу мало драматичне радње.

У стиховима има на многим местима усиљености и стиховане прозе. Н. пр.:

Дед, бако, вина... снахо, чутуре,
Браћ удри одмах, бако, у буре...

— — — — —
Ма шта је теби?... Чудног говора?!
Зар се вратила твоја комора?

— — — — —
Фијуче танад... прште шрапнеле;
Многе су наше у гроб однеле...

— — — — —
Боље да је к'о роб камен тучао,
Него на себе што је пуцао!

— — — — —
Јест, сена, зоби, хране...
Све, све, Живане!

— — — — —
Ма само кад сам међ' вас дошао
Кад сам бригаду своју нашао...

Има и приличан број погрешака против језика.

Може се поставити питање: какав је суд, ако се дело узме као патриотска читанка, као требник родољубивих мисли и осећања?

Исти недостаци — претераност и друге погрешке — дају грађу и за одговор на тако питање, јер ваља, мислим, двојити хиперболу народних несама од неправилности у делу, које се има сматрати као продукат уметничког стварања.

Према томе не могу препоручити ово дело.

Али и у повољнијем случају ја не бих могао похитати с препоруком из још једног разлога, који одмах наводим. То је част, коју откупљивањем и поклањањем треба држава да указује само најбољим делима из наше књижевности или — кад се зажели што ново — само оним списима који на конкурену одрже превагу и буду у стању „на бојном месту постојати.“

На Митров-дан 1894.

Београд.

Захвалам на поверењу остајем
с особитим поштовањем
Андра Гавриловић с. р.
професор

Реферат г. Драгутиновића гласи:

Главном Просветном Савету.

Част ми је изнети пред Главни Просветни Савет своје мишљење о мелодрами из народног живота *Крв за род* од Љубинка.

Већ сама реч *мелодрама* показује да су у том делу спојене две уметности: поезија и музика. Да би мелодрама произвела потпун утисак, она се мора видети на позорници, јер је у мелодрами музика тако веран пратилац и тако јак помагач драме, да једно без другог не може бити. Због тога не бих био мишљења да текст ове драме ваља давати ученицима, баш ни онда кад би он у драматском погледу био без замерке. Тиме сам рекао да драматском делу ове мелодраме има замерака. Да изнесем главније.

Зна се, да мелодрама као драматски облик нижега реда мора ићи на ефекат; оно мора потрести гледаоца, измамити му сузе из ока. Али до сиднога утиска мелодрама мора доћи природнијим путем, но што је овај, којим је пишао писац мелодраме *Крв за род* при обради свога измишљенога предмета. Његов главни јунак Марко, преко мере идеализани сељак — родољуб, толико декламује (и с музиком и без ње) о родољубљу и отаџбини свуда куда га писац води, да његов говор постаје прво обичан, па досадан и најзад несносан. Тај старац по васцео чин не силази с позорнице и непрестано разговара себе и друге. Кад се много говори, ништа се не ради, те и овај старац ништа не ради ни кад му кућа гори, ни кад му снаха луди, него и кад му син умире, он декламује и разговара са сељацима, а не иде да се нађе крај самртника. Једино се види да и он има радне снаге, кад се после два дуга чина крене на бојиште и то без икаква разлога, јер ово што старац говори:

„да задњем стубу свога имена
донесем поздрав мајке рођене
и верне љубе, чеда јединог“ —
никако не може бити оправдан разлог.

На бојишту се старац показује добар јунак, коме једино не ваља што у окршају спасава заставу овако: баца држак од заставе а платно меће под пазухе, па такав добра јунака недостојан поступак сматра за витештво. Рањени старац лагано умире, да би могао видети сина Видоја, кога је сматрао за издајника, и да би могао издекламовати што више.

Остале личности све су бледе и ништавне. Маркова снаха исто тако брзо луди као што после долази к себи на бојишту, камо је поведе свекар,

ваљада да му помогне изручити онолике поздраве. Узрок Станијиног лудила јесте интриганат Радак, који чини зло без велика повода, али је старчева снаха толико племенита да му на бојном пољу спасава живот, и то онако луда. Сасвим споредна личност јесте брат чича Марков, чича Стеван, који нам место писца слабо декламује о домовини, а и чичин син Никола, на кога је од оца прешао приповедачки дар, те мори читаоце дугим причањем. Још су слабије цртане две жене: „Рајка, жена чича Маркова и мати негорице синова, и Милена, старија, наметнија снаха чичина. Кад се од њих растаје Зоран, мезимац мајчине а муж Миленин, онда писац уме рећи само:

„Тешко се нама растат' са тобом“
и додати уз то „кроз плач“.

Озбиљност ове ратничке драме требало је да ублажи шаљивчина Станко, ковач сеоски. Али тај је ковач глуп кад тера шалу, а смешан кад озбиљно говори, те никако не ваља.

Као што се види, главна мисао ове мелодраме: пожртвовање за отаџбину разрађена је у пустим декламацијама, и то слабо; карактери су цртани сасвим слабо, а и остале особине драматске песме нису боље изведене. Радња је у драми врло трома, а дикција сасма обична. Ево, примера ради, једнога места из говора онога интриганта (нетачна интерпункција пишчева је).

„Сад ћу јој пустит' змију у недра;
Доста је било благо и ведро;
Нек сада пати! Моје срце зна,
Како је до сад тако љубљах ја!
Смишљеног гласа овај грозан јек,
Нека јој сруши цео млади век!“ (с. 24.)

Говор је врло прост, ни мало песнички. Сlike су већином обичне, а необичне су усиљене, извештачене. Тако главни јунак говори за себе:

„Ох, ја сам труо, огорео пањ,
Вихар је бесни силно дувао,
Те му је старо стабло сурвао
У повор црни...“ (с. 44.)

И сликови су врло усиљени, те тако ни стилском страном не може свој драматски спев утицати на ученике. Иоле бољи ученик више гимназије мора опазити како је извештачен израз у оваквим стиховима:

Оче опрости!
Што боле нижем твојој старости! (с. 13)

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Зар неће рубља онај бели лик
Шапгат ми увек: муж ти издајник? (с. 28).

Ал' где је Радак зар већ отиш'о?
А прави смис'о речи обих'о? (с. 29).

Еј Стано, Стано,
Жељице моја и моја рано,
Ја сам те вол'о, ти ме одбила,
Моје си наде оком здробила.

Мислим да би ово дело (баш да је и добро) било неразумљиво ученицима нижих разреда гимназије због драматског облика, особито онима у унутрашњости, који никада нису видели позоришну представу. А пошто ова мелодрама као драмат није добра, то није погодна ни за ученике виших разреда, јер она не би никако могла бити ваљан пример драматског певања, него једно предмет оштрога критиковања. А то не треба да буду дела, која се дају ученицима, не смеју бити тако слаба, да им ученици лако могу изналазити велике мане у замислима и у дикцији. И баш због тога што је драматска поезија црет песништва, мислим да пред ученике ваља износити само лепа, узорита дела, у која би млади ученици с дивљењем гледали и све више волели што их дуже читају и разгледају. Мелодрама *Крв за род* не може се никако уврстити у таква дела. Њу је писац израдио по старијој причи својој *Пет гробова*, и ученицима наше средње школе биће довољно да прочитају ту приповетку „из прошлих догађаја“ у *Србадији* за 1881. год., па ће по њој знати садржину мелодраме из народног живота *Крв за род* и видети начин писања г. Љ. Петровића.

Прегледавши и оценивши дело *Крв за род*, мишљења сам да га *не вреди* откупити и употребити за поклањање ученицима у средњ. школама.

2. фебруара 1895. г.

Београд.

Захвалан на поверењу

Милутин К. Драгутиновић с. р.
наставник II беогр. гимн.

Савет је одлучио: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г. г. Гавриловићу и Драгутиновићу, као референтима, одређен је хонорар свакоме по двадесет (20) динара.

IX.

Прочитан је реферат г. Жив. Јуришића проф., о делу „Маховине“ од г. Мил. Симћа.

Пошто Савет овим рефератом није довољно обавештен о вредности овога дела, то је одлучио:

да се поред г. Јуришића умолити за референта овог дела и г. Ст. Јакшић, проф. В. Школе, и онда ће се, у исто време, решити и о хонорару г. Јуришића. С овим је свршен овај састанак.

САСТАНАК 612-ти

18. јануара 1895. год. у Београду.

Били су: председник, Свет. Вуловић; чланови: Д-р Војислав Бакић, Д-р Мил. Јовановић — Ватут, Д-р Драгутин Мијушковић, Д-р Богдан Гавриловић, Д-р Јован Цвијић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан и Дим. Јовановић.

Пословођ, Мил. Марковић.

I.

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 12. ов. мес., ПБр. 835., којим се шаљу Савету на оцену предлози г. Јов. Борђевића, проф. Вел. Школе, у пензији, о црквеном појању.

Савет је прочитао поменуте предлоге и нашао:

1. Предлози су такви по својој вредности, да их Савет прима и препоручује г. министру, да их он према приликама оствари и изведе, у колико је то могућно.

2. Да се г-ђа Марија Вукићевићка — по предлогу г. Борђевића — може поставити за учитељицу певања у Вишој Жен. Школи, ако буде имала за то прописне квалификације.

III.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 17. ов. мес., ПБр. 1074., којим се шаљу на оцену Савету документи г. Вл. Ст. Каћанског, да их Савет накнадно оцени и према њима да своје мишљење: да ли г. Каћански има прописну квалификацију за наставника у средњим школама и за које предмете.

Савет је разгледао документе молитељеве и одлучио: да г. Каћански, према овим документима, има прописну квалификацију за сталног учитеља језика у средњим школама.

IV.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 18. ов. мес., ПБр. 1123., којим се шаљу Савету на оцену документи г. Радоја

Домановића, сврш. филозофа, који је молио да се постави за предавача у средњим школама.

Савет је разгледао документе молбачеве и одлучио: да г. Домановић има прописну квалификацију за предавача у средњим школама, и то за групу наука историјско-филолошких.

V.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 16. ов. мес., ПБр. 1013., којим се шаљу Савету на оцену документи г. Густава Фејфара, који моли да се постави за сталног учитеља гимнастике у средњим школама.

Савет је разгледао документе молбачеве и одлучио: да г. Фејфар има прописну квалификацију за сталног учитеља гимнастике у средњим школама.

VI.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 16. ов. мес., ПБр. 692., којим се шаљу Савету на оцену молба и неки радови г. Рајка Лешјанина, пређ. учитеља, који моли да се постави за учитеља цртања при којој гимназији.

Савет је одлучио: да се умоле г. г. Стев. Давидовић, проф., и Стев. Трифуновић, учитељ у II беогр. гимн., да прегледају радове и документе овога кандидата, па да о њима Савету реферују.

VII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 17. ов. мес., ПБр. 911., којим се шаљу Савету на оцену предлози професор. Савета београдске и ужичке реалке о преуређењу реалака.

Савет је одлучио: да се ови предлози упуте на оцену истоме одбору, коме је упућен и пројекат настав. плана и програма за гимназије.

VIII.

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 18. ов. мес., ПБр. 1037., којим се шаље Савету на оцену молба г. Стев. Предића, секретара министар. просвете, која се тиче хонорара за његову немачку граматичу.

Савет је са свима противу једнога одлучио: Ако по истеку 5. година Савет нађе да г. Предића књига може и даље остати као школски уџбеник, онда ће тек г. Предић имати право на награду коју тражи.

У исто време да се државној штампарији обрати пажња да књиге штампа према потреби која има да се подмири за одређено време.

IX.

Прочитане су теме из *Српске Историје* од г. Љуб. Ковачевића, проф., за писмене саставе професорских кандидата.

Савет је примио све поднесене му теме.

X.

Прочитан је реферат г. Драг. Поповића, предавача I беогр. гимн., о књизи: *Наука о богослужењу* од А. Рудакова, превео Божа Н. Јовановић. Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледао сам књижницу „Наука о богослужењу“... превео Б. Н. Ј., а по одлуци Главног Просветног Савета на 605. састанку, од 30-ог новембра.

Ради тачније оцене набавио сам ориџинал, под насловом: „Краткое учение о богослужении православной церкви“, протојереја, магистра, Александра Рудакова, Петроград 1883. год.

Пошто сам превод упоредно с ориџиналом, слободан сам поднети Главному Просветном Савету овакав извештај:

Нека ми се пре свега допусти да изнесем неколике напомене односно самога ориџинала.

Писац је израдио поменути уџбеник према програму руског министарства, који је уједно и садржај овога уџбеника. Из овога се програма види, да тамошње министарство није унело неке одељке, који долази у круг овога предмета. Изостављен је цео одељак о „случајним“ службама, као што их је г. преводилац сам назвао. У ове „случајне“ службе долази: крштење, миропомазање, кајање, брак и јелеосвећење (тајне) и обреди, који се врше по захтеву појединих чланова цркве: погреб, парастос, читање молитава, освећење домова, свећење водике и т. д., који се црквеним језиком зову „треби.“ Осим тога у програм нису унесени одељци: о крском знаку, о поклонима за време богослужења и о пристојности у храму.

Без сваке сумње, руско министарство учинило је ово с тога, што је познавање о овоме руска младеж добила још у својој породици, јер је познато да њихови родитељи у самом почетку васпитања своје деце, као и сви прави родитељи, главну пажњу обраћају на њихово религијско васпитање. Осим тога ови се обреди врло често врше, за чије познавање и разумевање руској младежи много помаже готово потпуно разумевање руско-славенског језика црквеног. Па ипак је писац унео у уџбеник и ове одељке, који су према програму могли изостати.

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

С те стране оријинални уџбеник је израђен добро, но само, као што рекох, за руске школе; ну у погледу на религијско васпитање не само наше деце, већ и по неких наших родитеља, — на посеђивање богослужења како једних, тако и других, морам признати, да је овај уџбеник доста неподесан за наше школе. Наша деца од својих родитеља у већини добивају врло ништавно или чак и никакво религијско васпитање, за шта сведочи факат, како многа деца, кад ступе у основну школу, не умеју ни да се прекрсте.

Према овоме за наше прилике у програм за израду науке о богослужењу мора ући све што се односи на овај предмет. Но да би се циљ постигао требало би обратити већу пажњу на важније одељке, који морају бити разрађенији, као што су литургија, празници, постови, храм и његове припадљености и т. д. Мање пак важности (за децу) одељке треба прећи укратко, или чак само напоменути, као н. пр. о богослужбеним књигама, о свештенослужоцима, о неким свештенорадњама, које су потребне искључиво служиоцима светога олтара и т. д.

Писцу уџбеника могло би се доста замерити у томе, што је при изради врло мало обраћао пажњу на систему при излагању, а то је један велики недостатак за схватање целне предмета. Тако, почевши са појмом и постањем богослужења и о храму као згради, писац одмах прелази на свештенослужитеље и црквенослужитеље, па тек после овога говори о свештеним предметима и о неким обредима, који се највише употребљавају на богослужењу, чему би пре било места тамо где се говори о храму. Све је ово унео у „претходна познавања“ — увод (изложено на 25 страна). Одмах за тим излаже опште богослужење, сем литургије (од 25—28 стр.). У почетку овога одељка писац говори укратко још и о празницима, што је излишно, јер доцније од стр. 72—78 мало опширније готово то исто понавља и то тамо, где му такође није место.

Најразвијенији и најсистематичнији је део о литургији (50—71 стр.).

О посту је писац изложио само толико, колико се то односи на великопосно богослужење; а о празницима врло мало, као и о празничном богослужењу.

Према овоме се види несразмерност и несистематичност уџбеника, па ма то било и с обзиром на прописани програм, јер система мора зависити од програма само у толико, у колико мора ући све оно што се програмом изискује, а система и сразмерност при изради зависе од самога писца.

Слободан сам изнети своје мишљење, да би за овај предмет била најглавнија, поред увода, у коме би се изложило: о појму, постању богослужења, обредима који се највише употребљавају у цркви и о свештенослужитељима, и ова 4 одељка:

I. О храму као згради и о свима свештеним предметима који се у храму употребљавају.

II. О свима свештенорадњама. Овде би требало што опширније разрадити литургију, а све остале службе и обреде извести што краће.

III. О празницима, и

IV. О постовима.

Ову поделу изнесох само колико ради упоређења с оригиналним уџбеником, да би се јасније уочила неподесност пишевог излагања.

Што се пак тиче превода имао бих рећи ово:

Не могу да разумем зашто г. преводилац није превео одељак о „случајним“ службама. Ако је зато, што је он изостављен према програму руског министарства, онда зашто је то обратно учинио с одељцима: о крсном знаку, о поклонима за време богослужења и о пристојности у храму, кад и то не спада у поменути програм? Оба су одељка подједнако важна, зато их је и писац без обзира на програм изложио. То је исто требало да учини и г. преводилац, мањ ако је хтео да учини ученицима олакшицу, да ови што пре дођу до уџбеника, што није никакав разлог.

Још је г. преводилац изоставио непреведено: § 83. (оригинал), напомене на стр. 87.—89., као и три последња реда пред одељком о „требима“, што се у осталом не може сматрати као недостатак, јер је све ово од мале важности.

Има се г. преводиоцу доста замерити што је по нешто само нагласно, оставивши без објашњења, а по нешто изнео у целини а није објаснио. Тако, на стр. 73. (ориг. 69.) није изложио целу молитву, којом хришћани, приступајући ка св. тајнама, исповедају своју веру, већ је изложио њен почетак, и ако је писац целу изнео. Разуме се да је врло важно за свакога хришћанина не само да зна ову молитву на словенском језику, већ и у преводу; јер приступати катајни причешћа, а не знати значај молитве пред причешћем — била би бесмислица. Као противност овоме служе, изложене у целини на слов. језику, песме: „Вечери Твоје тајњия днесь...“ „Да молчитъ всякая плотъ...“ и то без превода. Овако што може остати за руску младеж, која разуме, али никако за нашу децу. Ово је исто учинио и на многим другим местима, што не сме бити.

Језик је у преводу, а и сам превод, добар, само није подесно преведена реч „повременья“ с речју „случајне“ (1. стр.).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Овде писац, говорећи о општем богослужењу, вели, да се оно садржи из црквених служба „постоянных“, које се за све хришћане врше у одређено време (у преводу су назване „сталне“) и „повременных“, које се врше на захтев појединих чланова цркве (у преводу — „случајне“). Погоднице би биле речи: обавезне и необавезне за све хришћане.

Према свему овоме мишљења сам, да је овај уџбеник неподесан за наше школе.

Благодарим Главном Просветном Савету на указаној ми почести.

12. јануара 1895. год.
у Београду.

Драг. П. Поповић, с. р.
предавач у I беогр. гимн.

Савет је одлучио: да се поменуто дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г. Поповићу одређен је хонорар у 30 (тридесет) дина, као референту овога дела.

XI.

Прочитани су реферати г. г. Бор. Тодоровића и Жив. Јанићијевића о делу у рукопису: Зоологија за средње школе, од Мил. Симића, проф.

Реферат г. Тодоровића гласи:

Главном Просветном Савету.

Распоред је овога дела овакав. После приступа долази коло кичмењака и у њему класа сисаваца, и у приступу ове класе првенац је коњ. За тим долази ред мајмуна и у њему орангутан, шимпанза, горило, магот, павијани, и на завршетку је преглед мајмуна. Таким распоредом описани су и остали редови сисаваца (на броју 15). По том долази преглед сисаваца. Истоветним распоредом ређају се остале класе кичмењака са својим редовима и јединкама. По истом плану описују се свих седам кола животиња. На крају у додатку говори се о човеку на три писана табака и једној страни. А свега писаних табака има 37. Писано је на половини уздуж преврћеног табака, али тако ситно, да у обичном рукопису захватило би цео табак. У делу има обележених 425 слика, које би се прецртале из немачких књига од D-г Carl Rothe, D-г Alois Pokorny, D-г Friedrich Knauer, и српских од Ј. Пецића и Ђ. Козарца.

Као што се види из кратког прегледа, што је горе споменут, дело је писано као и остала дела оваке врсте. Дакле начин излагања је савремен. Могло би се пак питати, да ли су јединке срећно изабране, да ли је узето много јединака или их је мало. На ово може се одговорити, да је уопште избор добар и број је умерен. У осталом то и јест оно што чини, те се овакве књиге разликују једна од друге. И код нас има већ више

сличних Зоологија, као што је од Љ. Миљковића, Ј. Пецића, Ђ. Козарца и ова од М. Симића.

Кад се обрати пажња на тачност у научном погледу, наћи ће се мало и то ситних погрешака, које сам био слободан исправити црвеним мастилом на празној страни. Тако нетачно је казано, да су фазанерије „шуме заграђене или са свију страна опкољене водом“, кад се зна, да фазани могу прелетети ограду и воду. (Таб. 13.) — Код шарке или пешчарке змије није добро казано о отровним жлездама и вели се да *рађа* 12—20 младих. Ово рађање није оно, што је код сисаваца, већ јаја снесе пошто су се младунци већ развили; и чим снесе јаја, змијићи провале опницу јајницу и измиле. (Таб. 18.) — Код чеда о постајању воска треба овако казати: Восак постаје од меда у пчелином трбуху, а истискује га (пчела) између трбушних прстенова у танким листићима. И о меду треба казати: Мед се справља у меденом желуцу из биљних сокова, а повраћа га на уста. (Таб. 24 и 25). — Код голубачке мушице стоји, да се леже *и у водама у искинама*, а то није тако већ само у бистрим поточићима и изворима. (Таб. 28). — О тамањењу филоксере није добро речено, јер филоксери није могућно утаманивати по виноградима. Једини је спас винодељу у подизању америчких лоза, које не угину од филоксере. (Таб. 29). — Код ојађелице није казано чиме сисају сокове, па је потребно додати, да сисају кроз њихову кожу, или да сокови улазе кроз кожу.

Тражећи погрешке у језику налазимо ове ситне: ужљебљени, плавоцрн (м. врап), циви (м. цевку), межу облаже (м. застире), цбуневље (м. цбуновима), гинко (м. вицкасто), језик оштар (м. рапав), кадкад, пужа (м. пуже), сажвата (м. сажваће), употребљују (м. употребљавају), крезубаре (м. крезубице), сигурно (м. безбедно), пуза (м. пуже), кукавичице (м. кукавичићи), голубарник (м. голубињак), код нас долази (м. е нама), тићи годишави (м. голуждравн), сељење бива (селе се), лепезаст (м. махаличаст), голубија (м. голубиња), змијски (м. змијињи), шаран змија (м. шарка), трошошката (м. трокутна), крви (м. крвљу), продужавају се (м. продужују се), употребљује (м. употребљава), пчела радница (м. радлица), мравља јаја (м. мравиња), лење (м. лене), мехурак (м. чаура и чаурица код свилене бубе), оквир (м. облог), у коси човека (м. у коси човечјој), бодља у скорпије (м. жалац), јаја у рака (м. бобе), виде се стаклом (м. кроз стакло), маслинасто-зелене боје (м. мургасте), пантљичара (м. ојађелица), сунђер (м. спужва), вичма (м. кичменица, сама кост), плећна кост (м. плече),

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лисна кост (лишњача), сачињавају (м. чине), оба-вијен са 3 опне (м. трима опнама), усисавају (м. усишу), кујнска со (м. сланик). Сем ових ситних напомена има још ситнијих, које су обележене црвеним мастилом, и којима се хтело нешто лепше или одређеније рећи.

Желећи да у овом делу не остану ни најситније нетачности, ушао сам у ове исправке, а надам се да ми се неће то замерити.

Главном Просветном Савету част ми је исказати своје мишљење о Зоологији за ниже разреде средњих школа од М. Симића (у рукопису), да је ово дело тако израђено, да би га требало од писца откупити и о државном трошку штампати као школски уџбеник.

10. новембра 1894. год.
у Београду.

Вор. В. Тодоровић с. р.
професор
државне трговачке школе

Реферат г. Јанићијевића гласи:

Главном Просветном Савету.

Према одлуци Главног Просветног Савета прегледао сам Зоологију г. М. Симића и нашао сам:

1. Да је систематски распоред боље и прегледније изведен по у Зоологијама, које се данас узимају за школске књиге.

2. Код свију редова и племена животињских узете су најпознатије животиње за представнике појединих племена. Опис појединих животиња је кратак и јасан, а ограничен је само на најглавније карактерне особине појединих животиња.

3. При описивању појединих племена животињских описани су детаљније само представници тих племена а остале сродне животиње само су упоредно описане, описујући код њих само главније разлике у колико се сродне врсте животиња разликују од њихових представника.

4. Код свију већих и мањих група животињских изведене су кратке и главније карактерне разлике појединих група (кода, класа, редова и племена). А обрађена је и пажња ученицима на шта имају нарочито да пазе при карактерисању и разликовању појединих група животињских. Ово је писац напоменуо у нарочитим питањима при крају свакога племена.

5. Називи су чисти а нису узети својевољно, а и где су узети и крштени, ти су већином и у науци усвојени.

Напомена. Имао бих овде да приметим писцу, да је и он упао у погрешку једну, а то је, да

је и он узео поједине називе из садашњих зоологија, који су, држим, дошли од непознавања тих назива који код нашег народа постоје.

Тако на табаку 10. а у реду пузавица, спомиње шареног детла, па за њим ређа црног и зеленог детла и виоглаву. Кад је народни назив узет за шареног детла и виоглаву, зашто не би и за црног и зеленог детла, кад се они свуда зову *црна жуња* и *зелена жуња*, јер за црног и зеленог детла нико и не зна.

Исто тако на табаку 11., описујући племе сеница, напомиње вугу, која прави гнездо на трсци у риту а праву пољску вугу назива жуја (у 12 табаку на страни 2-гој). Боље би било жују назвати *пољска вуга* како је и народ зове а вугу из племена сеница *ритска вуга* и тиме једну од друге разликовати.

Осим ове мале напомене имао бих да напоменем писцу, да треба усвојити извесне народне називе и за извесне врсте животиња, које у друштву живе, јер је писац већином узео у друштву.

Прегледајући израду целог дела како о животињама, тако и о човеку, могу се, као наставник зоологије, само радовати што ће школа у једном таквом уџбенику добити, а тиме ће се и настава олакшати и бити потпунија од данашње.

Подносећи Главном Просветном Савету мој преглед и оцену ове Зоологије, мњења сам да се усвоји за школску књигу, те да се једном попуни празнина у доброј књизи, која се сада осећа са овим непотпуним и неподесним зоологијама за ниже разреде средњих школа.

12. децембра 1894. год.
у Крагујевцу.

Живојин Јанићијевић с. р.
проф. краг. гимназије.

Савет је одлучно: да се умоле исти референти да обавесте Савет: је ли по научној вредности и методској изради ово дело боље од дела г. Миљковића, које се сада као уџбеник употребљава, и да се умолу још и г. Јакшић, проф. Вел. Школе, да ово дело прегледа и своје мишљење о њему Савету каже.

О хонорарима ће Савет решити доцније, кад господа референти пошљу своје мишљење и о овоме питању.

С овим је свршен овај састанак,

САСТАНАК 613-ти

(ванредни) 23. јануара 1895. год.

у Београду.

Били су: председник Свет. Вуловић; *чланови*: д-р В. Вакић, д-р Драг. Мијушковић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Јов. Цвијић, Ст. Ловчевић, Јеврем А. Илић, Димитрије Јосић и Стев. Давидовић.

Пословођ, Мил. Марковић.

На овом састанку решавано је питање о шк. уџбеницима за средње школе, према писму госп. министра просв. и цркв. послова од 14. децембра прошле год., ПБр. 23612., којим је послато ово питање Савету на решавање:

1. Који се од садањих уџбеника могу и даље задржати без измене, који би се могли поправити с мањим изменама; а које би, као неподесне, требало избацити из школе?

Савет је одлучио: да се за предмете гимназијске ови уџбеници утврде и одреде до преустројства гимназије и новог наставног плана:

I. За срп. језик са старо-словенским и књижевношћу:

1.) У I, II и III р. Српска граматика од г. Љуб. Стојановића, проф. В. Школе;

2.) У IV р., Синтакса Будманијева;

3.) У I р., читанка од г. г. Ср. Пашића и Мил. Шевића; за II, III и IV р. читанка од г. Ст. Новаковића; а за старије р. од г. Свет. Вуловића (III. књига).

4.) У V и VI р. старо-словенска граматика од г. Љуб. Стојановића;

5.) Пошто читанке за старо-словенски језик нема, да се уџбеник мора написати.

6.) За литерарне облике: „Теорија Књижевности“ од г. Пера Ђорђевића;

7.) Пошто нема уџбеника за историју српске књижевности у VII и VIII р., гимн. да се овај уџбеник мора написати.

II. Латински језик с књижевношћу:

1. Латинске граматике од г. г. Јов. Туромана и Ва. Малине;

2. Латинска синтакса од г. Јов. Туромана;

3. Примери од г. Лекића.

III. Француски језик с књижевношћу:

1. Анова граматика;

2. Читанка од Јов. Несторовића, која је из-

рађена по Пледу, и о којој је Савету поднесен реферат.

IV. Немачки језик с књижевношћу:

1. Граматика I и II део од г. Ст. Предића;

2. Читанка од г. Ва. Малине;

3. За више разреде (VII и VIII) да се може допустити привремена употреба читанке од Фрање Марна или која друга немачка читанка, пошто нема уџбеника, и да се мора израдити читанка;

4. Синтакса од г. Мите Живковића.

V. Географија:

1. Земљопис од пок. Ва. Карића и математичка географија од Гасјтбека, превео К. Ковачевић;

2. Да се мора израдити географски атлас.

VI. Историја Срба:

1. Историја од г. г. Љуб. Ковачевића и Љуб. Јовановића, с тим, да се при прештампавању поправи у неколико.

VII. Историја оштра:

1. За стари век: Историја од г. Ст. Ловчевића;

2. За средњи и нови век: Историја од Ило-вајског, превео Д. Дукић;

3. Мора се израдити атлас историјски.

VIII. Природне науке:

1.) За I р. Зоологија од г. Љуб. Миљковића;

2.) За II р. Ботаника од г. Ђ. Козарца;

3.) За III р. Популарна Физика од пок. Мите Петровића;

4.) За хемију у IV р., пошто нема уџбеника, да се мора израдити уџбеник.

5.) За V р., пошто нема уџбеника за минерологију с геологијом, да се мора израдити уџбеник.

6.) За VI р. Зоологија од г. Ђ. Козарца.

7.) За VII р. Ботаника од г. Ђ. Козарца.

8.) За VII и VIII р. као привремени уџбеник Физика од Хандла, превели г. г. Ђ. Милијашевић и Ђ. Рокнић, с тим, да се поправи, ако доживи друго издање.

IV. Математика:

1. За I, II, III и IV р. Математика од Шрама и Шислера, превео Ђ. Рокнић;

2. Пошто нема уџбеника за алгебру с геометријом у вишим разредима гимназија мора, се одмах превести *Мочник*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 19 овог мес. ПБр. 1127., којим се шаљу Савету на оцену документи г. д-ра Петра Вукићевића, с питањем, да ли г. Вукићевић има прописну квалификацију за предавача у средњим школама.

Савет је разгледао молпочеве документе и одлучио: да г. Вукићевић има прописну квалификацију за предавача у средњим школама, и то за групу наука природно-математичких.

С овим је свршен овај ванредни састанак.

САСТАНАК 614-ти

25. јануара. 1895. год. у Београду.

Били су: председник, Свет. Вуловић; чланови: д-р. Војислав Бакић, д-р. Мил. Јовановић-Батут, д-р Богдан Гавриловић, Стеван Ловчевић, Јевр. А. Илић, Димитрије Јосић, архимандрит Фирмилијан и Стеван Давидовић,

Пословођ, Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник прошлога састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 23. ов. мес., ПБр. 1349., којим се шаље Савету на оцену књига: „Немачка граматика“ од Ст. Предића, који моли да се ово његово дело и даље може употребити као школски уџбеник.

Савет је одлучио: да се, с погледом на пређашњу одлуку на ванредној седници донесеној о школским уџбеницима, ова књига може задржати као привремени уџбеник.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и цркв. послова, од 25. ов. мес., ПБр. 1430., којим се шаље Савету на оцену књига (лист): „Ласта“, уређивач г. Мил. Марковић, који моли да се ова књига откупи и употреби за поклањање ученицима основних школа.

Савет је одлучио: да се ово дело може примити за оно за што је понуђено.

IV

Прочитана су писма г. министра просвете и цркв. послова, од 21. ов. мес., и то:

1. ПБр. 1117., којим се шаље Савету на оцену молба г-ђице Јелене Радовићеве, учит., која моли да јој се неке године учитељ. привремене службе урачунају у сталне;

2. ПБр. 574., молба г-ђе Јелене Шумкарца, учит., која моли да јој се једна година привремене учитељске службе урачуна у сталну; и

3. ПБр. 1050., молба г-ђе Василије Арнаутовићке, учит., која моли да јој се неке године привремене учит. службе урачунају у сталне.

Савет је одлучио: да се умоли г. Јевр. А. Илић, проф., да о овим молбама Савету реферује.

V

Прочитано је писмо г. Ст. Сремца, проф., којим извештава Савет да се не може примити прегледа књиге „Историје опште“ од Стев. Ловчевића. —

Савет је одлучио: пошто већ обе гимн. колегије (I и II беогр. гимн.) имају мишљења о поменутом делу, то се неће на место г. Сремца одређивати други референт, већ ће се сачекати мишљење г. Дим. С Јовановића, и онда ће Савет о овом делу донети своју одлуку.

VI

Прочитани су реферати г. г. Пера Ђорђевића и Момчила Иванића о књизи: „Српска чиганка“ од Ср. Пашића и Милана Шевића.

Реферат г. Ђорђевића гласи:

Главном Просветном Савету.

На питање Гл. Просв. Савета, достављено ми писмом од 18. пр. м., СБр. 97., да ли се „Српска читанка“ за I и II р. ср. школа,¹⁾ коју су израдили Ср. Пашић и М. Шевић, може примити за школску књигу, — част ми је одговорити овим својим извештајем.

I.

Да би се боље разумело и оно, што је у овој књизи достојно хвале, и оно, што не може остати без приговора, биће потребно да јој у главном прикажем садржај. А да се оцени каквоћа које школске читанке, често је довољно видети и само који су чланци и којих писаца у њу унесени.

Бројем доста богат избор чланака (преко 150) у овој „С. Читанци“ распоређен је у ових 14 оде-

¹⁾ Српска Читанка за средње школе. Књига прва. За I и II разред. Саставили Среген Пашић, директор параћинске ниже гимназије и Милан Шевић, професор I београдске гимназије. У Београду. Државна Штампарија Краљевине Србије. 1894. Накладом књижарнице Велимира Валожича. Цена 1-60 дин. — Мања 8^о, страна XV и 189.

љака: 1) *приче и гатке* (7 нар. приповедака из збирака В. Ст. Караџића, Ђ. Којанова и Стј. Баричка); 2) *басне* (8 Доситијевих, 2 народне и 1 Ј. Јурковића); 3) *народни живот и народни обичаји* (9 чланака од В. Ст. Караџића и по 1 од Ст. Новаковића, К. Хермана и Ј. Јурковића); 4) *предање и повесница* (по 3 чланка од Вука и Станоја Бошковића, 2 од М. Ђ. Милчевића и по 1 од Вјек. Клајића, проте М. Ненадовића, Љуб. П. Ненадовића и Срег. Пашића); 5) *пошалице* (6 нар. шаљивих припов.: 4 из збирке Вукове, а 2 из збирке В. Врчевића); 6) *пришветке* (3 од Милићевића и по 1 од Љубише и Матавуља); 7) *земљопис* (6 чланака: од Вј. Клајића, Ј. Панчића, Ср. Ј. Стојковића, А. Пајевића, М. Живковића и Мијата Стојановића, и 3 чланка по Љ. Ковачевићу, Сп. Гопчевићу, архим. Сави, Влад. Карићу, М. Ђ. Милићевићу и М. Живковићу); 8) *природа* (4 чланка по „Невену“, 3 по Кишпатићу, 2 по Б. Тодоровићу и Л. Обрадовићу, 2 по Г. Матићу и 1 по Ј. Панчићу); 9) *песме*, које су размештене у ове 4 гомиле: а) поуке и описи (20 песама), б) патриотске (9), в) народне јуначке (10) и г) шаљиве (и нар. и уметн.) и поучне песме (10); 10) *пословице* (у 10 група из различних збирака нар. пословица); 11) *загонетке* (10 народних и 5 уметничких); 12) *гагалнице* (3 примерка из Врчевићеве збирке); 13) *игре* (3, народне); 14) *узречице и поређења* (првих 30, других 32, из Вукових „Нар. Пословица“). — Треба још поменути да су у одељку „Песме,“ сем 13 песама народних (10 јуначких и 3 женске, из Вукове збирке), заступљена ова 10-орица наших новијих песника: Змај Ј. Јовановић (14), Јован Грчић Миленко (6), Љ. П. Ненадовић (4), Бранко (3), Прерадовић, Шапчанин и Вл. Јовановић (по 2), кнез Никола, Ј. Борђевић и Војислав (по 1 песма). — Целокупан је број употребљених извора 41.

Као што нам и овај преглед казује, састављачи „С. Читанке“ при одабирању чланака били су ради одговорити једном од најглавнијих захтева данашње средњошколске педагогике у настави матерњег језика: *помоћи неговану националнога осећања*. И у свом предговору овој књизи они с разлогом воде да се тај задатак може постићи „изучавањем народнога језиковног блага, народних особина и најбољих дела народне књижевности,“ па због тога не само што нису увели у „С. Чит.“ никакав превод, нити нарочито за њу израдили какав чланак, који не би већ био у нашој књижевности објављен, — него су гледали да им готово сви чланци буду у правом смислу национални, *српски*. Према том је, сем неколико

уметничких песмица општега васпитног и поучног садржаја и неких чланака у одељку „Природа,“ све друго или узето из богате ризнице нашега народног блага песничког (42 су чланка из Вукових збирка) или се тиче обичаја, земље и повеснице српскога народа. И с тога би се гледишта могло рећи да је ово до сада најнационалнија, с нарочитим планом удешена, књига помоћница српској граматици у нашим средњим школама.¹⁾ А сваки ће признати састављачима да је, према данашњем стању наше књижевности, занета врло тешко испунити с ове, националне, бакве и све друге педагошке прописе, које треба имати на уму при састављању школске читанке.²⁾ И, ако је с тих других гледишта што и пропуштено, лако ће се моћи поправити у познијим издањима, кад је добар основ положен. А да и међу чланцима, који су књизи дали чист српски тит, има бољих и дошпијих, видеће се мало даље, кад пређем на приговоре, који би јој се могли учинити.

Педагошки су обзир захтевали да се употребљено градиво прилагоди потребама почетне граматичке наставе: сасвим су дакле умесно састављачи ове читанке у многим чланцима чинили и знатније измене, па чак и неке песме прерађивали. Само је, држим, требало или у „Предговору“ или у „Прегледу“ означити на којим су чланцима учињене веће, на којим пак и мање промене, јер је, како сам се поређењем уверно, поправљања и скраћивања било и онде, где испод ауторовог потписа не стоји реч „по.“ Још бих рекао да је ових исправака, особито у одељцима III, IV, VII и VIII, могло бити и више, но што их је сада — како ради бољег разумевања и веће јасности, тако и да би се постигла простија реченична конструкција, потребна за онај ступањ наставе из науке о српском језику, који је прописан за I и II разред наших средњих школа.

Педагошка је заповест (овде управо врлина и до сада једини пример међу читанкама за сред. школе): *краткост* употребљених чланака. У целој књизи нема ни десет чланака дужи од по 2 стране;

¹⁾ Нешто сличан овоме, али на другој основи рађени оглед била је „Српска Читанка“ за ниже гимназије и реалке. Књига друга. Саставио *Светислав Вуловић*. Београд, 1884. Према је ова књига с гледишта школске праксе имала великих недостатака, жалити је што се при доцнијем претпању I. Новаковићеве с овом у данашњу Новаковићеву читанку није мало више назло на изворност и националност употребљених чланака.

²⁾ Шта се тражи од добре читанке изложио је врло лепо г. Ст. Д. Поповић у једном свом реферату, штампаном у „Пров. Гласнику“ за г. 1888., стр. 870—873., одакле готово све што је казано за читанку у осн. школи вреди и за читанке у нижим разредима гимназије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сви су други краћи: већином по 1 или само по пола стране, а по 3 и 4 стране имају само два три чланка и неке народне (јуначке) песме, које се опет могу и брзо прочитати и лако схватити и запамтити. Колика је то невоља, с којег било гледишта, кад су све (или и већина) ствари у читанци, књизи за граматичко вежбање, дуге¹⁾ — знаће сваки онај, који је икад употребљавао читаву у предавању српскога језика.²⁾ Нека је и најлепша садржина и најлакша дикција читачког чланка, па нек је у њему чак и најподеснија граматичка грађа само ако је он дуг — остаје у читанци неупотребљен. Пуно дакле разлога имају састављачи ове читанке, желећи да се читање једнога чланка не продужује на више часова; и заиста, најбоље би било кад би се сваки чланак могао свршити на једном само часу у школи.

Поред краткости чланци се у овој „Српској Читанци“ одликују, с малим изузетком, и *лакошћу* својом, што јој се такође као врлина мора признати, кад се има на уму да уз читање сваке, и најтеже, ствари треба да дође и по мало сухопарнога граматичког разглабања и разлагања. А колико ће и у овим кратким и лаким чланцима бити могућности за zgodну примену појединих граматичких правила из наставног програма за прва два гимназ. разреда — најбоље ће показати сама школска пракса. Надајући се да ће други г. референт казати о том и коју више, још само помињем да су састављачи ове читанке и сами предавали и предају српски језик и у тим разредима.

Још бих могао истаћи и ове добре стране у књизи: доста велику пажњу — при избору чланака — и на моралну и поучну тенденцију (покрај националне и патриотске), пажњу на правидност и чистоту српскога језика, па донекле и пажњу на разноврсност и градива и писаца. Добро је што је и приличан број (35) чланака штампан латиницом, само је желети да се наставници и њима користе, те ученике своје науче читању и писању буквицом наше католичке браће. Али, и ако имам, као што се види, похвалних речи о поменутој књизи, одмах додајем да бих био још за-

¹⁾ Један од главних недостатака је та дужина и развученост чланака и у Новаковићевој и у Вуловићевој читанци.

²⁾ На жалост знам да је у нашим гимназијама било и таквих наставника српскога језика, који се читанком никако и не служе. Да ли је тако гдегод и сада — не знам, али да тако не би смело бити — јасно је. Шта вреди читанка, најбоље је рекао г. Новаковић у „Предговору“ првом издању своје читанке: „Сваки би се прави професор или учитељ народног језика, коме је стало да му ђаци доиста науче, пре свасилно да предаје *без граматике* него без читанке.“ („Срп. Чит. Књ. I. Београд, 1870.“ стр. VI.).

довољнији, да се у њој пазило и на ствари, о којима ћу даље говорити.

II.

Пре свега волео бих да је књига и *већа* бројем и *богатија* разноврсношћу употребљених чланака. Кад се узме на ум да је ова „С. Читанка“ намењена и I и II разреду средњих школа, а да има само непуних 12 табака мале осмине и крупнога слога, — видеће се да је мала и за два разреда недовољна.¹⁾ Вредан наставник који с њом буде радио у I., лако може имати невоље у II разреду, кад узмора за ову или ону потребу враћати се чланцима познатим и већ једном у школи читаним. Кратке и лаке ствари из читанке ученици прочитају и сами и пре но што наставник на њих дође, а овако малу и лаку читанку прочитаће целу не само добри, него и средњи ученици, и за два три месеца. А колико смета живој и успешној настави кад се у потоњем разреду мора употребљавати стара књига — довољно је и познато и објашњиво. Према свему какав је посао школски и каква је природа ових малих читалаца преко је, мислим, потребно, не само за српску читанку и граматичку, него и за сваки други предмет у нижој гимназији имати по једну нарочиту књигу за сваки разред посебнице. — Оволика дакле, колика је сада ова „С. Читанка,“ не би била велика, да је намењена само *једном*, и то баш првом разреду наших средњих школа.

С количином је у вези и *распоред* унесенога градива, који би такође могао бити бољи него што је, премда одмах признајем да је ово више формалан приговор. Не знам какви су разлози одлучили да се чланци у стиху издвоје у засебне групе,²⁾ али кад се то већ хтело, онда би, мислим, било природније да су народне песме дошле одмах у почетку, пре гатака, јер им је ту место и по историји и, особито, по простоти реченичне конструкције њихове. Нема разлога ни што су деветим одељком „Песме“ (где има и народних и уметничких) раздвојене народне ствари у потоњих

¹⁾ Ево како стоје, што се величине тиче, остале наше (српске и хрватске) читанке за ниже разреде средњих или више разреде основних школа: *Новаковићева* има 18 табака већег формата, *Вуловићева* — преко 24; *Живановићева* I-ва — 18, II-га — 22; — хрватска за I разред гимн. (*Дивковићева*) има 13, за II р. гимн. (*Марковићева*) — 15, за III р. (*Дивковићева*) — 19, за IV р. (*Марковићева*) — 20; *Басарићева* (за V р. осн. шк.) има 15 табака већег формата, а *Витановићева* I. (за V р.) — 10, II. пак (за VI разред) — 12 још већег формата (велике осмине).

²⁾ Можда би читанка добила више занимљивости, да су чланци измешани: иза везаног слога невязан и обрнуто; депота је појединих песама на тај начин уочљивија, него кад се ређају све једна за другом на једном месту.

5 одељака од народних умотворина, прекинути још у V одељку. Тако је можда и одељак „Предање и повесница“ требало ставити одмах иза одељка „Земљопис.“ А нимало није било оправдано стварати засебан одељак „Игре,“ кад је за она 3 чланка у њему сасвим згодно место у одељку „Народни живот и народни обичаји.“ Још ми се чини погрешка, што је XIV одељак „Узречице и поређења“ одвојен од X одељка „Пословице,“ кад се на оба места налазе исти поетски облици. Реченице, на пр., означене овде као „пословице:“ „Бог не да једному човеку сва добра,“ „Бог дао, Бог узео,“ „Тешко свуда своме без својега,“ „Ласно је говорити, али тешко творити“ и т. д. *обликом* својим пре иду у „узречице“ (мудре изреке, гноме) него у „пословице,“ реченице пак (овде означене као „узречице“): „Ласно је ђаволу у риту свирати,“ „Тешко ногама под лудом главом“ и др. — пре у „пословице“ него у „узречице,“ јер се свака *права* пословица оддикује од других врста поетских тиме, што увек има два смисла: прави (прилику, која се види и казује) и преносни (слику, која се замишља и погађа). Састављачи су међу тим паметно урадили, што су ове пословице (управо „народне мудре изреке“) нанизали по предметима; о којима говоре, у 10 група, и ако можда није свака стављена баш где јој је место.

И самом *садржају* неких чланака имало би се шта приговарати: није улутно што су прво место у књизи заузели најдужи прозни чланци „Приче и гатке“, ¹⁾ а први међу њима, којим се и цела читанка почиње („Седам влашића“), требало би избацити због онога места, где се као одлична особина једнога сина змајевске матере истиче да он „тако *вешто* уме красти, да ће испод квочке јаје украсти, а да она не осети.“ Дајбуди за I р. гимн. нису оваки примери. — Одељак „Предање и повесница“ могао је бити боље израђен: особито чланци 3. („Немања, Душан, Лазар“), 4. („Југ Богдан“) и 5. („Царица Мпица“) од Станоја Бошковића не могу се одобрити ни с гледишта истор. тачности (рађени су пре 30 година) ни с гледишта потребне простоте и јасности. Ево, н. пр., једне реченице из 3. чланка: „Цар Лазар дође на престо српски у најгоре доба, у часу већ готово одсудном, кад се у народу српском *изродило* више супротних владалаца, кад српски великаши заведени злим примером Вукашиновим, славом опцијени, а властољубљем занесени, грамзише за царском круном не обзирући се на унутрашњег и спољашњег непријатеља своје

¹⁾ Не знам зашто састављачи у свом „Предговору“ ове народне приповетке зову руском речју „скаске“?

отаџбине“ (стр. 42.) У чланку пак 4. вели се: „Већ по самом свом племену имао је Југ-Богдан врло велику важност *где* су се свршавали државни послови (стр. 43.), а Југ-Богдан „беше *праунук* Вукана, великога кнеза Хумског, који је био син Немањи првome“ (ibid.) Иначе су одељак III („Нар. живот и нар. обичаји“) и овај IV („Предање и повесница“) и бројем најобилатији (по 12 чланака) и садржајем после гатка и приповедака најзанимљивији. — Као да је најнезгодније испало за школску књигу одељак „Пошалице,“ т. ј. шаљиве нар. приповетке (свега их је 6), међу којима само прве две (из Вукове збирке) имају лепога хумора, па би и пета којекако могла поднети, али ми се друге три чине чисто одвратне — због претераности („Две лештине“), претеране глупости („Отац и син и њихов магарац“) и суровости („Јарац живодерац“). — Чланци у одељку „Приповетке“ (уметничке) врло су добро изабрани, те је жалити што их нема који више (свега их је 5). — Добри су и одељци „Земљопис“ и „Природа“ и бројем и избором чланака.

У првом разделу одељка „Песме“ има чланака (песама), који или садржајем не одговарају узрасту I и II р. сред. школа, или се не препоручују спољним обликом својим. Тако, н. пр. друга строфа 4. песмице („Вече“ од Змаја) гласи: „Још је светла она страна, | Јоште запад румен краси — Као спомен великана, | Кој' се смрћу не угаси“ (стр. 112.), а друга строфа 8. песме („Киша пролетница на селу“ од Јов. Грчића-Миленка) ево како рогобатно звони: „И с пегави крили своји, | *Око с'* танке куле *врза*, | Из грла јој мукло прети | И почешће муњу трза | (страна 114.); — тешке су за ове мале ученике и песме: 18. („Први снег“ од Војислава) и 19. („Зима“ од Змаја).¹⁾ Песма пак „Српско момче“ у другом разделу овога одељка као да је употребљена само за то, да покаже како је и Бранко имао рђавих песама: у њој нема ни оне поетске лепоте, ни оне лакости стила и правилности језика, којом се иначе одликује овај наш први народни лирничар.²⁾ Народну песму „Српска девојка“ у овом разделу није требало скраћивати, а песме „Четири врела“ од Прерадовића и „Алија“ од Змаја могле су остати, као

¹⁾ У последња 2 стиха последње строфе Грчићеве песме „На чесми“ требало је предлог *са* изоставити, и први пут га заменити савезом *и*, а други пут речју *све*; треба исправити и стих „Буба Маро, би л' могла каз'ти“ у 11. песми.

²⁾ Морам поменути да је ова песма из III књиге, у којој су управо само бабирци (изузимају се свега 3—4 песме) или нацрти од песама, које Бранко није ни мислио издавати на свет у оваком облику какве су. Овим песмама, и ако може бити место у *збирци* скупљених Бранкових песама, никако не личи да уђу, као угледне, у школске читанке!

теже, за старије разреде. Није погрешка, што је нар. песма „Цар Лазар и царица Милица“ (у трећем разделу овога одељка) због дужине подељена на двоје, само је боље било просто начинити два одељка (под I и II) него две песме, од којих се друга, тобоже нова, мора почињати стихом: „Кад је *сјутра* јутро освануло“. Најпосле, у четвртом разделу овога одељка неприродно су здружене неке песме озбиљне и поучне с песмама шаљивим (а ове као да су хтеле бити главне), те би н. пр. песмама 2. и 6.—10. пре било место у првом разделу, одакле би опет песму 14. („Чворак“ од Змаја) или требало сасвим изоставити или овамо преместити. — Према овом што рекох о појединим песмама не могу одобрити ни списак песама (12), које су састављачи одредили за учење наизуст: песме под бр. 4., 5., 8. и 9., с тога, што су тешке, а песму под бр. 10. с тога, што су је деца већ имала у „С. Чит.“ за IV. р. осн. шк., те ју је требало још тамо научити на памет; то би се могло рећи и о народној химни (бр. 6.), коју сва деца, излазећи из осн. школе, треба не само да знају на памет но и да умеју певати на глас.

Рекао сам да су састављачи исправљали по неке погрешке у *језику* појединих писаца, чије су чланке унели у своју „С. Читанку“, и ако је у оваквим књигама, састављеним из врло различних, и садржајем и обликом, списа врло тешко постићи неку једнакост, састављачима је и овај посао прилично испао за руком. Али, да је било још више пажње на чистоту и правилност, не би остале неисправљене ни ове знатније неправилности: а) у *речима*: ма (м. *али*, стр. 5., 89. и др.), маказе (стр. 27.), постоји (м. *јест*, *има*, стр. 27.), отиде даље (м. *сиђе*, стр. 12.), преображен (стр. 43.), околностима (м. *приликама*, стр. 45.), таман (м. *баш*, *управо*, стр. 59.), но, (м. *али*, стр. 23., 41., 49. и др.), дворца (м. *двора*, стр. 79.¹⁾), сатовима (м. *вртовима*, стр. 83.), вигове (м. *замке*, стр. 94.), штаде (м. *коњушнице* или *кошаре*, стр. 96.), обиталиште (м. *стан*, стр. 98.), таџи (м. *одмах*, стр. 102.), привржен (м. *привезан*, стр. 107.), извесно (м. *јамачно*, стр. 108.); — б) у *облицима*: неки (м. *неко*, стр. 4.), требаш (м. *треба*, стр. 3.), мете (м. *метне*, стр. 37.) са (м. *с*, стр. 23., 71., 84. и т. д.), Добриње (50.) и Добрињац (51.²⁾), Његуш (м. *Његош*, стр.

81.), *окружаваху* и *наслађавао* (м. *наслађивао*, *окруживаху*, стр. 84.¹⁾), тебе (м. *теби* у стиху „А нисам ли тебе беседио,“ стр. 139.); — в.) у *реченичној конструкцији и реду речи*: „Син кнеза Лазара“ (м. „кнеза Лазара“ или „кнез-Лазарев,“ стр. 44.), „док сунце одскочило *није*“ (стр. 35.), „било му је 62 године“ (стр. 47.), „видећи овај како Турци..., науми *он...*“ (стр. 41.), „те га је... радо имао“ (стр. 67.), „много којечему“ (стр. 104.), „а он је и с њом задовољан“ (стр. 105.), „много на себе држи“ (стр. 107.), „не могу да нађу“ стр. 106.) и др.

Прешао бих међе овога реферата, кад бих се још хтео заустављати на сваком месту, где би се што имало приговорити *ортографији* и *интерпункцији* у овој „С. Читанци“. С тога ћу само додирнути неке недоследности, које опазих, читајући поједине чланке.

У ономе што се обично разуме под речју „правопис“ или „ортографија“, нема никаквих одступања од усвојене Вукове фонетичке системе — нема дакле ни оних претераности, којима су неки наши млађи писци, особито на западу, хтели као усавршити ову систему (као на пр. *ључки*, *брамки*, и т. д.). Али је за средњошколску литературу новина, што неке сложене речце нису овде писане — по Даничићу — растављено, већ — јамачно по угледу на списе „Српске Књижевне Задруге“ — састављено, или према смислу: и састављено и растављено (*зато* и *за то*; *пошто* и *по што*). У овом има и неких недоследности; тако, н. пр. кад је написано: *наново*, *укратко*, *умало*, *уједно*, *по највише*, онда зашто да се пише: *на скоро*, *у опште*, *по најслађа*? Уз *ио крај* неумесно је *на сред*, *кроз сред*; и обрнуто: кад се пише (како и треба): *до сада*, *од јуче*, *у јутру*, *до века*, *на жалост*, *уз шут*, *у скупу*, онда не ваља: *одједном*, *одједанпут*, *додуше*, *напослетку*, *догод* (у значењу *докле год*). И ако треба писати: *ономлане*, *обадва*, *тришут*, нема разлога писању и: *четрдесетседам* (стр. 44.), *стоиједесет* (стр. 74.).²⁾ — У новине ортографске иде и употреба слова *ђ* у случајима кад сонантно *р* стоји до самогласнога (умр̄о).³⁾ — Добро је што је узет фонетички правопис и у чланцима, штампаним *латиницом*, јер је он и у Хрвата већ у ве-

¹⁾ Не разумем зашто састављачи „С. Читанке“ пишу на овој страни и „патријарсија“?

²⁾ У недоследности ортографске иде и случаји: српство (стр. 45.), *Наке* (57.), европским (78.), бег Ђорђе (м. бег-Ђорђе, јер је *рокатив*).

³⁾ Тај сам знак предложио и разлоге за његово писање изнео у рецензији Новаковићеве „С. Граматике“ (I део) у „Просв. Гласнику“ за 1880. годину.

¹⁾ У чланку „Београд“ није требало остављати неисправљене печачке изразе: „*Миланова* улица (Теразије)“ м. „Крал-Миланова,“ (јер има друга, Миланова ул.), „зграда Народ. Музеја“ место „*две* зграде.“

²⁾ Вук истина тако пише, али је то погрешка, јер је село (и онда било и сада) *Добриње*.

лике завладао; али, као год што је било разлога, да се гласови: љ, њ, ђ, џ пишу двојним знацима: *lj, nj, dj, gj, dž* (јер се већина хрв. писаца још њима служи), исто је тако требало у неким чланцима употребити и нова слова: *l̂, ñ, đ̂, ġ* (за гласове: љ, њ, ђ, џ) јер су она сва у загребачком академ. „*Rječnici*“, чијим се правописом служе и многи хрват. лингвисти, а слово *đ* је примљено и у нови службени правопис хрватске владе.

Интерциркулација се у овој „С. Читанци“ — веле њени састављачи — може неком учинити „сувишна.“ То ће бити због честе употребе запета, који знак састављачи стављају (по немач. правопису) и испред сваке додате („подложне“) реченице. И запета се у том овде, као и у многих других наших писаца, претерује: зар су, н. пр., потребне запете у примерима: „Може бити, да је и везир рекао, да беже“ (стр. 51.), „Боље је, да мремо јуначки“ (50.), „Чини ми се, као неки пут“ (85.), „Зна се, да су Турци били освојили“ (78.)? Овде је свака друга реченица неизоставна допуна — „прави предмет“ — првој, па, као год што нису стављене запете у примерима: „А хоће да се бори“ (53.), „Лисица може да живи...“ (103.) и др., тако није запета била потребна ни у предњим, јер је и тамо и овде тако реченично склапање, да се ни реченица прва, т. ј. главна, без друге, подложне, нити опет друга без прве не могу разумети, изговорене саме за се. Исто тако, противно овом обилу непотребних запета, има примера, где су оне испуштене, и ако су биле потребне, нарочито испред реченица, исказаних скраћења ради глаголским прилогом, као: „Те пошаље сина на пазар, да му је *купи говорећи*...“ (стр. 182.; овде се без запете не може знати да ли је „говорећи“ везано за подложни прирок „купи“ или за главни „пошаље“), „Те повлада на миру... са сином *Стеваном плаћајући* Турчину умножени данак“ (стр. 45.; да ли: „са сином плаћајући данак“ или: „повлада на миру плаћајући данак?“), „И довршивши га *сасвијем позове* на част многу господу“ (стр. 40.), „Онда отац(,) бацивши магарца на земљу и почевши га дрешити(,) повиче“ (60.) и т. д. Неумесно су изостале запете и у примерима: „Кад у поље дођу(,) часа не часе“ (стр. 34.), „Кад дође на воду(,) посне је житом“ (37.), „Али(,) и ако су уништили српску државу, нису могли...“ (48.) и т. д.

Што се тиче *спољне израде*, књига је штампана у главном чисто и лепо; штампарских је погрешака врло мало према другим нашим књигама; сем означених нашао сам још ове: ревајиди (стр.

33. вр., 10. д.), подижу (42., 12. д.), човок (60., 13. г.), певам (130., 3. д.), *druždu* (175., 7. д.), не надима (177., 2. г.). Морам само додати да је хартија према доста великој цени књиге (1-60 дин. у меким корицама) могла бити знатно боља.

Кад се узму на ум изнете у почетку овога извештаја добре стране ове „Српске Читанке“, приговори које учиних нису такви, да би јој могли закратити улазак у школу и овакој, каква је сада, већ штампана, упућена „Главном Просв. Савету.“ Али, ако би се књига брзо распродала, умесно би било затражити од њених састављача: да при новом издњу обрате пажњу на све и моје и другога референта напомене, те књизи даду, можда и са својим каквим исправкама, нов још бољи облик.

Још се може покренути умесно питање: шта да буде са садашњом „С. Читанком“ Ст. Новаквића, која се до сада употребљавала у целој нижој гимназији, па дакле и у I и II р., којима је намењена ова „С. Читанка“ Ср. Пашића и М. Шевића? На то би питање, мислим, био лак и потребан овај одговор: ако и Гл. Пр. Савет нађе да се ова нова „С. Читанка“ може примити за школску књигу у I и II разреду, одмах би требало одлучити и то, да се Новаквићева „С. Читанка“ употребљава само у III и IV р. наших средњих школа. Али ове обе одлуке требало би да буду привремене, док се по нарочитом плану не израде школске читанке за сва четири нижа гимназијских разреда посебице.

И овом приликом нека Главни Просветни Савет буде уверен да га одлично поштује

20. октобра 1895. год.

Београд.

П. П. Ђорђевић.

ПЕНС. АРЖ. САВ.

Реферат г. Иванића гласи:

Главном Просветном Савету.

Прегледао сам *Српску Читанку*, коју су ставили г. г. Сретен Пашић и Милан Шевић, и наменили првом и другом разреду средње школе. Књига је прво штампана, па за тим поднесена Министарству на одобрење и понуђена на откуп. На тај начин дошло се, истина, много брже до штампане — али не и онакве школске књиге, каква би могла бити, да је још у рукопису прегледана и оцењена. Према том, у овој књизи не сме бити толико и таквих погрешака, са којих се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

не би смела пустити у школу; а ако у њој све и не узмогне издржати критике, треба ипак да буде таква, да њом школа скоро ништа не изгуби, него само да добије.

Ти захтеви толико су умеснији, што ту врсту наше школске књижевности г. г. Пашић и Шевић не отпочињу овим својим послом. Много заслужни, и за нашу школску књижевност, г. Стојан Новаковић први је 1870. године саставио Српску Читанку за I и II разред гимназије и реалке. За њим је пошао и г. Светислав Вуловић, чија читанка (за ниже разреде средње школе) требало је да буде продужење онога низа, који би обухватио целу средњу школу. Ну, на жалост, на том се застало, а то је исто, што и пошло се — назад. Јер, после трећег издања Новаковићеве читанке, која сад већ више није била намењена само првом и другом него свима разредима ниже гимназије и реалке, — Вуловићева је остала ван употребе, пошто је г. Новаковић у овом издању предругојачно своју читанку по напоменама, одобреним у Главном Просветном Савету, унесавши у њу неке чланке из Вуловићеве читанке и новијих књижевних дела. За тим је Новаковићева читанка доживела још три издања — последње, шесто, изашло је 1893. — у којима је просто прештамповано треће. И тако, лепо замисљен и отпочет посао, да се за све разреде средње школе саставе потребне читанке, на том је стао, те је до појаве Пашићеве и Шевићеве читанке (1894. г.) била само једна — за целу нижу средњу школу.

Ну Пашићева и Шевићева читанка није дошла да настави и поцупи рад, који је дотле био у тој врсти наше школске књижевности, него, обележившију као „књигу прву“ и обухвативши њоме I и II разред средње школе, г. г. Пашић и Шевић тим јасно показују тежњу да њихова читанка замени досадашњу у I и II разр. средње школе и да и за све остале разреде саставе читанке. Све то ставља нам у дужност, да пажљиво и потанко размотримо основу, на којој су израдили, и садржину, коју су и какву су унели у своју читанку.

Сама господа Пашић и Шевић и сувише су штедљиви у речима, којима би нас одмах у приступу упознали са основом, на којој су израдили своју читанку, и обележили разлике између ње и досадашње, те тако дали разлога, са којег су се дали овога посла. За то из онога, што су сами рекли о својем послу, и онога, како су га урадили, извешћемо њихову основу и упоредити ју са оном, на којој је израђена Новаковићева читанка.

Полазећи од тачке, у којој веле да се слажу сви разнолики правци: „да је матерњи језик сре-

дште у средњој школи“, тврде даље: „да је читанка средиште у језиковној настави.“ (стр. IX). То су рекли и на том стали, а нису нам отворено казали и потанко објаснили: у чем се такво одређивање задатка читанци разликује од досадашњег, и како, према томе, с њом треба поступати у средњој школи?

С тога смо принуђени, да из наведених њихових речи изведемо овај закључак: да у настави матерњег језика и у средњој школи, као и у основној, треба полазити од читанке, па одатле изводити граматичка правила, дакле да треба ићи индуктивним путем. Тај пак пут са свим је супротан оному, који у приступу своје читанке одређује г. Стојан Новаковић: „Поред научних граматичких руководстава професорских и ђачких, читанка (треба да је) књига, у којој ће се на примеру живог слога језиковног обавештавати деца о правилима, уверавати се да су истинита, и проматрањем се у практичном говору и писању вежбају... А покрај тога... читанка треба да буде осим *помоћне књиге при граматизи*¹⁾ и поступаоница за књижевност, да их привикава к читању (Новаковићева *Српска Читанка*, стр. V.).

Јасно је, дакле, да се Новаковићево одређивање задатка читанци сасвим противи Пашићеву и Шевићеву; јер по њима је читанка „средиште“, дакле *главна* књига „у језиковној настави“, а по г. Новаковићу „помоћна књига при граматизи“ управо књига, којој је поглавити задатак, да ученици: „на анализи огледају и утврде знање граматике“ (Тамо, стр. IV).

Не упуштајући се у пресуђивање, који је од ова два, један другом са свим супротна, правца бољи, подеснији и кориснији за ученике средње школе, смем слободно рећи: да већини наставника средње школе у Србији, који предају српски језик, схватају задатак читанке, како је то изложио г. Ст. Новаковић, и да у том правцу раде у школи и радиће све донде, докле год не буду не само убеђени о погрешности досадашњег и умесности другог правца, него и — упућени, да раде у овом другом правцу. А ако досадашњи правац треба одменити другим, њему супротним, онда је требало на својем месту (у овом случају то би било у приступу) истаћи врлине тога правца и показати путеве, којима ваља ићи, да се дође до циља. Јер док г. Ст. Новаковић до тачности даје упутства наставнику, како да употреби читанку и да њоме

¹⁾ Ове речи ја истичем.

рукује,¹⁾ г. г. Пашић и Шевић мисле да су својој дужности довољно одговорили, кад само изреку начело: „читанка је средиште језиковној настави.“ А како том изреком нису ништа допринели, да њихова читанка у прва два разреда средње школе буде другаче употребљавана, но што је Новаковићева, — не би било довољно оправдана разлога појави њихове читанке, кад је и досадашња читанка, на исти начин, могла и даље подмиривати потребу у I и II разреду.

Ну и ако писмо у друкчијој употреби и задатку ове читанке нашли разлога њеној појави, треба да потражимо тај разлог у градиву, које је ушло у њу, у распореду његову и спољашњем облику, у којем се појавило.

Полазећи од начела, да је читанка „главно средство, којим се може постићи — циљ“ (стр. IV), а тај ће циљ, колико се може разабрати из њихових речи, бити: „национално осећање и потреба да се том осећању да што стаменија садржина“ (Тамо), — г. г. Пашић и Шевић су том циљу примерили и садржину своје читанке, у коју су ушли ови одељци: I. приче и гатке, II. басне, III. народни живот и народни обичаји, IV. предање и повесница, V. пошалице, VI. приповетке, VII. земљопис, VIII. природа, IX. песме, X. пословице, XI. загонетке, XII. гатанице, XIII. игре, XIV. узречице и поређења. Па као год што се нема шта приговорити истакнутом циљу, исто тако, судећи по поглављима појединих одељака, можемо бити задовољни разнострукошћу садржине, коју нам обећавају та поједина поглавља. Али пре но што прегледамо чиме су испуњени ти одељци, треба видети: да ли је умесно овако одсечна и стручна подела градива у читанци за најниже разреде средње школе и да ли се нема што приговорити како реду, по којем иду ти одељци један за другим, тако и распореду чланака у појединим одељцима?

Нема сумње, да се оваком стручном и одсечном поделом добива већа прегледност књижевних струка и разбирање о њима, али свакојако она и не привлачи к читању, нити намамљује ученика,

¹⁾ Читанка треба да је на руци за диктовање на табли и на месту, за читање, декламовање и анализу, за вежбање разговора и приче и за практичне огледе сваке врсте. Час ће професор из ње на глас прочитати, па тражити од појединих ученика да му они кажу или од свију да му напишу; час ће продиктовати не казавши нигде знакова слога, и потражити од ученика синтаксе, да у своје писање сами те знаке помећу; час ће опет читанка бити ученицима књига, из које ће тражити сваковрне примере за задатке које су од професора добили*. И разборито лепо читање видели смо да најте тако распрострањено у наших ђака“ (Ст. Новаковића *Сри. Чит.*, страна V.).

*) Ово ја истичем.

да покрај занимљивих чланака чита и мање занимљиве, а при том корисне са поука и истина, исказаних у њима Зато нам се и чини, да је за најниже разреде средње школе, као и за основну, подесније, да прозни чланци наизменично долазе иза песама, приповетке иза чланака из природних наука и т. д., као што је то у Новаковићевој читанци, у којој су у главном ипак заступљене све књижевне струке, које и у Пашићевој и Шевићевој.¹⁾ Она пак одсечна подела више приличи старијим разредима ниже гимназије, може бити четвртог, и могла би се сматрати као припрема за теорију књижевности („Литерарне Облике“) и историју њену, који се предмети уче у вишој средњој школи.

Тако исто може се приговорити и реду, по којем *Песме*, у одељку IX, долазе иза *Природа*, у одељку VIII. Јер, и да није у науци утврђено, да је, према развоју књижевности у опште, поезија старија од прозе, опет за то требало би бар овом школском књигом учинити уступак веселој младости и почети ју књижевном струком, која највише приличи добу живота, у којем су њени млади читаоци, а то је: поезија (у стиховима).

А кад се донекле пазило на хронолошки ред, којим иду чланци у одељку *Историја и Предање*, онда га није требало кварити тим, што је „Хајдук-Вељкова смрт“, под 7, дошла пред чланцима „Устанак Срба на дахије“, под 8, и „Погибија дахија“, под 9.

А као год што смо напред видели, да хладан, више научан распоред градива ове читанке не наводи и не привлачи к читању, исто тако у одабирању чланака и поступку с њима не видимо да су г. г. Пашић и Шевић мишљења, да ученицима најнижих разреда средње школе треба дати у руке књигу, „коју би и деца сама²⁾ радо читала“, као што је био рад г. Ст. Новаковић (види његову читанку, стр. VI), а за њим и г. Св. Вуловић. Г. г. Пашић и Шевић изреком тврде, да: „Велики чланци нису уношени, јер ако се читање једног чланка продужи на више часова²⁾, то ученик нижих разреда губи преглед целине и т. д.“ (стр. X). Па баш и да допустимо, да читање једног чланка не треба продужавати на више часова, не можемо се опет сложити ни с тим, да

¹⁾ Преглед градива по књижевним струкама чини г. Ст. Новаковић у приступу своје читанке, и из њега се види да је у њу унесено ово градиво: „Прво је забавна поука у стиховима и прози; друго, народна историја и етнографија, за коју је признато да треба да је знатна стихија у оваким књигама, нарочито у народа који су овако као ми неутврђени; треће, чланци из јестаственице; и четврто, обични научно-морални чланци и изреке“ (Новаковићева *Сри. Чит.*, стр. VI.).

²⁾ Ово ја истичем.

читанку треба тако удешавати, да у њу уђу само они чланци, који се могу прочитати на часу: зар не треба ученике навикавати, да и сами раде, да читају и ван школе, и вежбају се у изради сваковрсних задатака? А то ће они у толико радије чинити, у колико у читанци буде више не само разноврснијих него и занимљивијих чланака.

Али овакав њихов једностран поглед на задатак читанке повукао је за собом јоште две последице, од којих јој ни једна не иде у прилог:

а.) биле су им везане руке при купљењу градива, јер су се ограничили само на краће чланке; и

б.) Морали су се упуштати у врло опасно прерађивање, као што сами признају у свом уводу (стр. X.), које сумњам да је увек ишло у корист пуноћи садржине и лепоти облика.

То пак оба двоје биће узрок, те се на њиховој читанци опажа нека празнина и штурост, која већ и по том упада у очи, што њихова читанка, намењена I и II разреду средње школе, мањег формата, има 189 стр. читаначког текста само из крупнијих (пар. цицера слова), а Новаковићева, намењена истим разредима исте школе, има већ у првом издању 300 страна текста из мешовитих (крупнијих и ситнијих слова).

Ускост основе, дакле, на којој су састављали своју читанку више ће бити узрок тој празнини и штурости, но неразвијеност наше књижевности, на коју они свакако нису имали права, да се жале,¹⁾ као што је то чинио г. Новаковић пре скоро четврт века,²⁾ јер је књижевност у опште, а дечија на посе, од тога времена, нема сумње, напредовала.

Од туда, а биће и са њихова недовољна црепња, и долази, да је одељак под VI, *Приповетке*, уметничке, и у њиховој читанци слабо заступљен. Одељак под I, *Приче и гатке* боље стоји. По правду би се у овом послу могле употребити само оне народне приче и гатке, које имају јасну ничим непомућену моралну тежњу.

С тога пак гледишта у ову читанку не би могла ући, иначе лепа, народна прича *Седам Влашића* (стр. 1.), у којој се прича, како је један змај украо цареву кћер, како је цар послао својега слугу да је тражи, како су овоме (слузи) других пет змајева нашли и ослободили цареву кћер, и како је за тим сваки од њих хтео за се да задржи девојку и т. д. Исто тако и међу песмама има, које су у опште слабе вредности, а смеру овакве читанке не одговарају.

1) Овим речима: „наша књижевност није толико разграната, да би могла дати у свем подесну грађу за овакав рад“ (страна X.).

2) „Што се по оскудици наше књижевности нема готово ни на којој страни богатог избора (Новак. *Сри. Чит.* стр. VI).

Али крај свега тога, и у одељцима које сад спомену смо, и нарочито у одељцима под III, *Народни живот и обичаји*, под IV, *Предање и повесница*, као и у свима осталим одељцима, који непосредно циљају познавању народнога живота, обичаја и особина његових, — јасно се види лепи родољубив смер ове читанке: буђење националног осећања. То и јесте оно, са чега ова читанка привлачи на се нашу пажњу, и што не сме остати неопажено и похвално неистакнуто, ма да се не смеју губити из вида ни остали интереси, о којима је напред говорено.

Језик се на првом месту истиче као спољашња одећа књижевнога градива. Правилност, чистота и лепота језика од великога је значаја у школским књигама у опште, а нарочито у читанци, која у свем том треба да послужи као образац. У опште узевши, са те стране овој читанци нема замерке, па ипак не можемо оставити, да на овом месту не кажемо и у погледу језика и његове писмене одеће неке наше напомене, за које мислимо да их треба истаћи, кад се цени ова књига.

За интерпункцију мислимо да нико не може: „рећи да је сувишна“ (стр. X), као што по предвиђају и ради су од тог прекора да се ограда г. г. Пашић и Шевић; она може бити граматична (германска), логична (романска)... А која од њих треба да буде усвојена и у читанци зависи од граматике, по којој ученици уче, а које се мора држати и онај, који саставља читанку.

А кад су нашли, да је за ученике најнижих разреда потребна оваква, граматична, интерпункција, по којој, скоро без изузетка, сваку реченицу у сложеној реченици или низу реченичном треба одвојити запетом, — онда из сличног разлога није требало писати као једну реч: напослетку, наједанпут, изненада (стр. 5.), нимало (стр. 9.).

Погрешна је и овака подела речи на слоге прост-рано, стр. 79., ра-спусти, стр. 38.

Што се тиче саме азбуке, требало је, покрај досадашње хрватске латинице, дати огледа и од оне, коју је изменио и допунио Ђ. Даничић, а која је у главном примљена и у садашњи службени хрватски правопис.

На послетку, исти тип слова, без икакве измене, у целој овој књизи није кадар том досадном једноликошћу придобити читаоца. А да је поред крупнијих слова штампано и ситнијим, онда би се и на први поглед увидело, да се много хоће, кад се ова књига намењује и I и II разреду. —

Г. г. Пашић и Шевић и сами су казали за своју читанку (у приступу): да је она „први покушај.“ Као таква могла би се она привремено

пусти у I разред средње школе, док се *на по-звином месту* не одреди не само на каквој основи треба саставити српске читанке за средње школе, него и у којем правцу треба предавати Српски језик, на према томе и *које су и какве су* школске књиге потребне за овај предмет. Дотле ће ова читанка ипак више користити, но од штете бити средњој школи, јер би у најнижем (I) разреду могла одменити Новаковићеву читанку, која би се у том случају употребљавала у старијим разредима, те тако бисмо опет, после толико година, место једне имали две читанке у нижој средњој школи, на корист и радост ученика њених. —

Захваљујући Главном Просветном Савету на поверењу, остајем понизни

18. јануара 1895. године
у Београду.

Момчило Иванић с. р.
професор I београдске гимназије.

Савет је одлучио по додатку г. Бакића: да се ово дело може примити за уџбеник у I разред гимназије.

Г. г. Ђорђевићу и Иванићу, као референтима, свакоме је одређен хонорар по педесет (50) динара.

VII.

Прочитан је реферат г. Светозара Атанацковића о књизи „Физика“ од А. Васмута, превео В. Зделар, проф.

Реферат г. Атанацковића гласи:

Главном Просветном Савету.

Физика за ниже разреде средњих школа од А. Васмута, превео и за наше школе удесио професор В. Зделар.

Главни Просветни Савет поставио ми је питање. СБр. 91., да ли се може ова Физика употребити као школски уџбеник у средњим школама?

Код свију наших школских људи мора изазвати неко осећање радости та појава, што су се и код нас од неког времена почели израђивати школски уџбеници с методичким редом и избором материјала према спреми и моћи схватања оних ученика, којима је уџбеник намењен. Како ову физику професора А. Васмута, која је и на хрватском језику преведена, многи рачунају у савремене уџбенике за ниже разреде средњих школа, то је и г. Зделар, извесно имајући намеру да обогати нашу школску књижевност једним добрим уџбеником, изабрао ту физику за превод. Лепа на-

мера г. Зделара и његов труд око писања и превођења ове физике, по мери своје вредности, заслужују признање.

Но и ако се лепа намера мора похвалити, и ако се, са гледишта утрошеног рада, мора труд признати, слободно је, са гледишта целисходности и научне тачности, изрећи и неповољан суд о раду трудбеника, ако за то има оправданих разлога.

Приступајући оцени ове Физике, гледајући на циљ коме је намењена и на научне истине које се тамо излажу, као и на начин, како је материјал изложен, ваља ми пре свега напоменути, да је Васмут удесио ту физику према тамошњим наставним приликама у нижим гимназијским разредима, где ученици претходно уче основе из геометрије и прве појмове из алгебре, па онда физику. И ако је Ivan Stožir, професор загребачке реалке, нашао за умесно ту физику превести за хрватске ниже разреде средњих школа, казаћу још одмах овде у почетку, није најбољи избор учињен, да се она преведе и за наше наставне прилике, где се основи физике предају у III раз., пре него што ученици имају икаква појма о општим бројевима и алгебри и о законима подударности и сличности троуглова. У Васмутовој Физици прилично је употребљена математика, а то за основе физике није потребно, кад се, као код нас, основи физике уче у III р. а експериментална физика у VII и VIII р., где се опет много интензивније има примењивати математика, него што је то у Васмутовој Физици учињено и где је за то довољна претходна спрема ученичка. Оно Математике, што је унесено у ту Физику, правиће само већу забуну у нижим гимназијским разредима, а нимало неће допринети бољем и лакшем разумевању основних истина физике, које треба да знају ученици, који прекидају школовање са III раз. гимназије. Кад би се основи физике предавали у IV разреду, а да још у III разреду ученици изуче прва четири вида рачунања (сабирање, одузимање, множење и дељење) са алгебарским бројевима и нешто геометрије, онда би било оправдано и у физици за ниже разреде средњих школа изводити на пример законе за брзине и путове крећућих се тела онако, као што је у тој физици урађено на стр. 36. и 37; или на пр. живом силом масе мерити механичне радове, као што се хтедо учинити на стр. 39.; или изводити закон за равнотежу између силе и терета на стрмој равнини постављањем сразмере из сличности троуглова, као што је то урађено на стр. 51. и 52.; или извести принцип виртуелних брзина, као што се то хтедо учинити на стр.

55. Али како су оправдани наставни разлози и наша потреба одредили zgodno место основима физике у III раз., а алгебре и геометрије у IV р., то је лако увидети, да таква физика са оводико математике не може најзгодније послужити као уџбеник у нижим разредима наших средњих школа. Као пак уџбеник за више разреде средњих школа, не може се ова физика ни узети у оцену, јер нема особине таквог уџбеника, а и сам је писац таквој потреби није наменно.

Према овоме, кад ова физика није удешена за више разреде средњих школа и кад она никако не може послужити као уџбеник у вишим разредима, остаје нам да видимо, да ли она овако како је г. Зделар удесио, може бити добар уџбеник у нижим разредима наших средњих школа, којима је и намењена.

И ако сам одмах у почетку овог реферата истакао једну незгуду ове књиге у том, што је местимиче употребљена алгебра и геометрија, а то према наставном плану наших гимназија не треба да садржи уџбеник за III раз., није ми била намера, да само због тога огласим тај уџбеник као неподесан. Познато је, да се наставни планови чешће мењају, бар код нас, него што се уџбеници пишу, па и ако то мало математике, што је г. Зделар унео у његову физику сада не одговара спреми ученика III раз., могућно је, да ће се по неком будућем наставном плану основи физике учити у ком разреду после извесне спреме ученика из математике, и онда не би било на одмет нешто и математике употребити у физици. Дотле, могао би се наставник, ако никаквих других незгода књига не би имала, послужити изостављањем математичког материјала, те тако спасти ученике од онога, што је за њих сувишно. Према споменутој, дакле, незгоди, могла би још ова књига бити употребљена као уџбеник за наше ниже разреде средњих школа. Но она има грешака са гледишта науке, а има и методских недостатака. Све те погрешке и методске недостатке, које сам опазио, изложићу овде редом прелиставајући лист по лист физике у речи.

У § 1. на стр. 3. унесена је дефиниција тела и појаве. По тим дефиницијама, разнолики предмети зову се тела, а промене, које опажамо на телима, зову се појаве. Лако је увидети, да оваква дефиниција за тела није добра, јер су не само и једнолики предмети разна тела, на пр. коцка кухињске соли и коцка тако зване кубне или римске стипсе, него су разна тела, са гледишта физичког, и две са свим једнаке коцке кухињске соли. За физику је тело сваки ограничени део материје,

или сваки ограничен простор испуњен материјом. Код дефиниције појаве не би имао ништа приметити, да се г. Зделар ње држао. Но он одмах у истом параграфу, поред саме дефиниције појаве, наводи: „да је мировање тела особина тела, а падање је промена, но обоје су појаве на телу.“ Дакле, најпре је речено, да се промене на телима зову појаве, а сада су појаве не само промене него и особине тела.

У § 2. стр. 3. при дну стоји: „Да бисмо могли измерити запремину, узима се јединица запремине, а то је коцка.“ То је погрешно. Коцка се не узима за јединицу запремине, јер коцка је тело извесног облика и ивица коцке може имати разне дужине на пр. 1 м., 1, 07 м., 0, 9 м., 0. 016 м. и т. д., него се за јединицу запремине узима извесна запремина на пр. кубни дес., куб. мет. и т. д., и те јединице за запремине нису тела — какве коцке —, него се рачуном добивају помоћу мере за дужине. Да не би, дакле, ученици мислили, кад се мери запремина, да се јединица мере за запремине, каква коцка, има преносити по простору, као оно метар што се преноси, кад се одређује дужина, ваљало је ону коцку објаснити као кубус.

У § 3. стр. 4. стоји: „Кад ставимо руку у чашу, која је до врха напуњена водом, вода ће истицати из чаше.“ Како се овим огледом показује, да је и вода и рука непробојна, нетачно је извести само овакав закључак: „Чврста тела противе се продирању других тела.“ Даље, у истом параграфу наставља се овако: „Кад врх левка обавијемо плутом и њоме херметички затворимо стакло, па нагло надијемо воду у њега, она вода неће улазити у стакло, већ остаје у левку.“ Овај оглед, којим се показује, да је и ваздух непробојан, могао је бити лепше изложен, јер овако изгледа, да је врх левка плутом запушен и на тај начин стакло херметички затворено.

На стр. 5. у § 4. показује се огледом, како се загревањем и хлађењем мења запремина тела, па се из тога изводи непотпун и нетачан овакав закон: „Тело не садржава увек исту запремину. Грејањем увећава се запремина телу, а та општа особина тела зове се истезање.“ Кад је истезање тела узето за општу особину, ваљало је и стишљивост навести као општу особину тела, јер наведеним огледима показује се и једно и друго. Но није потпуно тачно утврдити, да је истезање општа особина тела по томе, што се грејањем увећава запремина тела, јер запремину тела може мењати не само топлота, него и какав терет, који истеже или притискује тело. У осталом има тела, која се загревањем не истежу, него се скупљају, на пример јодно сребро. Оно се—по Fizeau—од 10° до 70° С.

при повишавању температуре скупља, а обрнуто при снижавању температуре од 70°C ., оно се шири. По Rodwell-у оно се, при повишавању температуре до $151,0^{\circ}\text{C}$., скупља. И печена пловача на високим температурама скупља се, а већ за воду сваки зна, да се хлађењем испод 4°C . шири. Требало је, дакле, утврдити огледима, да се телима може запремина увећавати и смањивати и да су по томе ширљивост и стишљивост опште особине тела, без обзира на то, да ли промену запремине врши топлота или каква друга сила.

На истој страни у § 6. говори се о шупљикавости тела и наводи се без довољне очигледности овакав закон: „Између поједних молекула има празних простора, који се зову шупљике или поре. Та особина тела зове се шупљикавост.“ Погрешно је у овоме закону то, што се каже, да се између молекула празни простори и што се не каже, да је шупљикавост општа особина тела. Цео простор на и шупљике и поре у телима испуњава етер. О етеру мора се деци нешто казати, јер иначе не могу да појме на пр. зрачну топлоту и светлост, а без етера не може се објаснити ни одбијање, које постоји између молекула у свакоме телу, јер, поред температуре, у овоме игра улогу и етер, који је у порам тела.

На стр. 6. у § 7. о иверзији (лености) овако је написан закон: „Ни једно тело не може прећи из стања мира у стање кретања само собом, без утицаја неког спољашњег узрока. Та особина зове се леност.“ Овај је закон непотпун, јер је то исто требало казати и за прелаз тела из стања кретања у стање мира и даље да тело не може само собом изменити ни превод ни брзину кретања. И леност је општа особина тела.

На истој страни у § 8. при дну није добро изражен закон: „да земља привлачи сва тела на својој површини тако, да она падају на земљу, ако могу.“ Јер ако би земља привлачила тела само кад су на њеној површини, ова не би ни падала.

У § 9. на стр. 7. врло је неспретно изложен начин одређивања тежишта огледом, и погрешно је утврђен закон: „да се тежиште сваког тела налази увек вертикално испод тачке вешања.“ Кад се тело веша, није му увек тежиште вертикално испод тачке вешања. На стр. 8. стоји: „Кад се тело обеси у тежишту, онда је оно у сваком положају у миру. У овом случају не постоји утицај теже на тело.“ Кад не би и у том случају постојао утицај теже на тело, као што се овде каже, онда у том случају тело не би имало тежину. Постоји, дакле, увек утицај теже на тело,

јер увек оно има тежину, а што се оно у овом случају не креће, ваља другаче објаснити.

На стр. 8. у § 10. говори се о агрегатним стањима тела. Осим тога што је погрешно написан закон: „да су стамена тела она, која се знатно опиру свакој спољашњој сили, која може да им мења запремину и облик,“ јер се оне знатно опиру и оним силама, које им не могу мењати запремину и облик; не мања је погрешка рећи: „Оваква тела, која испуњавају цео простор у коме су, зову се ваздушаста тела“ (стр. 9.), јер има случајева да и течна и чврста тела испуњавају цео простор у коме су, на пр. буре пуно водом, калуп у цицели, на зар би у том случају вода и калуп били ваздушаста тела?

У § 12. на стр. 10. стоји: „Она тачка на коју сила непосредно делује, зове се напада тачка, а правац, по коме сила покреће ту тачку, јесте правац силе.“ Из овога излази, да се увек правац кретања подудара са правцем силе, која врши кретање, а то не стоји. Кад сила напада на пр. на једну тачку озбиба, да подигне неки терет, и нека је правац силе, рецимо, вертикалан, озбиба се кретати око ослоња, и напада тачка силе описиваће један лук, који ће са правцем силе заклапати неки угао, дакле, правац кретања нападне тачке овде неће се подударати са правцем силе. С тога не може се у опште рећи, да правац, по коме сила покреће тачку, јесте правац силе.

Да бисмо једну силу потпуно одредили, треба да знамо не само нападне тачку, правац силе и величину силе, као што се наводи у истом параграфу, него треба још да знамо и смер (смицао) силе.

На стр. 15. у § 17., при одређивању тачке кретања леда, нетачно је речено, да се термометар ставља у суд у којем се топи лед, јер прво справица, на којој се има забележити та тачка, још није потпун термометар, а друго, не ставља се она у суд, него се забоду у снег или лед, који се криви у неком суду. При одређивању тачке кључања тачније је рећи, да се термометарска цев ставља у пару воде, која кључа, него у пару вреле воде, као што се ту каже, јер врела вода има растегљиво значење, а оним уједно се казује и то, зашто се она тачка зове тачка кључања. Овде се избегло говорити, како треба тачка кључања на термометру да одговара нормалном атмосферском притиску (760 mm.) по свој прилици с тога, што ученици још нису познати с барометром и што се још није показало, да се с променом атмосф. притиска мења и тачка кључања воде. И то је умесно урађено, кад је у тој физици

онако распоређено градиво, да се одмах после увода говори о топлоти. Али је чудно, што писац одмах у следећем параграфу (18.) у последњем ставу спомине нормалан притисак (760 mm.), кад се још о томе ништа није говорило и кад то ученици овде не могу да појме.

Скала на термометру продужава се не само испод 0°, као што се ту наводи, него и изнад тачке кључања.

У § 18. на стр. 17. стоји: „Шипка се истеже у дужину, а тела ће се истезати на све стране“, као да шипка није тело. Не истеже се шипка само у дужину, него кад чврсто тело има облик шипке, онда се може засебно посматрати њено истезање у дужини.

На стр. 22. у § 20., г. Зделар, под тамним и светлим телима разуме нешто друго, а не оно, што те речи у физици означавају; с тога је и написао реченицу, да зими носимо тамна, а лети светла одела. Међу тим ми носимо и зими и лети тамна одела, а светло одело било би неко одело, које би имало своју сопствену светлост и које би нас пржило као ватра.

Одмах даље наводи се, „да се земља пред вече хлади зрачењем.“ За што само пред вече, кад се она хлади и ноћу па и дању, кад је температура ваздуха нижа од температуре њене површине, као што је то случај зими кад је велики мраз.

На стр. 23. у § 21. говори се о тачки топљења тела и почиње се овако: „Лед се топи у топлој соби.“ Из овога изводи се ово: „Температура, на којој се тело топи, зове се његова тачка топљења.“ Како се лед топи у соби, то би по овоме изашло, да је температура собе тачка топљења леда. И тако све би температуре од 0° па на више биле тачке топљења леда. Да би о овоме ученици тачан појам добили, ваљало је казати, да је тачка топљења тела она температура тела, при којој се оно топи, или она најнижа температура на којој се тело почиње топити, и онда је за лед тачка топљења само 0°, јер кад се лед топи има температуру 0° и то је најнижа температура на којој се лед почиње топити.

На стр. 24. употребљена је реч „троши се“ топлота. Мислим да је требало израз „троши се“ избећи, јер се топлота не троши, него се при топљењу тела претвара у извесну количину рада, који је потребан, да размакне молекуле чврстог тела, те да кохезија између њих ослаби и настане течно стање. Истина је, да се израз „троши се топлота“ још употребљава у науци и ако не одговара механичној теорији топлоте, али се његово

значење објашњава кад се употреби, што г. Зделар није учинио.

На место „кад се тела топе у води, троши се топлота“, ваља рећи, кад се тела растварају у води, температура воде снижиће се и т. д. Г. Зделар нигде не прави разлику између топљења и растварања, а треба да прави, јер се со у води раствара а не топи.

У место закона: „Свако тело очврсне на оној температури, на којој се и топи“, према ономе што је мало час речено о тачки топљења, тачније је казати: тачка очвршћивања једнога тела јесте иста температура, која му је и тачка топљења. Јер би, по ономе што писац каже, изашло, да ће се вода мрзнути на свима температурама изнад 0°, пошто се на свима тим температурама лед топи, па дакле мрзнуће се и у топлој соби због температуре собе, јер се у топлој соби лед топи.

У § 27. на стр. 32. говори се о једнаком кретању и брзини код једнаког кретања и, како г. Зделар мисли, брзина је код једнаког кретања „пут што га тело пређе за јединицу времена (у једном секунду).“ Међу тим брзина није пут, него је количник из пређенога пута и времена, а пут у јединици времена (у једном секунду), код једнаког кретања, јесте само мера за брзину.

Исто тако погрешан је закон у § 28. на стр. 34., који гласи: „Брзина неједнаког кретања је пут, који би тело прешло у једном секунду, кад би од једном престало деловање силе, која га је покретала“, јер је и у том случају, од тренутка кад престане сила деловати, пређен пут у једноме секунду само мера за брзину и то за брзину у оном тренутку, кад је сила престала деловати, а никако пут не може бити брзина, нити тај пут може изражавати брзину неједнаког кретања, која је, пре тог тренутка, сваког тренутка била различита.

На стр. 38. у тач. г. помоћу Атвудове машине показује се, како једнаке силе једнаким масама дају једнака убрзања, па се на једанпут из тог огледа изводи овакав закон: „Два тела једнаке тежине имају на истом месту и једнаке масе; или масе су сразмерне са тежинама.“ Ово, да су масе сразмерне са тежинама, по други пут се овде изводи и опет врло нејасно за почетнике и ако је о томе била реч на стр. 11. Казати, да два тела једнаке тежине имају на истом месту и једнаке масе, а да ученици не знају, да се тежина тела мења према географској ширини а с тиме и убрзање g , значи правити само забуну, и ученици не могу знати, за што је оно речено „на истом месту.“ После могу мислити, према онако исказаном за-

кону, да два разна тела, која су једнако тешка у Београду те по том и једнаке масе имају, неће имати једнаке масе, ако једно остане у Београду, а друго се пренесе у Петроград, јер у том случају она не би била на једном истом месту. Међу тим маса се тела не мења и ако оно мења место. Она два тела и кад буду растављена, дакле на разним местима, имаће једнаке масе.

На стр. 41. под II и III говори се о томе, какво ће резултирајуће кретање бити, кад је једна тачка једновремено изложена двома кретањима, којих правци чине угао α . И у тачки II казује се, да ће резултирајуће кретање бити праволинијско и једнако, ако су оба кретања са сталном брзином, а у тачки III, да ће резултирајуће кретање бити криволинијско, ако је једно од она два кретања једнако а друго једнако убрзано.

Ово овде није за ученике довољно очигледно конструкцијом изведено, а није ни потпуно, јер се може мислити, да ће резултирајуће кретање бити праволинијско само онда, ако су оба она праволинијска кретања са сталном брзином. Међу тим и кад она нису са сталном брзином, него су на пр. једнако убрзана, биће резултирајуће кретање опет праволинијско. Исто тако резултирајуће кретање неће бити и криволинијско само онда, ако је, од два кретања под углом, једно једнако кретање, а друго једнако убрзано. С тога је о томе ваљало поставити општија правила.

На стр. 41. у §. 34. стоји: „Растављање кретања врши се на сличан начин, који је показан и за састављање кретања.“

„За ово имамо пример у падању тела по стрмој равнини.“ Дакле, у падању тела по стрмој равнини имамо пример, да се растављање кретања врши на сличан начин, који је показан за састављање кретања. Овако говорити ученицима значило би трошити време у залуд. Не само падање тела по стрмој равнини, него и пењање по истој, може служити као пример за разлагање кретања, а никако се стрмом равнином не показује то, да се разлагање кретања врши на сличан начин, као и слагање кретања, јер се то и не врши на сличан начин, као год што се и синтеза и анализа у хемији не врше на сличан начин. Г. писац ваљда је хтео казати, као год што се два кретања слажу у једно, тако се може и обрнуто једно кретање разложити у два, па у место тако да каже, он је извео, да се то врши на сличан начин. Зар се на сличан начин врши конструкција паралелограма, кад су дате две стране, које заклапају изванредан угао, и кад је дата само дијагонала?

На стр. 43. у §. 36. иде се на то, да се покаже закон: да су статички моменти или моменти кретања за исту тачку у резултанти увек једнаки. Па да би се то извело, овако се прича: „Прет-

поставимо да је паралелограм FGSН из танке дашчице, да је обешен вертикално у тачки Н, око које се може обртати. Дашчица ће се обртати на десно или на лево, како кад делује или само сила Q или само сила P. Дашчица остаје у миру, ако обе силе у исто време делују; онда резултанта пролази кроз тачку Н, где се и потиरे. У том случају нема обртања.“ Није истина, да ће се дашчица обртати само онда, ако засебно делује само сила Q или сила P, а чим обе силе у исто време делују, да ће остати у миру. Она ће се обртати и у овом последњем случају, ако резултанта двеју сила не пролази кроз тачку утврђења (обртања), а то се може лако догодити. Чудно је да г. Зделар мисли, да ће увек дашчице остати у миру, кад обе силе делују, јер се не може претпоставити да не зна, да резултанта на пр. двеју сила неће увек пролазити кроз тачку утврђења. Чинећи овакву погрешку није чудо, што је показујући само, шта су то статички моменти сила P и Q за тачку утврђења Н, исписао без икаквог објашњења овај закон: „За тачку у резултанти увек су моменти обеју компонената једнаки.“ За исту тачку у резултанти заиста су увек статички моменти сила једнаки, али они пису увек једнаки за тачку утврђења, и онда извођење закона, да су статички моменти сила за исту тачку резултанте увек једнаки, из једног специјалног случаја, из случаја равнотеже или једнакости статичких момената сила за тачку утврђења, није згодно. Није згодно с тога, што ће ученици врло лако сазнати, а нарочито при предавању о озибу, да статички моменти сила за тачку утврђења пису увек једнаки, па ће онда мислити, да и једнакост статичких момената сила за исту тачку резултанте, што су пре као закон упамтили, не вреди. Настаће, дакле, код ученика једна велика пометња.

На стр. 45. у §. 38. за озиб овако стоји: „Чврста мотка, која се обрће око једне осовине, зове се озиб.“ Из овога изашло би то, кад се мотка не обрће око своје осовине или око свог ослонаца, кад је она у равнотежи, да онда није озиб. Требао је рећи, мотка, која се може обртати и т. д.

На стр. 47. у §. 39. говори се о теразијама. Нетачно је, што се каже, да се на тасове стављају предмети, јер се предмет ставља у један тас, а у други, тегови. Но ово што долази, замашнија је нетачност. У истом ставу стоји: „Кад је ђерам у равнотежи, он има хоризонталан положај.“ То не стоји. Ђерам може бити у равнотежи, и да нема хоризонталан положај. Друга је ствар, што у том случају тегови у једном тасу не одређују тежину предмета у другом тасу. Не сме се, дакле,

вазати овако у опште, да је ђерам у равнотежи, кад има хоризонталан положај.

Исто је тако нетачан и други став тога параграфа, јер је требало казати, да су теразије тачне, ако ђерам стоји у хоризонталној равнотежи, било да су тасови једнако оптерећени, или инако. И 3-ћи услов за тачност теразија на стр. 48., који гласи: „да тежиште лежи испод ножа, кад је ђерам хоризонталан“, није тачан, јер код тачних теразија тежиште је увек испод ножа и кад ђерам није хоризонталан. Требало је казати, да тежиште лежи испод ослонца и у једној истој вертикали са ослонцем, кад је ђерам хоризонталан.

На стр. 54. у §. 45. стоји: „На сложеним машинама одржава се већим теретима равнотежа с мањим силама“, као да то не бива и на многим простим машинама. Чудно је, да се ово овако каже одмах после предавања о простим машинама (о разнокраком и једнокраком озибу, помичном котуру и стрмој равнини).

На истој страни у §. 46., где се изводи принцип: „рад силе једнак је раду терета“, каже се: „Озиб се обрће око тачке С. Нападна тачка А силе $P=1$ Кгр., описаће дук AA' , а нападна тачка терета $Q=2$ Кгр., — дук BB' . Рад силе је онда: 1 Кгр. $\times AA'$, а рад терета је: 2 Кгр. $\times BB'$ и т. д. Г. Зделар погрешно је ове радове овде израчунао, јер нити је рад силе 1 Кгр. $\times AA'$, нити је рад терета 2 Кгр. $\times BB'$. Кад правац кретања не пада у једно са правцем силе, као што је то случај код озиба, где нападне тачке А и В описују мале лукове AA' и BB' који се могу сматрати као праве линије и који с правцима сила заклапају неке углове, радови су производи из сила и пројекција пређених путова. Истина је, да за врло мале углове, радови онако представљени, како је то у овој књизи урађено, садрже врло мале погрешке, које се у том случају могу занемарити, али не сме се пропустити, а да се те погрешке ученицима не наговесте, тим пре, што се у овој књизи нигде не говори о томе, како се радови израчунавају, кад се правац кретања не подудара са правцем силе, па ће ученици онако израчунавање радова и у поменутом случају усвојити као правило, а то не сме да буде.

На стр. 63. при дну погрешно је, што се каже, да је на екватору компонента BG (сл. 25.) мања него код нас, с тога што је тамо убрзање тежине мање, јер кад је на сл. 25. BF тежа, онда је и BG компонента теже, дакле, BG је сила, а сила не може зависити од убрзања, него обрнуто, убрзање зависи од силе. Даље, требало је казати, да се клатно исте дужине на екватору спорије клати

него код нас, јер ако клатна нису исте дужине, него је на пр. оно на екватору краће од нашег, може се десити и то, да се оно тамо брже клати, него наше.

На стр. 64. наводи се, да побројани закони за клатно вреде само онда, ако је клатно математичко. Из овога изашло би то, да се закони за математичко клатно не могу пренети и на физичко клатно, па како математичко клатно и не постоји, онда би се морали ученици чудити и питати, па на шта су ти закони о клатну, кад они не вреде за клатно од кога човек може чинити употребу!? У место да се нешто проговори и о редуцираној дужини физичког клатна и да се закони математичког клатна примене и на физичко клатно, оно се сече као на пању, да ти закони не вреде за физичко клатно.

Питања на крају §. 53. стр. 66.: „На чем се оснива пливање, летење“, немају места овде, јер према ономе, што су доведе ученици из физике научили, пливање и летење не могу објаснити.

У §. 54. на стр. 67. наводи се, како се истецањем неког стаменог тела, на пр. каучука, мора да савлада неки отпор, који је у толико већи, у колико се делићи више размичу. Из овога изводи се закључак, „да између делића свију тела постоји молекуларно привлачење.“ Лако је увидети, да се из отпора, који се има савладати при растезању неког тела, не може извести закључак, да постоји привлачење између молекула свију тела, као што је то у овој физици изведено. Из тога отпора може се извести закључак, да постоји привлачење између молекула свакога тела, а то је нешто друго. Даље, ако би се само при овоме остало без даљег објашњења, онда, према ономе што се каже, да је отпор све већи, што се молекули више размичу, изашло би и то, да се и молекули у телу све јаче привлаче, што су један од другог даље, а то је противно општем закону, да привлачење између маса опада по квадрату одстојања. О овоме, да је привлачење слабије, што је веће растојање, ако не на другом ком месту, а оно заиста, кад се буде говорило о привлачењу између два магнета, ученици ће сазнати, па онда како ће изгледати та противуречност? Потребно је, дакле, код тог молекуларног привлачења извесно објашњење, које не егзистира у овој физици, а без кога ученици не могу разумети ни оно даље што се казује о одбијању између молекула.

На стр. 70. говори се о течностима и изводи се без огледа Паскалов принцип о проношењу притиска кроз течност. Тај принцип ту није потпуно изражен, јер није казано, да и 2, 3, 4... пута мање површине од површине на коју је учињен притисак, претрпе 2, 3, 4... пута мање притиске.

На стр. 71. и 72. нетачно се говори о спојеним судовима, и не сме се онако у опште рећи, „кад вода придолази у рекама, потоцима, онда поступно долази и у подрумима и јендецима“, јер ће се они ученици у чијим подрумима никада нема воде и кад реке највише придођу, грохотом на- смејати.

На стр. 73. и 74. од једнога закона за притисак течности на дно суда, направљена су два закона.

У §. 62. на стр. 76., где се говори о Архимедову закону за потопљена тела, каже се: „да се чини, да је тело у води лакше.“ Међу тим, то није ништа привидно, јер да у ствари тело у води није лакше, не би се, на хидростатичким теразијама, постигнута хоризонтална равнотежа реметила, кад се тело у води потопи. Тако исто и на стр. 91. у §. 71. стоји, да су тела у ваздуху привидно лакша. Па зар се на тој привидности оснивају ваздушне лопте?

У §. 72. на стр. 92. показује се основ парних машина тако, да се вода загрева у стублини у којој је и клип. Међу тим и код најпростије основе парних машина (Папинова апарата) вода није у стублини, где је и клип, него у суду, кога је дугачко грло стублина.

На 94. стр. у §. 74. исписан је овакав закон: „Сваки правилно намагнетисани магнет има на крајевима два пола“ и т. д., као да има некаквих магнета, који су постали неправилним намагнетисањем и који немају два пола. Магнет се не магнетисе ни правилно ни неправилно, него се магнетисе какво парамагнетично тело, на пр. челик, на извесне начине. Ако се магнетисање неправилно врши, онда се не може ни добити вештачки магнет. Па и полови магнетски нису баш на самим крајевима, него мало даље од крајева.

На стр. 99. у § 79., где се говори о магнетној инклинацији, стоји, да се северни пол игле код нас нагне испод хоризонта, а треба рећи испод хоризонтале, и није истина да магнетска игла на северном полу земљином стоји вертикално. Инклинација је равна 90° на магнетним половима земље, а магнетни полови земље не падају у једно са географским половима. И оно, на којој је полутини земљиној јужни магнетски пол земље, а на којој северни, није закон, него је ствар релативног узимања према магнетској игли и називима њених полова. Неки зову пол игле, окренут северу, јужним полом, и онда је у северној полутини земљиној северни магнетски пол земљин.

На стр. 115. није добро речено: „Ако се сукобе два облака и т. д., добива се варница, која

се зове муња“, јер, према овоме, ваљало би, да се и електрични облак сукоби са земљом, па да буде гром.

Да би се објаснило простирање звука, каже се на стр. 129. у §. 108. ово: „Ако се налази ваздух између нашега уха и онога тела што производи звук, онда можемо одмах помислити, да се треперење простире кроз ваздух.“ Јако је увидети, да овде није било никаквих побуда, да оно помислимо, и да је то тек само речено, да се рече. После овога наводи се следећи оглед: „Ако ставимо звонце под звоно ваздушног шмрка, звук ће постајати све слабији, кад се ваздух под звоном разређује. Кад се испрпе ваздух са свим, звук се не чује и ако се види да чекић по звону удара.“ Овај се оглед никада не може извести тако, да се ваздух са свим испрпе и да се звук ни мало не чује. Г. Зделар извесно зна зашто то, па зашто онда ту немогућност уводити у уџбеник као могућност.

На стр. 130. у §. 109. при дну стоји: да таласи доводе звук у наше ухо. У место доводе, треба казати производе.

На стр. 144. у §. 122. говори се о брзини светлости, па се овако метод Олафа Ремера излаже: „Брзину светлости израчунао је Ремер помоћу помрачења Јупитерових месеца. Кад Јупитеров месец дође у његову сенку, он ће помрчати. То помрачење долази код сваког његовог месеца свака 42 сата.“ Чудно је да г. Зделар не зна да Јупитерови месеци не обилазе око Јупитера за једно исто време и да по томе не може бити нити бива помрачење сваког његовог месеца свака 42 сата. Само најближи месец Јупитеру обиђе око Јупитера округло за 42 сахата и помрачи свака 42 сата, а други по даљини обиђе за $3\frac{1}{2}$ дана, трећи за $7\frac{1}{8}$ а четврти за $16\frac{2}{3}$ дана.

На стр. 147. у §. 125. стоји: „Свако потпуно равно тело зове се равно огледало. Кад држимо запаљену свећу пред равним, стакленим огледалом, онда нам се чини, да видимо иза огледала лик свеће у истом растојању.“ Како то вреди за сва равна огледала, а не само за стаклена, ваљало је избећи реч „стаклено“, или кад се то казало, онда је требало тај оглед показати и са металним равним огледалом, па подсетити ученике и на ликове у води, да би се извео општи закон за равна огледала, који је после тог става исписан.

Даље, закон за ликове код равних огледала изводи се у овој књизи конструкцијом и рачунским путем; овако се конструкција излаже: „Спустићемо из светле тачке А управницу AN на огледало MN (сл. 84.) и продужићемо је. За тим ћемо повући други зрак АВ и управницу BD, и њоме

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

одредити одбијени зрак ОВ“ и т. д. Овде није казано, које је први зрак, кад је АВ други, и не одређује се одбијени зрак ОВ управницом ВД, него се правец одбијеног зрака одређује углом одбијања, који је раван углу упадања.

На стр. 164 у §. 135. говори се о сунчаном спектру и погрешно се каже, да је сунчани спектру састављен из шест боја, јер се на сунчаном спектру лепо могу разликовати седам боја. Из каквих је разлога изостављена у тексту индиго или угасито плава боја, не може се знати, док у сл. 102. спектар садржи свих седам боја.

На стр. 165. изложен је овакав закон: „Боје спектрове су просте, т. ј. оне су састављене од зракова, који се једнако преламају.“ Ово је тако речено, као да се зраци у свима бојама спектра једнако преламају. Хтело се ваљда рећи: да се зраци једне боје спектра приближно једнако преламају, па је испало нешто, што је сасвим контра истини. И зраци једне боје спектра не преламају се потпуно једнако, што се лепо може видети по ниансама ког хоћете бојеног поља спектра. Све се то може објаснити и показати, па да буде и оним ученицима, којима се ова књига намењује, јасно и појмљиво, од куда свака боја у спектру има онако широко поље и откуда је оно преливање једне боје у другу.

После ових наведених погрешака да бацимо поглед и на метод, како је материјал у тој физици изложен.

У физици владају два метода, индукција и дедукција. Па како је дедукција скончана с математичким операцијама, то је индукција главни метод за излагање материјала у физикама за ниже гимназијске разреде. Прво показати појаве, па из појава извести законе, то је метод за почетнике. Ова физика г. Зделара држи се овога метода и то је добро, али местимце одступа од тога реда и огледи се спомињу после исказаног закона. Осим тога на неким местима наводе се огледи, који нису довољни, да би се могли извести закони, који се после тих огледа цитирају, и на више места има нејасности, што све не сме бити код књиге, за коју се очекује препорука. Ево за ово доказа:

На стр. 6. изведен је закон инерције без претходне довољне очигледности. Подсећају се ученици пре тог закона, како се кугла на куглани креће све спорије, неказујући овде узрок томе, па одмах из тога изводи се овакав закон: „Ни једно тело не може прећи из стања мира у стање кретања само собом, без утицаја неког спољашњег узрока.“ Наведени пример могао би служити за

доказ, да се крећуће тело не може зауставити само собом, али није добар пример и за онако крњ закон, који је цитиран, да тело не може прећи из стања мира у стање кретања само собом.

На стр. 10. у §. 14. подсећају се ученици на ове примере: „Кад су кола тежа, треба више коња да их вуче. За љуле треба више барута него за таче.“ Из тога изводи се да тела разних тежина стављају истим силама разне отпоре. То се из оних примера и може извести и то деца може бити разумљиво, али из поменутих примера одмах извести и овакав закон: „Два тела имају исту количину материје или исту масу, кад се под утицајем исте силе крећу једнаком брзином, и тежине двају тела сразмерне су са масама“, за децу не може бити разумљиво. После овога закона на стр. 11. стоји реч — огледи, из чега је јасно, да је прво закон цитиран, па онда долазе огледи.

На стр. 12. и 13. говори се о ваздушном притиску и величини тога притиска, па се чак изводи и овакав закон: „да ваздушни притисак на 1 с. м.² на земљиној површини износи од прилике 1 килограм.“ Ово не може бити закон, јер и саме речи „од прилике“ то показују, а и позната је ствар, да се ваздушни притисак мења. Па на послетку, како се дошло до тог закона, да ли је претходно било каквог огледа, да ученици виде, да тај притисак од прилике толико износи? Таквог огледа нема, него се у место огледа, овако прича: „Ваздушни притисак тако је знатан, да би водени стуб у каквој дужој цеви износио око 10 м., кад бисмо могли исисати сав ваздух из цеви.“ Из ове приче изведено је, да је ваздушни притисак на 1 с. м.² једнак притиску воденог стуба од 10 метара висине, на исту површину, а из овога опет изведен је онај закон, да тај притисак износи од прилике 1 килограм.

Даље стоји: на брдима, где је висина ваздушног стуба мања, и ваздушни је притисак мањи него у долинама, али то се само каже, а ученици морају да верују, јер они још ништа не знају, да јачина притиска зависи од висине стуба.

Тако исто без огледа казује се, да ваздух притискује са свију страна на тела, која су у њему. И не само што се то без огледа изводи, него је и наведена основица за извод оваквог закључка нетачна. Каже се на стр. 13. овако: „Ваздух је гасовито тело, његови делићи теже да се шире на све стране; он ће дакле притискивати са свију страна на тела, која су у њему.“ Па ето течности нису гасовита тела, њихови делићи не теже да се шире на све стране, па ипак течности присискују са свију страна на тела која су у њима.

На овом месту требало је остати само при оном да ваздух притискује, а колико износи тај притисак у килограмима требало је оставити за доцније и извести то помоћу Торичелијевог огледа, као што је учињено на стр. 82., јер цев од једног метра дужине и 1 кв. сантиметра пресека може се пунити живом и огледати, али цев од 10 м. дужине, нити се може унети у собу, нити се са њоме и водом може оглед извести. Тако исто и оно остало о ваздушном притиску није требало на овоме месту спомињати.

На стр. 18. при крају §. 18. каже се: да се 1 cm³ гаса при обичном (нормалном) притиску (760 mm.) повећа и т. д.; међу тим ученици још ништа не знају о том, шта је то нормални атмосферски притисак, нити имају икаква појма о барометру, те да би могли разумети, шта то значи 760 mm, кад је реч о атмосферском притиску.

На стр. 26. хоће да се потврди, да је тачка кључања виша, кад је ваздушни притисак већи. За ово узима се у помоћ Папинов лонац, међу тим на воду у Папиновом лонцу не чини притисак ваздух, него водена пара. За ово треба чинити оглед ваздушним шмрком.

На стр. 33. у §. 28. узима се у помоћ локомотива и овако се бајаги очигледно представља брзина неједнаког кретања: „Ако се у локомотиви затвори пара, онда ће се воз кретати по хоризонталном путу једнако, т. ј. он би у сваком секунду прешао пут С. кад не би било трења и отпора ваздуха.“ Као што се види, овде се прво за воз нешто тврди, што није у ствари, па се то одмах и пориче са „т. ј. он би“ и т. д., и из тог тврђења и порицања ствара се појам код ученика о брзини воза у тренутку, кад је пара затворена. И овакво једно збркано представљање узима се даље као неки начин за одређивање брзина код тела, која слободно падају, па се овако наставља:

„На сличан би се начин могла одредити на неком месту брзина тела, које слободно пада, кад бисмо у том тренутку уништили деловање теже.“

Како се оним начином са возом не може одредити брзина воза у тренутку, кад је сила престала радити, јер се од тог тренутка воз не може кретати једнаким кретањем због извесних сметња, које се не могу отклонити, онда то и не може бити неки начин за одређивање брзина воза, па наравно и брзина слободно падајућег тела, јер се деловање теже не може уништити онако, као што се код локомотиве пара затвара да не делује. Истина је, да се ту наводи даље, како можемо постипи уништење теже, кад обмотамо конач око колотура, који се лако обрће и т. д., и износи се ближи

опис начина, како се то у неком тренутку може уништити тежа и одредити брзина при слободном падању тела, али се заборавља, да ова справа може послужити, да се ученицима покаже брзина падања тела на справи, а то није исто што и брзина слободно падајућег тела; може послужити, да се покаже закон о брзини при једнако убрзаном кретању, па дакле и при слободном падању — али ту ученици не могу видети величину брзине при слободном падању тела, нити је тако непосредно огледом могу одредити, јер је ова брзина ког хоћете тренутка знатно већа од брзине падања тела на справи. Она на справи па пр. на крају 2. секунда износи неколико сантиметара, а при слободном падању тела вај справе, брзина на крају 2. секунда износи око 20 метара. Овим, како је ова ствар у §. 28. изведена, доведше се ученици у једну велику забуну. Нити је ту требало спомињати локомотиву, нити слободно падање тела. Одмах је требало на справи показати неједнако кретање, даље показати, како престанком силе, неједнако кретање прелази у једнако и како се може одредити брзина тог неједнаког кретања у оном тренутку, кад сила престане деловати. Па после у следећем параграфу, где се говори о слободном падању тела, ово назгодан начин применити.

О слободном падању у §. 29. ваљало је говорити као о једном примеру за једнако убрзано кретање, како би ученици знали, да изведени закони за брзине и пређене путове код слободног падања, вреде уопште за једнако убрзано кретање.

На стр. 42. при дну стоји: „да ће се тачка кретања по стрмој равнини убрзањем ad (сл. 7.), које је мање од ab. Ово убрзање је једнако убрзању слободног падања умножено дизањем.“ Ово овако мора се научити на изуст и веровати, јер се не показује, од куда је то правило изашло.

На стр. 48. наводи се, како су теразије онда осетљиве, кад су краци што дужи и лакши и кад је тежиште што ближе ослонцу, а не казује се зашто то, те се тако и то знање ослања само на веру.

Децимална вага само се спомиње а никаквог објашњења нема.

На страни 51. у §. 42. говори се о стрмој равнини и према неком члану 9. пише се ово:

$$P = ad = ab \frac{BC}{AB} = Q \frac{BC}{AB} = QS, \text{ међу тим у чл. 9.}$$

у тој физици говори се само о тежишту тела. Да је г. Зделар у чл. 34. своје физике из сличности троуглова поставио сразмеру, коју је требало поставити, да би добио оно правило, да је убрзање код стрме равнине једнако убрзању слободног па-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дања умножено дизањем стрме равнине, онда би се могао овде позвати на тај члан, а не на чл. 9., али како и у чл. 34. нема те сразмере, онда ту нема штампарске погрешке, него има једне збрке, коју уџбеник не сме садржавати.

Клиш у §. 43. није објашњен на основу стрме равнине, него је само речено, кад угао АСВ постаје све мањи, биће притисци ас и ас' све већи, а то за ученике не може бити јасно.

На стр. 66. у §. 54. други став почиње се овако: „Ако се восак јако истеже т. ј. преко границе еластичности, задржаће нови облик.“ О граници еластичности никаквог говора није било, те с тога и то за ученике не може бити разумљиво. У истом ставу, без икакве везе с оним о чем се ту говори, стоји: гвожђе, бакар, злато и т. д. можемо сећи, ковати и истезати.

На стр. 70. у §. 58. ослањајући се на оглед, да воду у ваљку не можемо клипом стиснути, изводи се закон, да се течности врло мало могу стиснути. Па кад се закон не подудара са огледом, зашто онда у онаквом облику онај оглед спомињати? У осталом закон: течности су састављене из делића, који се могу лако помицати, али се могу врло мало стиснути, није требало истаћи као закон, јер је то особина течности.

На стр. 83., где се говори о кракастом барометру, није за ученике јасно представљено, како се одређује барометарско стање, кад је подела кракастог барометра удешена са два прочитања. Каже се: „Код овог барометра је 0 обично између А и В, и због тога се број милиметара, који се чита код А и В сабира.“ Кад се каже обично између А и В, дакле изнад В, онда се претпоставља, да може бити случаја, да 0 буде и испод В. И кад би тај други случај био, ученици не би знали одредити барометарско стање, јер им то није показано, или би и у овом случају сабирали број милиметара, који се чита код А и В, као и у првом случају, а то би погрешно било.

На стр. 93. каже се за природни магнет, да је то гвоздена руда, која се копа у старо време у Магнезији, као да се та руда сада више не копа.

На стр. 101. у § 83. говори се о електроскопу, а ученици не могу разумети електроскоп, ако се пре тога не би упознали с позитивним и негативним електрицитетом и развијањем електрицитета утливом, о чему се у овој физици после електроскопа говори.

На стр. 112. и 113. говорећи о кондензаторима не објашњава се, како се згушњава електрицитет, него се само каже, пуњење бива као што показује слика,

На стр. 119. у другом ставу §. 99. стоји ово: „По закону I мора да буде разређена сумпорна киселина са бавром јаке електрична, него са цинком, али по ономе, што је речено под 3), то не може бити.“ Овакво позивање на овај или онај параграф или на ову или ону тачку, није довољно угодно за ученике нижих разреда, али кад је још позивање на неку тачку 3), које нигде нема, онда се то не може опростити. И како то изгледа, кад се у једном истом ставу прво каже, да нешто мора бити, па се то одмах и поруче, да не мора бити? Ваљало је ту рећи овако: разблажена сумпорна киселина, према месту, које би заузела у Волтином реду, требало би по закону I. да је више електрична са бавром него са цинком, али оглед (чл. 98.) показује, да је она више електрична са цинком него са бавром.

На стр. 142. говори се о мрачној комори, спомиње се и огледало и сочиво, а ученици још никаквог појма немају о огледалу, сочиву и предамању светлости, без чега предавање о мрачној комори не може се разумети. Могло је овде бити говора о лрку добивеном кроз мали отвор, али мрачна комора без сочива не иде.

Поред оволиког броја погрешака, нетачних и нејасних навода, за већу замерку је и то, што је г. Зделар много што шта истакао као физички закон, а оно није закон. За ово навешћу само неколико примера.

На стр. 7. „Тежиште скаког тела налази се увек вертикално испод тачке вешања“, није закон, јер кад се тело клати, није му тежиште увек вертикално испод тачке вешања.

На стр. 8. „Замишља се, да је тежина неког тела скупљена у његовом тежишту“, није закон, јер оно што се замишља не може бити закон.

На стр. 13. „Ваздушни притисак на 1 см² на земљиној површини износи од прилике 1 килограм“, није закон, јер оно што је од прилике и што се мења, не може бити закон.

На стр. 25. „Загревањем може течност да кључа и т. д.“ није закон, јер може загревањем и да не кључа течност. Тако исто није закон на стр. 94. „Сваки правилно намагнетисани магнет има на крајевима два пола, северни и јужни. Северни је пол онај, који је управљен на север, кад се магнет у хоризонталној равнини слободно креће.“ јер неки физичари, онај пол магнета управљен на север, називају јужним полом.

Па и оно онакво истицање закона, као у неким параграфима, није за похвалу. Закон треба да вири из самога текста и да садржина текста упућује ученика, како ће исказати закон, а да не

мора законе научити, као што се у каквом закону уче параграф. Истицање закона у оној мери оделити од текста и са онако крупним словима, може ученике побудити на учење на изузет.

На послетку имам приметити и то, да се г. Зделар не држи једних речи. Усвојио је реч „стамена“ на стр. 8. и 27., а на стр. 4. у § 3. и на стр. 130. при дну, употребио је реч, „чврета“. На стр. 104. електричне су му једнородне и разнородне, а на стр. 106., једноимене и разноимене. За еластичну куглу, кад удари управно на непомичан зид, стоји на стр. 69., да се враћа у супротном правцу, а за светлост на стр. 150., да се одбија у истом правцу натраг.

Завршујући овај реферат имам напоменути, да су ове погрешке и нетачности у г. Зделаровој физици произашле отуда:

1. што је г. Зделар хтео Васмутову физику удесити за наше школе, па је много што шта изостављао, а тиме је на многим местима и саму ствар осакатио;

2. што је на неким местима погрешно превео и

3. што је неке нетачности оригинала и г. Зделар усвојио.

Мишљења сам да ову физику не треба примити за уџбеник у нашим средњим школама, док се не преради и не поправи.

31. децембра 1894. год.

у Крушевцу.

Св. Атанацковић с. р.

Савет је одлучно: да се ово дело не може примити за оно за што је понуђено.

Г. Атанацковићу, као референту, одређен је хонорар у педесет (50) динара.

V

Г. Јевр. А. Илић, редовни члан Савета, реферује усмено о овим молбама учитељским:

1., О молби Ђорђа Катанића, учит., који је молио да му се неке године учитељ., службе, које је провео као учитељ у Ст Србији, уваже.

Савет је одлучно: да се г. Катанићу може уважити молба.

2., О молби г-ђице Анђелије Стајићеве, учит., која је молила да јој се неке године заступничке учит. службе урачунају у сталне.

Савет је одлучно: да се г-ђици Стајићевој може уважити молба.

3., О молби г. Јевте Ђукића, учит., који је молио да му се уваже године учитељ. службе, које је провео као учитељ у Босни.

Савет је одлучно: да се г. Ђукићу не може уважити молба.

4., О молби г. Димитрија Михајловића, учит., који је молио да му се уваже године учитељске службе, које је провео као учитељ ван Србије.

Савет је одлучно: да се г. Михајловићу не може уважити молба.

5., О молби г-ђице Милеве Поповићеве, учит., која је молила да јој се неке године заступничке учитељ. службе урачунају у привремене.

Савет је одлучно: да јој се могу уважити 6 месеца заступничке службе у привремене године службе.

С овим је свршен овај састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

ИЗВЕШТАЈИ

изасланика на испитима зрелости и надзорника средњих школа у 1893/4 шк. години

VII. Извештај г. професора Ђорђа Станојевића о крушевачкој гимназији и алексиначкој нижој гимназији.

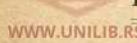
Госп. Министру просвете и цркв. послова.

Као изасланик г. Министра просвете за испите зрелости при крушевачкој гимназији и као над-

зорник алексиначке ниже гимназије за ову годину, част ми је поднети следећи извештај:

Испити зрелости почети су 1. јула тек. год. и извршени су по Правилима о полагању испита зрелости. У току писмених испита, испитни је одбор констатовао, да су се два кандидата недопуштеним путем служила преписима туђих задатака, услед чега их је одбор као незреле одбио од полагања испита на годину дана. О свему томе као и о резултату тога испита, г. Министар је извештен нарочитим извештајем од стране г. директора те гимназије.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Гимназија је смештена у засебној двосратној згради и својим локалима једва одговара намењеној потреби. Још пре извесног времена учињен је предлог г. Министру грађевина да се још једно крило тој згради дозиди, али је та ствар на томе и остала и ако би потребно било, да се тај додатак што пре изврши.

Књижница је добро уређена, али због оскудице у локалима растурена по учионицама, што не би требало да буде. Исти је случај и са збиркама учила и кабинетима. Администрација је уредно вођена. —

Александарска нижа гимназија смештена је у општинској двосратној згради која је довољна за садашње прилике. И ту је библиотека и администрација у своме реду. —

Што се тиче школских збирка и кабинета, они су више или мање непотпуни, према новчаним средствима и осталим условима, потребним за те ствари. Кад је реч о школским збиркама и училима, молим да ми се допусти, да с неколико примедба пропратим садашњи поступак у том погледу. Ово што ћу да речем, не тиче се само горе поменути два завода, већ је то резултат вишегодишњег посматрања, која сам чинио, као министарски изасланик, у разним заводима.

По задатку и програму средњих школа и њиховом наставном плану, настава у тим заводима мора бити једнообразна, униформна. И кад то вреди за сву наставу, држим да то вреди и за поједине научне збирке и кабинете. Апстрахујући од тога, што поједине збирке могу бити богатије у налазцима, које даје сам предео у ком је завод, све остале збирке ваља да су на исти начин снабдевене и уређене. То данас није случај. Код сваке збирке или кабинета преоблађује лична наклоност овој или оној групи и на штету осталих група тако, да све гране одговарајуће науке нису готово нигде једнако заступљене. С тога држим, да се поред планова за наставу пропису и спискови оних предмета и апарата који су за поједине предмете потребни и да се набавке врше само по њима.

Најскупије су свакако збирке физичких справа, и тога ради ваљало би нарочито пажњу обратити на те кабинете. Врло се често могу по кабинетима средњих школа наћи последње творевине више курioзних него наставних примена физичких појава, а многих основних и неопходних справа нема. Тога ради држим да би најбоље било, да набавке физичких справа за све средње школе врши министарство просвете, па да их оно раздаје појединим школама. Тиме ће се постићи двоје:

све ће школе једнообразно бити снабдевене најпотребнијим справама, а набавке стаће јевтиније. Поред тога, наставници ће прелазећи из једне школе у другу, налазити увек исте апарате и неће их збуњивати различите а често и непознате конструкције истих справа. Кабинетима ће се оставити само извесна сума потребна за текуће експерименталне потребе.

Међу садашњим наставницима физике врло их је мало, који су се вежбали у експериментовању у лабораторијама физичким. Многи од њих нису имали прилике ни да виде, како се поједини експерименти изводе, а међу тим поверава им се тај предмет с кабинетом у каквој средњој школи. Зато би ваљало апарате, које министарство набави, задржати у Београду (или у каквој другој вароши) позвати сву г. г. наставнике, за које су ти апарати намењени, да се ту неколико дана заједнички на њима вежбају, и тек онда разаслати их одговарајућим заводима. Корист, која би се тиме постигла, очевидна је. —

На реду је да с неколико речи пропратим успехе, који се постижу данас у нашим средњим школама. И оно што будем о том рекао јесте резултат вишегодишњег посматрања по разним средњим заводима.

Ако се загледа у каталог ученичких оцена, онда се ретко где може угледати слаба оцена. Кад се, напротив, чују одговори ђака, онда би ретко где могла остати добра оцена. Успех ђака у средњим заводима изгледа ми да је слаб.

Констатујући то, старао сам се да нађем и узроке тому и држим да сам неке узроке и нашао. Ево их:

На првом је месту узрок слабоме успеху ђаком, метод предавања а нарочито испитивања. Познато је, како се с подсмехом прича о старим професорима, како отворе књигу и пазе да ли ће ђак тачно од речи до речи изговорити оно што је у књизи написано, не допуштајући ни да се једно „и“ изостави. Сваки је то осуђивао, а и право је. Данас патимо од друге крајности. Данас на испиту не одговара ђак; данас говори професор и цео се задатак ђака своди да каже: „јесте“, „није“, „то јест“, и т. д. Скоро кроз целу средњошколску наставу преоблађује тај, чини ми се да га могу назвати детњски, метод, метод којим се уче први пут деца да говоре; метод, који се једва може задржати у свима разредима осн. школе и који би требало у средњим школама забранити, јер је штетан по саме ђаке. Ослањајући се на помоћ и на одговоре наставникове, ђаци истина износе врло добре и одличне оцене, али

ни десети део онога знања, које тим оценама одговара. Врло многи наставници служе се тиме и на испиту зрелости. Примера ради навешћу такав један разговор вођен на једном испиту зрелости из математике, који сам скоро од речи до речи забележио:

Професор: Дакле ви имате овде једну једначину јед' те?

Бак: Јесте, господине.

Проф. Па онда, да ли ће се вредност те једначине променити кад ви њу поделите лево и десно наравно са $\frac{m}{n}$?

Бак: Неће.

Проф. Да боме да неће. Па кад неће дела поделите је баш са тим $\frac{m}{n}$?

Бак: дели, али погрешно.

Проф.: Да боме, Ви бисте тако радили кад би се тражило од вас да множите ту једначину са $\frac{m}{n}$, али кад тим разломком ваља да поделите, Ви ћете најпре преокренути па тек онда помножити, јед' те?

Бак: Јесте. Преокрене и множи погрешно.

Проф.: Е, е, али Ви знате да сваки члан у оној загради ваља помножити.

Бак се поправља и множи.

Проф.: Тако, врло добро!

И т. д. и т. д.

И после још једног оваког разговора ђак одлази на место са професоровим ускликом „врло добро!“ И испитни одбор у најгорем случају даје му оцену „добар“, ако се неко успротиви да му се да професорова оцена „врло добар“.

Ако сте на историји, било народној или општој, професор стане на прича догађај, а ђак или само допуњује реченицу и одобрава причања професорова, или има да каже тачно годину, коју он обично не зна. Према годинама су сви професори историје махом врло осетљиви. Они сами опишу цео догађај, али ђак мора погодити годину.

На испиту из језика, често ћете наћи да професор каже још и први слог онога падежа у коме се реч налази.

И као год што је први начин, учење на памет, за осуду, исто се тако ни овај начин не сме у средњим школама дуже задржати. Данашњи ђак средњих школа ваља да одговара својим речима (не на памет), али да одговара сам, да сваку реченицу сам почне и сам је доврши, да једну реченицу веже са другом, како би се из његова одговора видело размишљање о оном што говори и разумевање и схватање предмета о коме говори.

На тај се начин ђак у школи вежба у правилном и логичним исказивању својих мисли, а то је у осталом један од најглавнијих задатака наставе.

Да се то како ваља постигне, треба нарочито препоручити садашњим наставницима како ваља предавати и испитивати, а о будућим постарати се да такви не буду. Истина је да ће се у неколико томе помоћи излагањем педагошких правила при настављању, али би ваљало обратити већу пажњу тој ствари и на професорским испитима. Данашњи закон о професорским испитима не одговара своје циљу.

Данас се од професорских кандидата тражи извесна маса знања, али се не бринемо, да ли су поједини кандидати у стању да својим знањем згодно рукују, да ли га могу на подесав начин (према својим слушаоцима) да изложе, да ли умеју то своје знање и друго ме предати, и другога њиме научити и поучити. Међу тим, свако ће признати да је ова страна за наставника важнија од оне прве. Боље је да наставници средњих школа знају мање, али да оно што знају умеју на згодан начин исказати, да знају предавати.

Морам признати да ме је врло непријатно изненадила једна околност, која очигледно сведочи да се сами наставници средњих школа не брину за усавршавање свога позива. Ту је недавно изашао нов пројекат за закон о професорима, у ком се говори и о проф. испитима, и који је израдио главни одбор Проф. Друштва. И нигде се не обраћа пажња том наставничком позиву наставника. Ту није изостављена ни та маленкост, да професору ваља засебно платити кад свога болесног друга замени на часу, али се нико није постарао да покаже на који би се начин могли уверити да је такав професор у стању уопште добро предавати. Јер колико професора чини професором садржина и знање предмета који излаже, толико више има утицаја на слушаоце његов начин излагања, његова предавачка вештина. Професори средњ. школа нису позвати да с катедара излажу најновија открића, него да класички већ усвојена знања на добар, леп и складан начин излажу пред своје ученике и да се старају да они то њихово излагање схвате и науче, о чем ће се уверавати такође подесним испитивањем.

Из тих разлога држим да би професорски испит ваљало поделити на две групе: на теоријски и практички испит. Нека се усвоји, можда с малим изменама, теоријски део испита, који је предложило професорско удружење, али нека се томе дода и група практичних испита, у којој треба најмање да буде три практичка предавања с про-

питивањем. Једно ће предавање спремити сам наставник по своме нахођењу; друго ће предавање држати кандидат о теми, коју му да испитни одбор један или два дана раније, а треће такође о теми, коју му да испитни одбор пода сахата пред почетак. И оцене ове друге групе испита ваља да су исто тако важне као и оцене прве групе.

По себи се разуме да на испит ваља пуштати кандидате тек пошто су извесно време практиковали.

А да би се по положеном испиту способнији и вреднији професори боље надгледали, ваљало би унапређење њихово периодским повишицама спојити са постигнути успехом у школи.

Други узрок недовољном успеху ђака средњих школа лежи у недостатку наставних програма, као и по програмима израђених уџбеника, јер су данас наше средње школе без програма. Оно што се назива обично програмом, вије програм; то су само наслови већих или мањих одељака одговарајуће науке, и од наставника зависи, да ли ће на тај одељак утрошити 15 до 20 часова или можда само 5. Догод тако траје, један ће наставник обратити већу пажњу овом а други оном делу, што никако не би требало да буде.

Са програмима су у вези и школски уџбеници, којих или нема никако, или, ако их има, ретко су подесни за ђаке. Уз то долази да за неке предмете има и више уџбеника, па једни професори предају по једнима а други по другима.

Начин, који је код нас усвојен за добивање школских књига, чини ми се да је неподесан. Данас Просветни Савет решава о доброту извесне књиге, а да се до тога решења дође, обично се та књига даје на оцену једном или двојци стручњака и по добијеном мишљењу њиховом, Савет, руковођен још разним обзирима, који врло често немају никакве везе с предметом, решава о пријему, који не спада увек правилан. Стога држим да би и овде као и у многим другим радњама ваљало имати извеснога поверења у личностима, па нека Савет избере једну или две личности, којима ће поверити израду извесног уџбеника. Јер кад већ Савет признаје компетентност својим референтима за оцену извесне школске књиге, зашто им не би признао способност да они или онај кога они означе може такву књигу и израдити?

Или, могао би Просв. Савет расписати стечај међу писце уџбеника, захтевајући да сваки поднесе свој план и начин израде па да међу њима избере најбољи. Свакако ће овакав стечај бити богатији у конкурентима, јер је лакше израдити план и мање је штете за писца ако се не прими, него

да напише читаву књигу, за коју не зна како ће бити примљена.

Било на један или на други начин, свакако би се овако брже и сигурније дошло до добрих уџбеника.

Али један од најглавнијих узрока слабоме успеху ђака у средњим школама лежи у великој зависности наставника. Јер један професор, као год и судија, може по савести својој оценити успех једнога ученика, дакле изрећи пресуду над његовим знањем, само онда, кад је независан, кад зна да за дату оцену не ће бити премештен или стављен у пензију. Данас, напротив, професори нису независни, они зависе не само од министра, него и од начелника или капетана, па и од сваког угледног па и неугледног члана какве политичке партије. Тешко наставнику, ако би сину или рођаку каквога „човека од утицаја“ дао слабу оцену за његово незнање, или га казнио за извесну кривицу. Одмах ће се за тога наћи дела и од пре више година, за која није био кажњен и за која га треба сада, овом приликом, казнити. Цео свет зна да је премештен или пензионисан за незгодно понашање његово према извесном ђаку, а на надлежном се месту тумачи, како је он пензионисан за извесна раније учињена недоуштена дела.

Томе су у многоме узрок и сами наставници, којима као да нису довољне школске бриге, него на штету школе развијају своју делатност на разним политичким пољима. Наставницима би ваљало да је најпреча школа, а ако им још преостаје времена, могу га употребити по разним хуманим и другим корисним удружењима, којих у свакој вароши има. Тиме не би давали повода гоњењу, коме су сада изложени, што би свакако било корисније и за њих саме и за школу.

По цену уздржавања од сваке политичке акције, наставницима средњих школа ваљало би створити независан положај. Онда би наставницима била дужност да оцењују ученике строже него што то сада чине. Благим оценама они само помажу да ђаци лакше прелазе из разреда у разред неспособни, неспремни ни за какав озбиљнији рад; зато и бива, да велика већина ђака свршава гимназију с релативно малом количином стварнога знања. Кад би наставници још у нижим разредима рашчистили са слабим ђацима, они би их још за времена упутили другим корисним позивима. Пропуштањем слабих ђака они само чине рђаву услугу и ђацима и родитељима ђачким.

На завршетку сматрам за дужност да напоменем, да је оводики број целих као и нижих гим-

назија за наше прилике непотребан па чак и штетан. Јер сваки, ко уђе у школу, сматра да је мора свршити само зато, да из ње изађе спреман за чиновника. Кад се још узме у рачун, какви све обзире преоблађују у оцењивању ђака при прелазу из разреда у разред, онда излази, да наше средње школе дају велику масу ђака, од којих би можда само четвртина била заиста способна за даље школовање. Остале три четвртине, немогући се одати каквом другом позиву, јер је сувише доцкан, праве чиновнички пролетаријат, који даје прави материјал за политичке агитације и од кога у приличној мери пате све гране нашега живота.

Према потребама нашим, држим да би три а највише четири цеде гимназије са одређеним бројем ђака биле довољне да подмире потребе вишега образовања. У последњем случају две би гимназије биле класичне а две реалне. Све пак остале гимназије више и ниже, ваљало би претворити у занатске и пољопривредне школе, које би биле свуда једнаке, или, више или мање, прилагођене приликама оне околине у којој се налазе. У тим би школама ђаци, по свршеној вишој основној настави, проводили ово време које сада, упућени на занат, проводе као шегрти и један део калфовања, где врло мало науче што од заната коме су се одали, већ више служе као покућари и чувари мајсторове деце. У тим пак школама, ђаци би поред учења српскога језика и рачунице радили ручне занате с подробнијим и теоријским познавањем материјала с којим имају посла, а свршивши их ступили би одмах на практичке радове, којима би свој живот осигурали.

Ми се и данас и сувише бавимо питањем, да ли ће наше гимназије бити реалне или класичке, а не помишљамо, да ће оне, — биле једне или друге или и мешовите, — бити само од штете, ако њихов број знатно не смањимо и ако место њих не заведемо корисније, занатске и пољопривредне школе, на које смо приликама, у којима се налазимо, императивно упућени. —

Сматрајући за дужност да поменути напомене изложим у овом свом извештају, част ми је благодарити г. Министру на указаном ми поверењу и замолити да прими уверење о моме најодличнијем поштовању.

Септембра 1894. год.

у Београду.

Б. М. Станојевић с. р.
проф. вел. шк.

VIII. Извештај г. проф. д-ра Богд. Гавриловића о пиротској гимназији и књажевачкој нижој гимназији.

Господине Министре,

Актом Вашим од 7. маја т. г., ПБр. 6543., наредили сте ми да прегледам велику гимназију у Пироту и нижу гимназију у Књажевцу, па да Вам по повратку своје с пута поднесем извештај о раду и реду у те две школе. Ради тог посла кренуо сам се на пут 4. јуна тек. год., а провео сам, које на путу које на раду, свега 22 дана.

Част ми је у овај мах поднети извештај о поменутих двама школама.

Одмах у почетку овога извештаја морам Вам, г. Министре, поменути то, да се код нас услед општих невоља, у које је заплывао цео наш живот, ни о раду у школи не може доносити суд а да се не каже, да је тај суд донесен према приликама у којима се уопште, а нарочито у последње време, налазе наше школе. Кад бих, не водећи рачуна о тим приликама, узимао на око целу слику поменутих двеју школа каква је она *de facto*, онда би мој суд био неповољан; али кад судим о ономе што се у приликама могло постићи, онда би мој суд био овакав: успех би могао бити много бољи, али је у главном добар. Све што смета напретку не би се могло уклонити, јер има рана које ће тек време излечити; али би се ипак могло много што шта учинити, па да у будуће успех уопште буде бољи.

Обично се каже да је наставник животворни дух школе. То је правило које нема својих изузетака. Наставник који свој предмет зна а школу воли, мора с успехом радити и у најгорим приликама. Тај успех не може до душе бити најбољи ако нема и осталих потреба, без којих рад уопште не може напредовати; али свакојачко ће одличан наставник и у најгорим приликама моћи бар толико урадити, да се може рећи да је било успеха. Мени је мило што могу поменути да ми таквих наставника имамо, а било би их и више, кад би се ово урадило:

1-во, да се одсеци *филозофског факултета Велике Школе* поделе на мање научне групе; у том случају би сваки ђак *stricte* учио само оно што он милује, па би већ с тога сваки од тих ђака био у основи толико спреман, да и другог неког нечему научи, и ја сумњам да би се уопште могло догодити нешто што сам при ревизији запазио, а то је то, да поједини наставници не знају како ваља предмет, који они сами предају, чак

ни у оном обиму, у ком се он учи у нижим разредима;

2-го, да се *измени закон о професорским испитима*, јер су, да и не помињем друге разлоге који нас се у овај мах не тичу, научни програмати из области појединих наука у томе закону рађених на оној уској научној основи, на којој су се пре петнаест, шеснаест година поједини предмети предавали у философском факултету Велике Школе; ширењем тих програмата постигло би се то, да научна спрема појединих кандидата, будућих професора, буде јача и озбиљнија;

3-ће, да се *законом* регулише питање о томе, *кољко година може ко бити предавач без професорског испита*, а мислим да без њега више од пет година нико не би требало да буде; у том случају не би ни један наставник могао, тако рећи, оседети у школи без испита; таквог предавача не могу довољно ценити ни другови му наставници, ни деца коју учи, ни грађани у чијем се друштву он налази, а поред тога такав предавач — то је правило — и поред најбоље воље и мара у школи не ради с великим успехом; ако је до државне службе — служба државна и није и не сме бити склониште инвалида, а такве инвалиде треба најпре уклонити из школе, јер је њима поверено васпитање и обучавање будућих нараштаја.

Да би уопште цео рад у школи био бољи, требало би да буде *сталне ревизије* по школама. Из канцеларије министарства не да се видети оно што се у школи, тако рећи, између четири зида дешава. Могло би се на то приметити да је ту директор, који би имао да припази и на то, па ће он већ известити вишу власт о нечем што не ваља. Директорско је, истина, да пази на све што се дешава у школи, да одржава ред споља и изнутра, да гледа иду ли наставници уредно у школу и т. д., и т. д.; али поред свега тога би тај надзор био тек нека врста првог нижег надзора. Ко зна колико директори имају посла око администрације, како они иначе стоје према друговима, наставницима школе, којој су они начелници, какво они уопште имају више образовање и т. д., тај неће порећи, да такав директор неће, баш и кад би хтео и умео, имати времена да иде на часове да види како се предаје и да наставнике у раду упућује; поред тога не може се порећи, да у питању наставе сами наставници не би много ни слушали свога директора, а не да се порећи да ни над самим директорима не би требало да буде надзора. Кад би било добре сталне ревизије, као што је на страни по културним земљама

има, онда се не би могло догодити да директори баш у негативном правцу раде у школи, да лоши ђаци и њихови родитељи, присталице ове или оне политичке странке, буду јачи од укура и казни честитих наставника, да се протоколи и уписнице рђаво воде, да се оцене по дневницима и главним књигама не слажу, да се архива састоји из претураних аката којима се не зна ни крсна имена, да су текуће нумере по пословодним протоколима побрисане и т. д., и т. д. — Позната је ствар, да наши наставници средњих школа, па чак и учитељи основних школа, воле да предају предмете по својим рукописима, тежећи божем за тим да им ђаци о што мањем труду што више науче, а не обзирују се при том на прописане књиге и програмате. У ствари се обично у таквим приликама мало учи, а губи се једноликост која треба да се огледа у настави по целој земљи. *Средње школе нису факултети наука*, у њима *не сме бити академских предавања*. Стални ревизор би на све то мотрио, он би, обилазећи чешће преко године школе свог школског округа, учео добре и рђаве стране сваког наставника, он би га упућивао у раду, он би могао захтевати да се и у појединостима ради онако како он жели, што све директор не може да ради, и због тога што нема времена, и због тога што је он сувише близу онима с којима има посла; данас је он старешина, а сутра, како то код нас брзо иде, биће млађи од онога коме је до јуче био старешина.

Поред тога добро би било кад би сваки наставник *на крају школске године добивао оцену о целокупном раду годишњем*, као што је данас учитељи добивају, па да се онда марљиви наставници боље награђују тим, што би им периодске повишнице брже долазиле. Познато је, наиме, да се ми радо ленимо и да се баш толико не кидамо у раду, па би право било да бољи мало боље и прођу од оних горних, а ваи сваке је сумње, да би поменута класификација са изгледима на бољу плату многе и многе наше троме наставнике кренула на посао.

Много смета успеху у настави и то што се наставници *често мењају*. Један наставник се држи једне књиге а други друге; један има једну терминологију, а други другу; један у истом предмету и истом разреду оцењује сувише строго а други сувише благо и т. д. У предметима које су у једном разреду предавала преко године по два, па чак и три наставника, апсолутно нема успеха; ту у осталом не може да буде ни контроле од стране више власти, јер услед неуспеха сваки баца кривицу на свога претходника. Добро

би било кад би један наставник, пратећи ђаке из године у годину, могао исти предмет кроз неколико година предавати у истом разреду. У таквим приликама бивала би одговорност за успех већа, а због личне амбиције и воља за радом јача, јер би сваки знао да је успех, био он добар или слаб, био дело његова труда. С тога наставнике уопште не би требало често премештати, а преко године, без велике невоље, никад. Исто тако стоји успеху на путу и то, што наставници често не предају предмете из оне групе из које су полагаали професорски испит, или из оне из које мисле да га полагају. Код нас, на прилику, бива да наставник, по струци *геолог*, предаје *српски језик*, и то у оним крајевима у којима се српски и иначе врло рђаво говори. Још би којекако и ишло, да у нижим разредима некакав наставник предаје спореднији предмет, који не спада у његову групу — али и ту треба бити врло пажљив у избору наставника — међутим главне предмете никад не би смео предавати ни у нижим разредима онај који их нарочито није изучавао, а у вишим разредима то не би требало да се деси ни са споредним предметима. С тога би нарочиту пажњу требало обратити на општи распоред наставника. У том случају не би се могло догодити да једна велика гимназија буде без нарочитог наставника српског језика и књижевности, као што је то ове године у Пироту било, или да једна нижа гимназија нема ниједног наставника математике, и тако даље.

Бићу још слободан да г. Министру поменем нешто о начину предавања и о успеху у појединим предметима.

1-во. *Наука Хришћанска*. Цела наука хришћанска састоји се управо из излагања догмата, правила и црквених обреда; то је терет за децу. Већу важњу требало би обратити на моралне поуке хришћанства, на његова узвишена начела у погледу личног и друштвеног морала. Запазио сам поред тога, да од ђака првог и другог разреда готово ниједан не зна да очита без погрешке ни најобичније молитве (Оче наш, Вјерују, итд.), јер то тобоже није у програмату, а то тек не би требало да се догађа у православним школама овога народа, кога је вера у Бога тако рећи одржала.

2-го. *Природна Историја*. Нико не може по рећи, да се природне појаве боље изучавају у самој природи него из књига, и да те појаве треба непосредно проматрати. То је једно важно начело, које се нарочито у нас много проповеда. Међутим нико се мање тога начела не држи од

нас самих. Успех у свима гранама природне историје могао би бити уопште бољи, јер сам уверен да се без великих купљених хербарија, минералогских, зоолошких, палеонтолошких и геолошких збирака, престим прикупљањем оног материјала који се у околини налази и научним екскурзијама могло много више постићи. Без икаквог прекора би у том погледу био само један наставник од оних који предају науку из ове групе.

3-ће. *Историја општа и српска са земљописом*. Према приликама у којима се у нас уопште могу предавати историја и земљопис, предају се те две науке добро, а то не знам да се уопште добро предаје. Ми немамо још добру књигу за општу историју; такви су нам и Земљописи, а Српска Историја за средње школе још није довршена. Кад би се апсолутно судило о успеху у историји, онда би се могло рећи да она по начину којим се предавала и по научном градиву које се разрађивало није могла јако утицати на образовање карактера.

4-то. *Језици и књижевност*. Познато је да се код нас језици уопште слабо уче; они се у осталом неће учити никад како ваља, докле год се цео гимназијски план у основи не би променио. Но и кад се узме у вид оно што се по данашњем плану може постићи, мора се признати да је успех уопште слаб; успеха је било тек у неким разредима пиротске гимназије и то у немачком језику, а у осталим разредима га ни у једном језику нема. У српском језику је чини ми се најслабији успех, а тако и мора бити, кад се наши филолози и после Вука и Даничића још ни до данас нису погодили, по коме методу уопште треба предавати српски језик, да ли по тако званом критичко-историјском, или по дескриптивно-емпиричком, или по неком методу који би био на средини између поменутих два. На страни је то питање одавно решено; у целом образованом свету предају се у средњим школама матерњи језици по дескриптивно-емпиричком методу. Код нас је до душе један угледан филолог и научењак мишљења, да би српски језик требало предавати по оном првом методу, па би крајње време било да се код нас једном то питање расправи. Много смета учењу српског језика и то, што између наших граматика има и иначе великих, битних разлика. Ја ћу поменути само један пример, из кога ће се видети како разноликост у погледима научним школи настави. У једном разреду предавала су преко године два наставника српски језик. Један се држао једне глаголске поделе — то је, чини ми се, подела Добровски-Миклошић-Даничићева,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

коју је Новаковић усвојио — а други друге поделе — то ће бити подела Шлајхер-Лескинова, која се налази у Стојановићевој граматици. Разуме се да су деца морала побркати те две поделе, и тако се могло догодити да у целом разреду нема ни једног ђака који би добро знао који глагол пада у коју врсту. Пред тога сам опазио да наши ђаци уопште незнају паизуст ни најпознатије песме из наше народне и уметничке поезије, да о песмама из француске и немачке књижевности и не говорим. У учењу на изуст не треба претеривати, али оно има, као што се зна, кад се у границама креће, својих врло добрих страна. Уопште се може рећи, да се и у школи и ван школе мало чита. У школи би требало да се чита много и то на глас, а наставникова би дужност била у том случају да пази на нагласак и да исправља децу, док се не би свикла на правиан изговор. Многи су мислили да ће се у нас много читати по ђачким дружинама, које се налазе у великим гимназијама. Време је показало да се тамо ништа не ради, а кривица је наша што ми сами још из малена спремамо нашу децу за редакције новина и политичке авантуриста, место да им сву пажњу везујемо што више можемо за школу. У таквом једном ђачком друштву пиротске гимназије расправљало се између осталих питања и ово: која Пелагићева дела треба набавити за књижицу те дружине. Том приликом је дошло и до сукоба између наставника, надзорника скупова и ђака. Те дружине би просто требало укинути по свима школама. У том случају би требало општу школску библиотеку књигама попунити из наше и стране лепе књижевности, па би онда требало под надзором библиотекара издавати ђацима на читање. — У латинском језику је успех такође био слаб; у осталом и да је био одличан, не би се могло уопште говорити о неком успеху, јер се по садашњем програмату он готово никако и не учи.

5-то. *Математичке и физичко-хемијске науке.* Математика се у пиротској гимназији уопште добро предавала, а нарочито Алгебра и Тригонометрија; успех у тим предметима је тако добар да не може бољи бити. У Физичи и Хемији би успех такођер био врло добар, да је било кабинета, јер оне две мрачне и влажне собе, у којима се по земљи налазе растурени неки апарати, не би тек нико на свету могао звати кабинетима. Наша држава није ни толико хтела средстава да даде, колико би било потребно па да се купе два три ормана, у које би се сместило оно неколико апарата којих има у тим кабинетима. Но не само то, чувар хемијског

кабинета није имао ни толико средстава да би могао купити неколико стакала, у којима би држао соли у којих је кристалне воде; разуме се да су те соли на ваздуху одвугле и да су се услед тога поквариле. То је права жалост погледати те кабинете пиротске велике гимназије. Што вреди за кабинете то вреди и за школску библиотеку. Кад се једна школа не може да одржава онако како треба, онда је боље да је и нема, јер држава неће имати на својој души тај грех, да је сама својим немаром произвођила најгори пролетаријат — пролетаријат у капуту. Ми имамо опште много гимназија, па нам с тога и много средстава треба, а боље би било да их има неколико, али да то буду праве школе, у којима неће бити оскудице ни у чему — ни у добрим наставницима, ни у добрим учитељима језика, гимнастике, цртања и певања, ни у библиотеци, ни у кабинетима, ни у школским зградама и просторијама, итд. Физички кабинет књижевачке гимназије може поднети за нижу гимназију, а хемијског никако и нема.

6-то. *Цртање и женски ручни рад.* Видео сам у пиротској гимназији много лепих и тешких цртежа, а има их који се не разликују од угледница. Да је још било више средстава за учење, нарочитих столова и соба, лепших модела и т. д., могло би се поуздано рећи да би успех био ванредан, но ја сам и оним што сам видео веома задовољан. У књажев. нижој гимназији цртежи баш нису тако добри, али је тамо ручни рад прилично добар, а у пиротској је испод сваке критике. Ко је имао прилике да види на страни женске радове ученица основних школа, па да их упореди с ручним радовима наших ученица шестог и седмог разреда гимназије пиротске, тај би с оправданим гњевом у души морао оставити „изложбу“ женских радова. Мислим да би најбоље било, кад би се бар за прво време учитељице рада доводиле са стране, или, ако то нећемо, онда би за учитељице рада требало узимати оне које су поред испита из женског ручног рада положиле и учитељски испит.

Администрација је сада у обема школама узорита.

На крају овога извештаја част ми је скренути пажњу г. Министру и на то, да учитеља гимнастике није било ни у једној ни у другој школи. Ко седи неколико сахата на једном месту, мора се кретати ако хоће да буде здрав; али ко осим тога још и душевно ради, тај мора своје тело вежбати по сасвим одређеним правилима. То вежбање тела је у толико потребнице за децу, у којима су они у добу у којој је слободно кретање

инстинктивна потреба организма. Природа се сваком без разликe, ко год ради против ње, ужасно свети. С тога би требало да свака школа има свога школованог учитеља гимнастике, своју вежбаоницу и своја игралишта. А шта да кажем о школским зградама, о вентилацији и грејању њихову, о конструкцији клупа, о прозорима, о величини појединих разреда и т. д.? На страни се данас води рачун и о најмањим станицама школске хигијене, о том на пр., где ће један а где други термометар у појединим разредима бити обешен, колико квадратних метара мора у сваком школском игралишту бити, па да се деца између часова могу добро протрчати и т. д. — а како је код нас у том погледу? Школске зграде и не личе на школу. Кад сваки округ тражи од државе да се у сваком окружном месту подигне по једна гимназија, онда је право да тај округ направи о свом трошку зграду школску, удешену према захтевима садашње науке. Крајње је време да и та „споредна“ питања једном и у нас постану главна.

Благодарим г. Министру и овом приликом на особитом поверењу којим ме је одликовао.

12. августа 1894. год.

Београд.

Господину Министру почизан,
Д-р Б. Гавриловић с. р.
ПРОФЕСОР Вел. Школе.

ПРОФЕСОРСКИ ИСПИТИ

У току 1894. год. полагали су професорски испит ови приправници:

1. **Никола Јакшевац**, предавач врањске гимназије, 8.—9., 25.—26. априла, из српског језика са старословенским и литературом, историје српске са земљописом и немачког језика, а пред комисијом, у којој су били: Љуб. Ковачевић, као председник; Љуб. Стојановић, Љуб. Јовановић, Х. Лилер, д-р Ђорђе Ђорђевић, као чланови. *Домаћа тема*: Исказивање додатака прироку за време, начин и узрок надежима без предлога и с предлогом у српском језику. Добио је већином гласова оцену: *одличан*.

2. **Павле Ј. Мајзнер**, сврш. философ, 22., 25., 28.—29. апр., из психологије с логиком, педагогије с методиком, српског са старословенским језиком и литературом и немачког језика. У комисији су били: д-р Војислав Бакић, као председник; д-р Љуб. Недић, Мих. Шљивић, Жив. Поповић и Ст. Предић, као чланови. *Домаћа тема*: Да се разјасне методе за учење језика и да се покаже, које су методе најгодније за учење матерњег језика и туђих је-

зика у нашим средњим школама. Оцењен је једногласно са: *добар*.

3. **Круна Аћимовићка**, предавач Више Женске Школе у Београду, 5.—6., 8.—9. апр., из руског језика с литературом, историје опште и литературе и француског језика. У комисији су били: Милош Зечевић, као председник; Дим. Јорановић, Свет. Никетић, Момчило Иванић и Павле Поповић, као чланови. *Домаћа тема*: Михаилъ Василѣвичъ Ломоносовъ. Добила је, већином гласова, оцену: *одличан*.

4. **Никола Ракић**, предавач параћинске ниже гимназије, 25.—26., 28.—29. апр., из геологије с антропологијом и минералогije, хемије и хемијске технологије и француског језика. У комисији су били: Јов. Жујовић, као председник; Сава Урошевић, Лука Лазаревић, Бранко Ановић и Алекса Станојевић, као чланови. *Домаћа тема*: О постанку минерала у природи и њиховој вештачкој репродукцији. Оцењен једногласно са: *одличан*.

5. **Велимир Вукићевић**, предавач шабачке гимназије, 26., 28.—30. апр., из зоологије с антропологијом, с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и француског језика. У комисији су били: д-р Мил. Јовановић-Батут, као председник; Ст. Јакшић, Бож. Прокић, Жив. Јавићјевић и Дим. Милојевић, као чланови. *Домаћа тема*: Структура, плођење и развиће гимносперама, њихово место у систематској ботаници. Оцењен једногласно са *добар*.

6. **Живојин Ђурђевић**, предавач крушевачке гимназије, 21.—22., 25 и 27. апр., из латинског језика с литературом, историје опште с литературом и француског језика. У комисији су били: д-р Јов. Туроман, као председник; Лука Зима, Б. Прокић, Момчило Иванић и Павле Поповић. *Домаћа тема*: О конјунктив. релативним реченицама, које се налазе у првих десет биографија К. Непота и уједно превод реченица. По једногласној одлуци комисије добио је оцену: *добар*.

7. **Јеленко Михаиловић**, предавач нишке гимназије, 26., 28. и 30. апр., из физике и механике с космографијом и немачког језика. У комисији су били: Мил. Недељковић, као председник; Миланко Ђурић, Момчило Иванић, Ст. Јакшић, Хенр. Лилер, као чланови. *Домаћа тема*: Методе за одређивање физичке природе небесних тела. Оцењен, већином гласова, са *одличан*.

8. **Павле Љотић**, предавач десковачке ниже гимназије, 5., 9. и 13. апр., из психологије с логиком, педагогије с методиком и немачког језика с литературом. У комисији су били: д-р Војислав Бакић, као председник; д-р Љуб. Недић, Жив.

Симић, Стев. Предић и Ђура Димић, као чланови. *Домаћа тема*: Да се изложи педагошка начела Јана Коменског и да се покаже утицај његова рада на развитак педагогике. Оцењен једногласно са *добар*.

9. **Димитрије Марчић**, предавач пиротске гимназије, 20.—21., 25. и 27. апр., из *ниже и више математике, начертне геометрије с геометриским цртањем и немачког језика*. У комисији били су: Милан Капетеновић, као председник; д-р В. Гавриловић, Жив. Симић, Ст. Давидовић и Х. Лилер, као чланови. *Домаћа тема*: Конструктивна теорија аксонометр. пројекција за ортогоналну и клиногон. аксонометрију и о полупречнику кривине. Оцењен једногласно са *добар*.

10. **Миленко Вукићевић**, предавач II гимназије у Београду, 26.—29. апр., из *опште историје с литературом, историје српског народа са земљописом и немачког језика*. У комисији били су: Љуб. Ковачевић, као председник; Бож. Прокић, Димитр. Довијанић, Стеван Ловчевић и Стев. Предић, као чланови. *Домаћа тема*: Средњовековни сталежи и њихови међусобни односи, поређени с нашим сталежима тога доба. Оцењен, већином гласова, са *одличан*.

11. **Михаило С. Јовановић**, предавач јагодњске ниже гимназије, 22., 25., 28.—29. апр., из *психологије с логиком, педагогије с методиком, српског језика са старословенским и литературом и немачког језика*. У комисији су били: д-р Вој. Бакић, као председник; д-р Љуб. Недић, Мих. Шљивић, Живко Поповић и Стев. Предић, као чланови. *Домаћа тема*: Да се наведу разне теорије о вољи. Оцена, већином гласова: *добар*.

12. **Милан Банић**, предавач зајечарске гимназије, 25., 26., 28. и 30. апр., из *минералогije с геологијом и палеонтологијом, хемије и хемијске технологије и немачког језика*. У комисији су били: Јов. Жујовић, као председник; Сава Урошевић, Лука Лазаревић, Бранко Ановић, Ђура Димић, као чланови. *Домаћа тема*: О постајању и репродукцији минерала. Оцена, једногласно: *добар*.

13. **Сава Максић**, предавач зајечарске гимназије, 21., 22., 27. и 28. апр., из *латинског језика и књижевности и немачког језика и књижевности*. У комисији били су: д-р Јован Туроман, као председник; Лука Зима, Момчило Иванић, Ђура Димић, Хенр. Лилер, као чланови. *Домаћа тема*: Конјунктивне релативне реченице у првих 10 биографија К. Непота и уједно превод реченица. Добио је, већином гласова, оцену: *добар*.

14. **Мирко Пејић**, предавач Богословије, 25., 26., 29. и 30. апр., из *догматичног и моралног богословља и руског језика*. У комисији били су: архимандрит

Фирмилијан, као председник; Јевр. А. Илић, Жив. Симић, Љуб. Стојановић, Стев. Веселиновић. *Домаћа тема*: Наука о створењу света, с погледом на погрешна мишљења. Оцењен, већином гласова, са *добар*.

15. **Петар Ј. Петровић**, предавач нишке гимназије, из *српског језика са старословенским и литературом, историје српске са земљописом и немачког језика*. У комисији били су: Љуб. Ковачевић, као председник; Љуб. Стојановић, Љуб. Јовановић, Х. Лилер и д-р Ђорђе Ђорђевић, као чланови. *Домаћа тема*: Наша новија драматика од 1780—1880; изворна, с погледом на преводну. Оцена, једногласно: *добар*.

16. **Лука Јевремовић**, предавач пожаревачке гимназије, 11.—13. апр., из *историје опште с литературом и упоредног земљописа и француског језика*. У комисији били су: Милош Зечевић, као председник; д-р Јов. Цвијић, Бож. Прокић, Мих. Шљивић, Момчило Иванић, као чланови. *Домаћа тема*: Улога Демостена и Фокиона, као представника демократије и аристократије у догађајима свог времена. Добио је, већином гласова, оцену: *одличан*.

17. **Владислав Вулићевић**, предавач београдске реалке, 21., 22., 26. и 28. апр., из *француског језика с литературом и латинског језика с литературом*. У комисији били су: д-р Јов. Туроман, као председник; Мих. Шљивић, Лука Зима, Богдан Поповић, д-р Ђорђе Ђорђевић, као чланови. *Домаћа тема*: Emploi du mode subjonctif. Оцењен једногласно са: *добар*.

18. **Живојин Хаџић**, предавач нишке учитељске школе, 25.—27. и 29. апр., из *хемије с хемијском технологијом, минералогije с геологијом и француског језика*. У комисији били су: Јов. Жујовић, као председник; Сава Урошевић, Лука Лазаревић, Бранко Ановић, Алекса Станојевић, као чланови. *Домаћа тема*: Геолошке екскурзије по југозападном ободу Сврљига. Већином гласова оцењен је са: *добар*.

19. **Сима Златичанин**, предавач зајечарске гимназије, 25., 26., 28. и 30. апр., из *минералогije и геологије с палеонтологијом, хемије и хемијске технологије и немачког језика*. У комисији били су: Јов. Жујовић, као председник; Сава Урошевић, Лука Лазаревић, Бранко Ановић и Ђура Димић, као чланови. *Домаћа тема*: О постајању минерала у природи и њиховој вештачкој репродукцији. Добио је, већином гласова, оцену: *одличан*.

20. **Ђура Илић**, предавач десковачке ниже гимназије, 26., 28.—30. апр., из *бстанике с анатомијом и физиологијом, зоологије с антропологијом, с обзиром на дијететику и немачког језика*. У комисији

били су: д-р Милан Јовановић-Батут, као председник; Стев. Јакшић, Живојин Јанићијевић, Дим. Милојевић и Ђура Димић, као чланови. *Домаћа тема*: Географско-топографски размештај фанерогамног биља у околини вароши Лесковца. Оцењен већином гласова са: *добар*.

21. **Владимир Радојевић**, предавач крагујевачке гимназије, 27.—29. и 31. октобра, из *оштите историје с литературом, упоредног земљописа и француског језика*. У комисији су били: Б. Прокић, као председник; д-р Јов. Цвијић, Богдан Поповић, Дим. С. Јовановић, Сава Антоновић, као чланови. *Домаћа тема*: Утврђење уставне владавине у Енглеској и републике у Америци. Оцена, већином гласова: *добар*.

22. **Сретен Николић**, предавач јагодинске ниже гимназије, 20., 21., 25. и 28. окт., из *зоологије и антропологије с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и француског језика*. У комисији били су: д-р Милан Јовановић-Батут, као председник; Стев. Јакшић, Богдан Поповић, Ђура Козарац и Момчило Иванић, као чланови. *Домаћа тема*: Анексне жлезде апарата за варење, с гледишта упоредне анатомије, физиологије и ембриологије. Оцењен, једногласно, са: *добар*.

23. **Андрија Матић**, професор I гимназије у Београду, 19., 20., 22. и 24. окт., из *зоологије и антропологије с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и немачког језика*. У комисији били су: Свет. Вуловић, као председник; Коста Црногорац, Ст. Д. Поповић, Ђура Козарац, Дим. Довијанић, као чланови. *Домаћа тема*: Годосемке или гимносперме. Оцењен, већином гласова, са: *добар*.

24. **Милун Т. Ибровац**, предавач ужичке реалке, 24., 26. и 28. октоб., из *српског и старословенског језика с литературом, српске историје, упоредног земљописа и немачког језика*. У комисији били су: Љуб. Стојановић, као председник; Живко Поповић, Момчило Иванић, Љуб. Јовановић, Хенр. Лидер, као чланови. *Домаћа тема*: Деоба именске и глаголске промене у редове и разреде у граматицама старословенског и српског језика од 1822. год. до данас. Оцењен, једногласно, са: *добар*.

25. **Никола Вулић**, предавач крушевачке гимназије, 10.—13. окт., из *латинског и грчког језика с литературом и француског језика*. У комисији били су: д-р Ј. Туроман, као председник; А. Зима, Богдан Поповић, Живојин Симић и Спира Калик, као чланови. *Домаћа тема*: De Q. N. Flacci vita et scriptis. Оцењен једногласно са: *одличан*.

26. **Јован П. Јовановић**, предавач гимназије у оставци, 20., 21., 24. и 28. окт., из *зоологије с*

антропологијом с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и француског језика. У комисији били су: д-р Милан Јовановић-Батут, као председник; Стев. Јакшић, Богдан Поповић, Ђура Козарац, Момчило Иванић, као чланови. *Домаћа тема*: Структура, плођење и развиће гимносперама; њихово место у систематској ботаници. Оцена, већином гласова: *одличан*.

27. **Димитрије Ј. Антула**, свршени филозоф, 18., 19., 21. и 22. окт., из *минералогije и геологије и немачког језика*. У комисији били су: Јов. Жујовић, као председник; Сава Урошевић, Живко Поповић, Бранко Ановић, Хенр. Лидер, као чланови. *Домаћа тема*: Постапак минерала у природи и њихова вештачка репродукција. Оцењен једногласно са: *добар*.

28. **Мирко Поповић**, предавач лесковачке ниже гимназије, 24., 25., 28. и 29. окт., из *немачког језика с литературом и латинског језика с литературом*. У комисији били су: Лука Зима, као председник; Момч. Иванић, Спира Калик, Ђура Димић, Хенр. Лидер, као чланови. *Домаћа тема*: Шилеров књижевни рад на пољу драме. Оцењен једногласно са: *добар*.

29. **Младен Спасојевић**, предавач у оставци, 20., 21., 27. и 28. октоб., из *зоологије с антропологијом с обзиром на дијететику, ботанике с анатомијом и физиологијом и немачког језика*. У комисији били су: д-р Милан Јовановић-Батут, као председник; Стев. Јакшић, Стев. Предић, Ђура Козарац, Момчило Иванић, као чланови. *Домаћа тема*: Diptera (Antliata) двокрилци, комарци, мушце и муве. Оцењен једногласно са: *добар*.

30. **Милан Јевтић**, предавач пиротске гимназије, 31. окт., 1., 4. и 7. нов., из *догматског и моралног богословља са Св. Писмом, црквене књижевности и црквенословенског и руског језика*. У комисији били су: Јевр. А. Илић, као председник; Жив. Поповић, Јевр. Бојовић, Стев. Веселиновић, протосињел Виктор, као чланови. *Домаћа тема*: Учење православне цркве о греху. Оцена, већином гласова: *добар*.

31. **Владислав Сантнер**, предавач неготинске гимназије, 10., 11., 14. и 15. нов., из *упоредне географије, историје српске и немачког језика*. У комисији били су: д-р Јов. Цвијић, као председник; Жив. Симић, Сава Антоновић, Ђура Димић, Љуб. Јовановић, као чланови. *Домаћа тема*: Клима, морске струје, астрономске и географске прилике са свима осталим узроцима, од којих она зависи; њен утицај на поједине народе у разним пределима света, илустрован примерима. Оцењен једногласно са: *добар*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НАУКА И НАСТАВА

О КЊИЖЕВНОМ РАДУ СВ. САВЕ

ГОВОРИО 14. ЈАНУАРА 1895. Г., НА СЛАВИ СВ. САВЕ У
ВЕД. ШКОЛИ У БЕОГРАДУ, РЕКТОР ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ
СВЕТ. Н. ВУЛОВИЋ

Одавно се на данашњи дан није чула са овога места реч о ономе, који је творац данашње славе. „Па лепо је и право“ — да речем речима његовим — да се једном прозбори и о бесмртном просветитељу српском, „првом архиепископу све српске земље“, ¹ који пре скоро 700 година „и краљевство обнови и освети у српској земљи“ ¹ и преобрази „не само себе но и сву српску земљу духом светим.“ ²

Али ће мој данашњи говор бити само смеран помен великоме сину великога Немање. А, како ми не би достигло времена ни за сам помен свију дела његових, проговорићу само о књижевном раду његову.³

Први архиепископ српски био је и први књижевник српски, отац српске књиге. Па зар од краја IX-ог века — кад је словенско писмо могло бити познато и Србима и кад се у суседне им браће Бугара јављају већ и прве књиге — зар од тада па до Св. Саве, за три ста година, Срби нису имали књижевне радње? Нису. Словенско писмо било им је јамачно познато, бар од X-ог века. Али вековима може живети неки народ патријархалним животом близу или поред књижевних народа, и знати шта је књига, и имати и својих *писмених* људи — и опет немати своје писане *књижевности*. Тако је било и са српским народом од доласка у данашње земље до краја XII-ог века. Истина, најстарији споменици српске *писмености* нису готово ништа старији од најстаријих споменика српске *књижевности*, јер су и једни и други с краја XII-ог века. Али посредним путем ми можемо трагати за српским

писаним споменицима све до X-ог века, док књижевне српске споменике старије од краја XII-ог века све једнако још узалуд изгледамо. ⁴

Ако се и пре Св. Саве нађе лист хартије или и читава књига српском руком писана, то ће бити или *писмо* како, или књига *преписана* из друге, несрпске књиге. А то ни једно ни друго не можемо звати књижевним производом. Па и књига, коју је не само српска рука исписала већ и српска глава саставила или превела, ако би била сама у читавом веку, не би још чинила књижевности. Али ни таке једне књиге не знамо пре Савиних књига.

Св. Сава је без сумње један од најсветлијих умова у опште; али бисмо погрешили ако бисмо у његовим делима тражили оно, што налазимо у делима великих књижевника зрелих књижевних векова. Сетимо се само, уза ово што знамо, да до Св. Саве у српском народу није било добро утврђено ни хришћанство, с којим се у нових народа средњег века и почињала писменост и књижевност; да су и све оновремене књижевности хришћанске биле врло неразвијене; да је Св. Сава почео писати књиге ради српске цркве, ради цркве, коју је тек требало утврђивати; да је због тога морао писати језиком несрпским, *словенским*, који се није могао у оно време нигде потпуно изучити;⁵ да је, најпосле, први српски књижевник био толико заузет многоструким црквеним, народним и државним пословима, да му је за књижевни рад врло мало времена преостајало.

Позната данас књижевна дела Св. Саве ово су:

1., *Мали типик за фелију карејску*, коју је Св. Сава 1199. год. подигао у Св. Гори, у

Кареји, 5 сахата од Хиландара, и у којој је он први неко време живео.⁶

2., *Служба Св. Симеону српском*, коју је написао по жељи и благослову „светога сабора пресвете богородице светогорске“, пошто је Симеон — Немања — за свеца био проглашен.

3. *Написаније и оуказаније жтѣна сошѣтѣе въ манастири прѣскетѣије богородице наставнице, или типик за манастир Хиландар.*⁷

4. *Типик за манастир Студеницу.*⁸

5. *Живот Св. Симеона* (Немање), коме је оригинални наслов: *Слово а. о наследовани свѣтаго манастира сега прѣподобнымъ отцемъ нашимъ и хиторомъ господиномъ Симеономъ, и ѡ житїи его, каково крѣтъ прѣдъ Богомъ и чловѣкомъ.*⁹

6. *Писмо Св. Саве из Јерусалима игуману студеничком Спиридону.*¹⁰ Овај драгоцени споменик, једини те врсте у свој старој српској писмености, и ако није књижевни посао, стављам овде ради његове знатности и да имамо пред собом у једно све што је Св. Сава у опште написао и што се до данас сачувало.

Од ових споменика само се од првога очувао оригинални рукопис Савин, по традицији, у карејској испосници. Он се и данас чува тамо. А путници знаоци, који су га видели, уверавају, да, према особинама писма и језика, то одиста може бити Савин аутограф. — Остали споменици дођоше до нас у преписима, и то већином позним, осим *службе Св. Симеону*. Ово дело, и ако имамо јако сведочанство да је било написано,¹¹ данас управо не познајемо; јер не знамо да ли је која од познатих досле служба Св. Симеону Савина, и која, или се његова загубила.

Само два дела Савина чини се да су сачувала првобитне наслове — Типик Хиландарски и Живот Св. Симеона; остала или нису ни имала наслова, или им је наслов дат доцније, као н. пр. Типику Студеничком.¹²

Сава као писац помиње се у типику карејском и у писму игуману Спиридону на

крају; у Типику Хиландарском долази му име у наслову; а у осталима се или никако не помиње, или се тек из текста види ко је писац.

Ми данас немамо дела Савиних у првобитном њихову облику — ни по стилу, ни по језику, ни по садржини и, што нам је најжалије, ни по јасности. Читав низ речи, израза и реченица данас нико не може разумети.¹³ Томе су јамачно највише криви преписивачи. Они су не само испуштали речи и реченице, или их погрешно преписивали, и језик и писмо мењали према језику и писму свога времена, него су мењали и првобитни састав. Ево једнога доказа за ово. Живот Св. Симеона стоји под насловом: *Слово а. и т. д. Шта то значи? Где је слово в. г. и т. д.?* Тајна ће се ова назрети мало кад се погледа у састав Типика Хиландарског и Студеничког. Ова су два дела управо једно дело — јер су у њима наређења о једној цркви — и само се, према мало друкчијим приликама у Хиландару а друкчијим у Студеници, наређује по нешто друкчије за један или за други манастир. Иначе се у свем слажу и већином од речи до речи. Оба се деле на по 43 одељка. У оба се зову одељци до 5-ога *слова*, а од 5-ога *главе* (само се у хиландарском од главе 32-ге још четири пута налази *слово* место *глава*.) У Типику Хиландарском прво је *слово* побожан увод; друго говори о *наследени свѣтаго сега манастира прѣподобнымъ отцемъ нашимъ Симеономъ и Савою оумиленимъ*;¹⁴ треће говори о смрти Св. Симеона. Студенички Типик почиње од *слова* 4-ог, које је у свему као и *слово* 4-то у Хиландарском. А где су му прва три *слова*? Онака иста као и прва три *слова* Типика Хиландарскога нису могла бити, бар друго не. Она су морала бити друкчија; и мора бити да су била и пространија и таке садржине, да се преписивачу чинило да и не припадају строго типику, те их за то и изоставио. И ако је тако, онда смо једно од она прва три *слова* типика студеничкога нашли, а то је: *Слово а. и т. д. о животу*

Св. Симеона. Некад су, дакле, *Живот Св. Симеона* и *Типик Студенички* били једно дело! А шта је било у 2-ом и 3-ем слову Типика Студеничког? Ко зна. У једном је од њих био можда онај исти увод из Типика Хиландарског.¹⁵ Свакојако ово показује, да садашња редакција Студеничкога Типика није првобитна. А по неједнаким насловима за одељке, и по још многим другим знацима, рекао бих да ни садашња редакција Хиландарскога Типика није првобитна. Али се, поред свега овога, оно, што је главно у Савиним делима, ипак добро очувало; те се у њима може још с пуно интереса студовати не само Савин дух, карактер и срце, но и његов стил и језик.

На Типику Карејском забележено је да је писан 1199. год. Код осталих дела није време забележено, али се оно може приближно одредити према укупној садржини свију дела и према другим изворима. Тако су *Служба Св. Симену* и *Типик Хиландарски* написани између 1200. и 1208.¹⁶ год., *Живот Св. Симеона* и *Типик Студенички* између 1208. и 1215. год.,¹⁷ *Писмо игуману Саиридону* 1234 год.¹⁸

Сва ова дела Савина данашњим ситнијим црквеним словима штампана, и на обичној већој осмини, изнела би на 62 листа или око 8 штампаних табака, без *Службе Св. Симеону*. Али то одиста неће бити све што је Св. Сава написао. Колико је старих српских писмених и књижевних споменика за свагда пропало — па зар не може бити међу њима и које дело Савино? Где су архијерејске посланице његове, које је јамачно и он писао као и доцнији архиепископи? Где су државна писма, која је он писао или помагао писати? Где су књиге црквене, које је требало онда превести за новоуређену српску цркву? Јер све, што јој је требало онда, није она могла имати већ на словенском језику. 1019. год. Бугарска потпаде под Византију и тек се 1185. г. ослободи. За то се време у бугарској књижев-

ности није готово ништа радило, а за то су се време многе грчке црквене књиге биле прошириле.¹⁹ Те је књиге за српску цркву требало из нова преводити, и у том је послу Сава јамачно имао највише удела. О том имамо и нешто мало помена. Доментијан казује, да је Сава, кад је као архиепископ полазио у Србију, у Солуну — 1219. год. — «*преписао* многе књиге законске и о исправљењу вере, које су биле потребне саборној му цркви.» Те „књиге законске“, које се по Савином наређењу тада преписао, беху *номоканон*, и то тако звани *Фотијев млађег облика*, или боље *Аристинов*. Од њега се сачувало до данас неколико српских преписа од XIII-ог века на овамо. Али и у најстаријим преписима као да се било заборавило шта је ту управо Савин посао, па се просто вели, да је та књига преведена на словенски трудом Св. Саве, што данас још није доказано.²⁰

Али ја данас могу показати још два, до данас непозната дела Савина. То су:

1. Оно дело Савино, које наговешћује архиепископ Никодим у предговору на свом типику велећи: а нађосмо међу светим његовим (Савиним) речима, које нам остави на утеху: *Молим вас, који ћете аосле мене доћи, да оно, што ја не доврших маловременога рада живота, ви испуните*. Ових речи нема нигде у данас познатим делима Савиним. Оне су дакле из некога непознатог дела његова, које по овим речима треба тражити.

2. *Псалтир с молитвама*. Међу разним псалтирима старословенске књижевности има један, у ком се у предговору, коме је наслов *Сказъ хоткштомуу држати псалтирь съ*, вели: да га је превео с грчкога, «*мних Сава*.» И још се ту на једном месту помиње мних Сава. Али по том не бисмо могли знати, да је то наш Св. Сава. У Русији има доста рукописа овога псалтира XIV и XV в., и у неким се помиње мних Сава а у неким не.²¹ Рус Кипријанов држао је, да је то онај Сава, што се у бугарској цркви броји у *Свете Седмоио-*

четнике, ученик Ђирила и Методија. Али већ учени руски библијографи Горски и Невострујев рекоше, да ће то бити много познији писац. Да је пак ово наш Св. Сава за мене је доказ: а., што у језику и стилу и у појединим речима и изразима поменутога предговора има пуно особина Савина писања; б., што је тај предговор најјаснији и најпотпунији у једном српском рукопису, и ако познијем од руских, (од прилике XVII века), који је сад својина Срп. Академије Наука. Али је то једини досле познати српски рукопис тога дела, а од њега се очувао само предговор онај или казњ; остало је откинуто, а види се да је рукопис био много већи. Ово је јамачно и навело архимандрита Дучића, те је штампавши тај предговор у *Гласнику* 56. рекао: да је Св. Сава превео «упутак како ваља читати псалтир преко године.» У том упутку може бити и нечега што је преведено с грчкога; али је он у главном преводиочев предговор пред преводом молитве нога псалтира. А кад једном имадемо пред собом цео овај псалтир, моћи ћемо можда по особинама језика показати, је ли ово одиста дело Савино, како сам ја покушао доказати по овом малом одломку.

У својим делима, која нису преводи, Сава се без сумње ипак угледао на така грчка дела. У његовим типцима наређења о служби божјој узета су јамачно из Типика Саве Јерусалимскога, што у неколико сведочи архиепископ Никодим, који доцније, 1318. год., преведе цео тај типик, а још јасније Доментијан, који на једном месту вели: и въ законѣ господњи поучаше се дѣнь и ношть, въселѣньскоѣ прѣвѣтѣ приѣмь законоположеніѣ, и више пакъ достигъ иѣросалимьскаго исправленіѣ. Па и наређења у његовим типцима о спољашњем животу манастирском по свој прилици су написана већином по том типику.²² *Службе Св. Симеону* не познајемо, али је и она зар урађена по таким грчким делима. Све то, као још и много друго што, изближе показати било би посао наших учених богослова. Најса-

мосталније је написан живот Св. Симеона, али је и ту на пр. у рефлексјама и филозофским и побожним изрекама тешко одвојити оно што је Савино од онога што није његово. Али се у овом још и сада може показати по нешто, што је занимљиво и што карактерише Саву као писца и човека. Тако на пр. у његовим делима највише има изрека из јеванђеља и апостола. Неке од њих толико воли, да их употребљава готово у свим својим делима, понеке више пута у једном истом делу. Таке су на пр. ове:

— Који љуби оца или матер више него мене, није достојан мене; и који љуби жену или децу или имање своје више него мене, није достојан мене.

— Нити је око видело, нити је ухо чуло, нити је срце људско осетило оно, што је Бог припремио онима који га љубе — и анђели би желели тамо загледати. — А: слава овога света није ни налик на славу онога света; тако исто ни муке овога света нису ништа према мукама онога света — и сам се сотона стресе кад на њих помисли.

— Који не љуби брата свога, тај ни Бога не љуби. Бог је љубав. И који љуби Бога, треба да љуби и брата својега.

И других изрека има, које Сава више пута употребљава, као што је на пр. ова:

— Кратак је пут, браћо моја драга, којим ми ходимо. Наш је живот дим, пара, блато и прах; мало траје а брзо нестаје.

Све су изреке у Саве лепе и одабране. Има их јамачно доста и оригиналних, његових, нарочито међу онима код којих не наводи аутора, што он иначе врло често чини. Ево неколико таких:

Светујући у типику своју браћу вели:

— Не будите деца умом, већ злбом; а умом будите савршени.

— Будимо смерни овде, да се тамо узнесемо; плачимо овде, да се тамо утешимо; умилимо се овде, да тамо Бога милостива нађемо. Ако и бриге на вас наиђу, будите весели браћо моја, или кад вас различне на-

пасти снађу, знајте да се то куша вера ваша, па отрпите, јер и Господ наш рече: Благо ономе који претрпи до краја!

— Будите извршиоци речи божје, а не само читаоци, па се сетите: да је онај, који само слуша реч а не чини што она запоједа, налик на онога, који се огледа у огледалу, позна себе — пак оде и одмах заборава какав беше.

Има и појединих израза и речи, које Сава често употребљава, као што су на пр. *земски анђео — небески човек; о љубимиче, или о љубимици* и т. д.

Све ове Савине изреке и изразе и речи употребљавају често и други писци српски XIII и XIV века.

Језик је Савиних дела словенски. Али, како се тај језик, као што рекох напред, у оно време већ нигде није могао добро изучити, није чудо што и у језику Савину има пуно српских облика, гласовних, речних и реченичних, а нарочито пуно српских речи. По где где су промакле читаве реченице народнога говора, те нам казују, да је наш народни језик у оно време био овакав исти као и данас, на пр.: не оуклони се на десно ни на лѣво, — благослови и прости брате — и т. д. У писму игуману Спиридону — у ком Сава јавља, да је здраво био дошао с друштвом у Јерусалим, па тек после стигао их путни умор, те се сви поболели; и у ком даље јавља, како му шаље отуд на дар неке ствари и т. д. — долазе оваки изрази: *аште хшштете оукѣдѣти о мнѣ грѣшнѣмъ* — (налик на данашње: ако сте ради чути —) *здрако и весело доидохомъ* — да би даль Бог да би такои вѣсаки христѣнинѣ сѣтворилѣ о мнѣ молениѣ... Да ови трагови народнога говора и изражавања нису дело доцнијих преписивача можемо веровати и по томе, што су нам ти преписивачи очували у неколико спомен и о правопису Савину, ма да се првобитни правопис у познијим преписима много мање чувао но првобитни језик. Тако видимо, да правопис Савин није био чист правопис тако

зване српске рецензије, као што се обично замишља да је био још од краја XII века. Тај је правопис од краја XII-ог века био чист и имао све карактерне србизме само у самосталној писменој радњи, т. ј. у писмима наших крајева и друге велике госпде. Али у књижевним и осталим писменим споменицима XIII-ог века,²³ све до преко прве половине, тај правопис као да је још био под утицајем бугарског правописа — тако се бар чини по већини досле познатих споменика XIII века. У Савиним делима само у Типику Карејском и Писму игуману Спиридону не види се тај утицај; иначе се види свуда мање-више. У Типику Хиландарском долази врло често назални знак л, а у Студеничком љ, па се по неко ж нађе и у животопису Симеонову. И кад се то налази у ова два последња дела, која су се сачувала у препису од 1619. год., како ли је било у првобитном делу? Све је ово доказ, да у књижевности српској XIII-ог века, бар прве половине, још није била утврђена чисто српска рецензија, и — још један доказ, да је стара писменост српска била много старија од старе српске књижевности.

У својим делима Сава за себе каже: *ја смерни и грешни, или: гори од свију — лењиви и последњи од свих мних Сава — вазда слаби и клонули за подвиге духовне* и т. д. Овако самоништење било је у обичају побожних писаца онога времена; али ми се чини, да код Саве то иде и из душе, а свакојако без притворства.²⁴

О литургиском делу типика Савиних већ сам рекао што сам имао рећи. Св. Сава вели: — као што ми имамо душу и тело, тако и манастир — душа му је служба божја, а тело сам манастир и оно што је калуђерима на телесну потребу. И, пошто је о души наредио што треба, хоће, вели, да се побрине и о телу. Да и ми прегледамо овај други део Типика, у ком је Сава свакојако и самосталнији.²⁵

Члан братства могао је сваки бити. Чувени и знатни људи примали су се одмах и пре узаконенога времена. О осталима се вели: — после 7 дана, пошто к нама дођу, да се облаче у плаштаницу и мнишки шлем; па да им се заповеди да раде што је за њих, и да се пази да ли раде смерно и трпљиво. И ако тако раде 6 месеци, да се придруже постриженој браћи — иначе да се не приме. Само у ћелију карејску иде већ готов мних. То може бити само муж богобојажљив и књижеван, а бирају га игуман и сва браћа хиландарска, и може бити или обичан мних или који је већ био игуман. А кога ја, вели Сава, оставим да после смрти моје живи у тој ћелији, тај да остане ту док је жив.²⁶

— Не марим, вели Сава, за велико братство. Нека вас буде толико колико вам је довољно хране и колико буде међу вама побожности, љубави и слоге. Боље један који живи по вољи божјој но мноштво безаконика.²⁷

— Недостојно је да имате слугу. Где по двојица живе у ћелији, нека живе као браћа, дишући једном љубављу, законом духовним... А да се покорава онај који је скоро дошао ономе који је пре дошао, некњижевни књижевному, млађи старијему. А где су по један у ћелијама, игуман да суди и да зна како живе.

И Хиландар и Студеница били су слободни манастири. Нико — вели се — над њима да не влада до једина пресвета Богородица и да су још под молитвом Св. Симеона, свога ктитора, и под својим игуманима. За Хиландар вели Св. Сава: ја смерни умолах оне благоверне царева (грчке), да не ходе игумани (хиландарски) к њима ради наименовања, увидевши колико би то трудно и скупо било, но узех од њих *штап*, да буде као царско знамење у манастиру. Та се палица игуманска и данас чува у манастиру; али натпис, који је на њој, изрезан је много доцније, те је и година у њему

погрешна. А за Студеницу се вели: и да влада још овом земљом (манастирском) велики краљ²⁸ (српски) који буде. А за Хиландар: да му је слобода ујемчена христовуљем блажених царева (грчких). А за ћелију карејску: ни прота (светогорски) да нема власти над овом ћелијом, ни игуман хиландарски, нити ко други од браће да не узнемирује брата који ту живи. И што се нађе у тој ћелији, вино или воће, да од тога Хиландар ништа не узима, но да још ту даје за свећу Св. Сави (*Освећеноме*, коме је била и посвећена) 60 литара масла. „А за друго остављам на вољу игуману и свој браћи, ако имају да понуде чим брата, који овде уваживи.“²⁹

— Кад умре игуман, или сам остави игуманство, да иконом и еклесијарах изберу од браће 10 или 12 најстаријих, па да сви уђу у цркву „да промисле себи игумана“, кога сви знају као праведна, побожна и честита. И онда да изађу и свима да објаве избор. А обред је црквени за то овај: — да сви уђу у цркву; типик манастирски да се постави на свету трпезу, и уз њу да се прислони и палица, коју је Св. Сава од цара грчког добио као царско знамење; — уз обичајне песме и молитве да се игуман поклонити до земље пред светом трпезом и да узме с ње типик и палицу; а сви да повичу: достојан; и тада, као достојан, да оде и седне на игуманско место; и онда да му приђу и да га целују сва браћа. Тако у Хиландару. А у Студеници овако: иконом и еклесијарах са старијом браћом да иду самодржавному господину све српске земље и да га замоле да дође у манастир. А он (владар) да дође и да доведе епископа (свога) и игумане из Св. Ђорђа у Раси, Св. Богородице Градачке, Св. Николе у Топлици, Св. Николе у Казновићима и Св. Николе и Св. Ђорђа „у Дабри.“ И онда да владар позове још у савет и иконома и еклесијарха студеничког и друге „старце“, којима то доликује, и сви да уђу у цркву; и да се посаветују и изберу за игумана мужа препо-

Удобна, који ће бити архимандрит над свим игуманима. А обред је овај: обуче се епископ и сви игумни и други часни јереји и приведу избранога; и епископ, поставивши га пред собом да га сви виде — а и владар ту да буде —, облачи га у свете ризе по реду; и нови архимандрит тако служи службу; а кад се служба сврши и отпоју прописне песме, епископ и игуман узимају са свете трпезе јеванђеље и предају му га и изводе га пред двери; и онда прилази владар и узима га за руку и одводи до иконе „Пресвете“, пред којом стоји палица игуманска, и предаје му палицу као од руке саме Пресвете; и онда га води на игуманско место и рече му: достојан; и сви три пут у глас вичу: достојан; за тим га целива прво владар, па епископ, па остали; после прописаних песама и т. д., слави се најпре владар, па нови архимандрит. Тога ради — вели Св. Сава — заповедам самом владару српске земље, да долази и да поставља архимандрита овога, да га поставља господином и ктитором место себе³⁰ и т. д. Овде да нема власти нико, ни епископ ни други ко.... А игуман да се не поставља овде по неком наговору или миту (по мѣздоузданику), а не буде достојан. И тако постављени игуман да се не смеће без неке велике кривице и док се пред свима не обличи, а не може да се поправи.

Иконома и еклесијарха изабрао је игуман са свом браћом и постављао их по обреду за то прописаном. Иконом је имао помоћника подиконома, а еклесијарах подеклесијарха. Овима свима вели Св. Сава: ако пропадне и најмање што са неатости ваше, одговараћете на дан истини. Јер Апостол рече: који ради посао усрдно, примиће награду према труду. И: проклет да је, који свој посао лењиво ради.

— Ако се временом покаже, да било игуман или иконом није од користи манастиру, да је лењ, да својим рођацима даје или од манастира краде, или да браћу раз-

враћа, или да иконом не слуша игумана, или да они у типикју што руше и своју вољу постављају или да су одани страстима; — ви на једно свећајте и изберите другога, а онога оставите да се покаје. И ако се деси, да игуман престане бити игуман, или због овакога чега или својом вољом, да се поштује у манастиру као први брат по игуману, и да му се то показује свуда и у свем. И ако је поприлично игумановао, да му се одреди ко од млађих да га послуша. И ово знајте: или игуман или иконом, ако што стече у манастиру и рече: ово је моје — то да не буде но свак да је задовољан оним, што има од манастира.

Сва су браћа имала једнога оца духовнога или исповедника. То је био или сам игуман, или је изабран који од браће и он је био отац духовни и игумну и свој браћи. Знамо да је такав духовни отац Хиландару био једно време биограф Савин Доментијан. Ако није било човека за то међу њима, могао се изабрати и из другога братства. Тако знамо, да је у време, кад је архиепископ Данило II. био игуман у Хиландару, отац духовни Хиландару био калуђер неки из манастира Св. Пантелејмона. — Св. Сава је много полагао на исповест. Онога — вели — који неће да се исповеда треба истерати из манастира, као што се сече загнојени део тела. — Откривајте своје срце, јер, као што рече Лествичник, ране које се отварају не иду на горе.

Осим часника и богомољаца било је и калуђера посленика: кључара, хлебара, рибара, који су чували коње или маске, који су у метохијама били икономи манастирски и т. д. Њих све моли Св. Сава да свесрдно свој посао раде, да не туже што нису с осталом браћом на служби и молитви; јер ови се и за њих Богу моле и т. д.³¹

Игуман је био дужан да мотри свуда на браћу, да не беспосличе и не празнословје. Он да их братски поучи и исправи; а они да га послушају и да оду с молитвом у своје ћелије и да раде ручне послове.

Свете сасуде, иконе, завесе, књиге и остало имање црквено нико није смео дирати ни мењати. Само у којој напасти, пожару или трусу могле су се црквене ствари износити из манастира, али не тајно и да зна само игуман, већ у договору са свом старијом браћом.

Одело се браћи давало на годину, и то: у Студеници: раса, кожух, „постеле довољно“, клашње, мантија — ако се ком била подерала —, опанци. Раса и обућа нису се старе враћале манастиру; а остало, док не би примио старо, игуман не би издавао ново. Црковницима се још давало на свећу по две златице, а јерејима по шест златица. — У Хиландару је било мало друкчије. — Заповедио бих, вели Св. Сава, да се дају расе шивене. Али видех да по зависти ђаволој беше доста незадовољства због тога и да друг другу говораше: теби је дато боље а мени горе. За то заповеда, да се само новаку, кад дође, да раса и кошуља; иначе да им се даје по по³² перпере на годину, па нека сами купују одећу; а обућа да се даје из манастира. На осветљење ћелија давало се овде по по литре масла (уља), а црковницима по три литре годишње и т. д.

— За болну браћу да се избере добра ћелија за болницу, и да се одрови поставе за лежање и за одмарање, и да им се да работник. А ако по мојим гресима „многи у језу упадну“³³, да им се одмах даду два работника и арула велика или огњиште од меди начињено, које се може преносити, на ком ће се болнима облоге грејати³⁴ и остало што им је потребно спремати за јело и пиће и друге потребе. Игуман непрестано и често да обилази болну браћу и да доноси што је ком потребно. Ма наша болна браћа, уздајући се у ово, да не траже нешто, о чем нису ни слушали ни видели нити икад окусили, но да се уздржавају и да буду задовољни оним чему је време и што манастир може набавити. Нека буду смерни, као што доликује мниху, те да се не лише награде која чека оне који трпе.

— Ради спасења вашег дајите милостињу. Да се нико с врата ваших не врати празан. Стране, немоћне и болне примајте и негујте колико можете. Њих ради смо и начинили „гостиницу“.³⁵ Наге и босе одевајте и обувајте старим вашим одећама и обућама; али то не чините ви сами, но игуман да даје. И умрле сахрањујте — за то је и одређено страно гробље — али не тек онако, већ их прво опојте. У опште сву чистоту покажите према страниј браћи нашој, да и ми њих ради примимо од Бога чисту и богату милост.

Трпеза је била општа и нико није смео одвојено за себе што варити. Ручак је био после свршене литургије.³⁶ Кад је „оудареник“ огласило да је време тому, требало је да сва браћа с јерејем који је литургисао оду да се поклоне игуману. За тим да запевају обичајни псалам и сви да пођу у трпезарију. Кад тамо дођу и сврше псалам и малу молитву, да поседају по чину и да једу с благодарношћу што им се донесе. Трпезар је био дужан да јави: ко није био припевању псалма и молитви и за што; и, ако се оправда, да му буде просто — иначе да чини онолико метанија колико заповеди игуман. За обедом треба мирно слушати оно, што је уобичајено да се тада чита; нико да не прекида то празнословицама и светским беседама. Само игуман ако што тихо рече; и, ако га ко што упита, да одговори, ако је могућно у мало речи. Ако би се ко што бунио и сметао читању, да га трпезар устави и утиша. Ако ипак не умукне, да се дигне од трпезе без милости, или да га иначе како умири игуман. Забрањено је било отимати се о места за трпезом. Ко неће да седне на место, које му је одредио игуман — вели Св. Сава — заповедам да му се укаже последње место — да се одучи од светске таштине. Ако се не поправи ни по други и трећи пут, да се изагна из манастира, да и друге не огуба. — Тако се изгонио и онај, који није долазио на јутрење или на другу службу без оправданих уз-

рока. По обеду се устајало и читале обичне молитве и отпевало „по закону“. — О вечери, ко је хтео да вечера, ишло је све као и о ручку; само што је било по једно јело, и тога мало, и, ако је имало и игуман дозволио, по мало каког воћа. Пиће се давало „обичним красовољем“³⁷ по закону.“ Ну ако се десио празник некој браћи, онда се то јављало игуману; и онда се ово наређење није држало, но је било како хоће свечари.³⁸

Ово у обичне дане. У велике пак и „двоје мале“, божићне и Петрове, посте трпеза је била још скромнија, а вино се давало само неких дана. Великих поста јела се риба само на Благовести; онда се могло и пити „великим красовољем“, а поред рибе било је још два варена јела с маслом (уљем). Али је све то изостајало, ако је тај празник падао у понедељник, среду или петак, или велике недеље. У божићне посте „ради малог дана“ јело се само једанпут дневно оних дана, кад се на јутрењу није појало „Бог Господ.“ По један пут се на дан јело, и без масла, и средом и петком целе године, осим од Васкрса до Тројица, и од Божића до Крстова дне. Наређења о посту једнака су за Хиландар и Студеницу, ма да се у понечем разликују. Тако се на пр. у велике посте, оних дана кад се није допуштало пити вина, за Студеницу вели само: вина же никакоже вькоушати — а за Хиландар се вели, да се тих дана место вина пије: оукропъ вода с киминомъ смѣшена.³⁵ Тако се за Хиландар наређује, да се у Петрове посте на вечери даје по мало хлеба, али вина ипак великим красовољем, „јер су тада знојеви и сушна времена.“ У ћелији карејској се сваки дан, осим суботе и недеље, јело само један пут на дан. Али се усамљеном богомољцу карејском давало разрешење од поста онда, кад би му дошао добар друг да га разговори.⁴⁰ О гостима се вели и у хиландарском и студеничком типичу: Ако манастиру дође гост, да га игуман, или иконом, или ко буде од првих у манастиру, угости како му доликује. И тада су се могла спре-

мати различна јела, што се и за болне дозвољавало.

Богородични празници сви светковали су се и у Хиландару и у Студеници више од свију других — јер су то били храмови Богородици посвећени — а највише у Хиландару Ваведење, а у Студеници Уснење. Али као да је највећи празник за оба, или бар за Студеницу, био дан ктитора њихова Св. Симеона. Тада је било празновање светло и појањем и свећама и обилним јелом и пићем. И на врата се издавало јело и пиће, ако је кога било. Кад је овај празник падао у посте, прослављао се пре поста. За тај дан за Студеницу се наређује: да игуман пред овај празник пошље и на *дунавску* и на *зетску* страну, да се купи обилно рибе за празник; и да се позову на славу и владар ове земље и остали игумани.

Црквени помен какав се чинио Св. Симеону, чинио се и монахињи Анастасији — негда подружју његову Ани — 21 јунија.⁴¹ Помен се чинио и свим ктиторима и свој умрлој браћи манастирској.

У оба већа типика Сава често моли и светује игумана и сву браћу да у љубави живе и т. д. и да се владају по датом им уставу.⁴² — Ти, вели игуману, оче духовни и наставниче, буди смиран и браћи милостив; брини се о свима, све их чувај и трпи; помажи, поучавај, теши, храбри, и седамдесет и седам пута праштај, по речи Господњој. Не гледај шта је који брат донео манастиру и од кога је рода, већ га поштуј ако је и новак и некњижеван. А браћа да не суде игуманима нити да их питају шта они издају на потребе манастирске. То је недостојно и рађа неверицу и разврат. Ма и ти, игумане, немој раздавати манастирско рођацима или друговима, или прибирати себи говорећи: ако не будем игуман, да имам ово. Да су проклети који тако чине!... Најпосле вели: на вама остаје да буду ова наређења неразрушна и непроменљива;⁴³ а ни једно од њих није тако да се не може испуњавати, или да се може само с муком испу-

њавати. Ако вам се ипак по неко и учини тако — уздигнимо се, стегнимо се, усилимо се мало; јер се не одрекосмо света да благујемо... Усилимо се, усилимо се; јер је потребно царство небесно, и они који се потруде задобијају га. Лењивац неће никад однети победе, нити је ико спавајући победио буднога свога противника... Молим вам се свима: потеците на звање ваше! Чините само оно, што чувате и научисте да је добро. Јер се време примиче. Сећајте се својих душа, а ни мене смиренога не заборавајте у молитвама својим.

На крају се наређује, да се типик чита почетком сваког месеца за време јела.⁴⁴

Најзнатније је књижевно дело Савино *Живот Св. Симеона*. Он износи штампан табак данашњег писма и, на сву прилику, и није писано као засебно дело, већ уз Типик Студенички. Ради тога, а можда и по смерности синовљој, Сава је гледао да оно буде што краће, као што сам каже: шладычесткѣ бо него и дрѣжакѣ не исписахумъ него по редоу, иже слышахомъ и видѣхомъ, оумноженіа ради словесъ. На жалост ово је дело нађено досле готово само у једном рукопису, ономе од 1619., у ком је и Типик Студенички, и по њему га ми данас познајемо. А у њему је оно јамачно изгубило доста од своје прве лепоте, и, може бити, и од потпуности. И неке синтактичне и логичне погрешке тамо можда су преписивачеве. — Па ипак је ово дело Савино најбоље дело ове врсте у свој старој српској књижевности — кад се узме на ум све, што треба узети на ум при оваком оцењивању, и кад се не заборави: да је ово биографија монаха Симеона, а не Стевана Немање. Чини ми се да се ни данас не би могло тако дело написати боље него што га је Сава написао. А има ово дело и врлина, које ретко имају и стара и нова овака дела. Она иста добродушност и детиња безазленост, она иста душевна благост и умна збиља и она иста светост, која се опажа и

у другим делима Савиним, веје још јаче и осетније у овом делу. Ништа готово није усиљено, ништа неприродно. Ни једна стара српска биографија, па чак ни она деспота Стефана од Константина Философа, није без макар једнога чуда или легендарне приче — само је без тога ово дело Савино, коме би се то још најпре могло опростити. Причајући о светским делима свога оца узгред, и бојећи се да не умножи „словеса“, Сава је ипак, тако рећи на једном листу, испричао неколико историских ствари, које бисмо узалуд тражили у другим историским изворима.⁴⁵ По свему се види, да је Сава имао историчарски дар какав тешко да се могао наћи у оно време и ван Србије; и за историју српску била би већа срећа да је он писао живот Стефана Немање, а његов брат Стефан живот монаха Симеона. Али Сава није имао кад, није могао да буде само књижевник и писац. То се види из свију дела његових.

Не могу прећи мѣком још једне особине Савиних дела. То је: што у њима има по више хронологиских бележака. Међу њима су и белешке за ова три догађаја: за онај кад је Немања оставио владу и покалуђерио се — 1195. г.; кад је пошао у Св. Гору — 1197. г.; кад је умро — 1200. г. То је све мало према данашњој историографији, али врло много према ондашњој у опште и право чудо према ондашњој српској историографији. Јер се у том не угледа више на Св. Саву ни један српски биограф ни XIII-ог ни XIV-ог века, а и Константин Костенски изостао је у том иза Св. Саве.⁴⁶ Али са записаним у овом Савину делу годинама не слажу се друге хронологиске белешке које су још тамо, као: белешке о времену владања Немањина, о времену његова калуђеровања и о том колико је у ком манастиру времена пробавио. То, заједно с чуђењем да је Св. Сава у овом изузетак од онога времена, осумњичило је оне белешке о годинама. А највише их је осумњичило писмо Стефана Првовенчаног, нађено у регестама папе Инокентија III, које су папски регистратори ста-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У вили у годину 1199., а у ком Стефан зове свога оца већ покојним. Дакле Немања био умро 1199. год.? А у Саве пише да је умро 1200. године! И ми поверовасмо папским регестама и огласисмо, да белешке оне о годинама нису Савине, већ да их је доцније уметнуо неки преписивач. Али бележење година уз догађаје, право летописачко бележење, јавља се у нашој старој књижевности врло доцкан, негде у XVI веку; а две од оних година забележене су и у Типику Хиландарском, који се сачувао у рукопису XIII-ог века. Онај дакле, који је оне белешке о годинама унео у Савина дела, живео је у XIII веку. Па за што претпостављати више историчарскога духа у некога преписивача XIII-ог века но у Св. Саве? Што је чудно што Сава тиме одваја од ондашњих српских писаца, кад је он још у многим чем од њих одвојио? Овде нас још само може бунити оно писмо Стефана Првовенчаног папи Инокентију III-ем. Али ту може бити погрешке и код папскога регистратора; могао је годину о смрти Немањиној из првобитнога Савина дела погрешно преписати и први преписивач, па се та погрешка повући и даље... све је то могло бити, и можда још што; али да оне белешке о годинама нису Савине, то до данас ничим није доказано.

У животу Св. Симеуна има доста лепих места; али су најлепша она, где побожни и нежни син говори о последњим данима свога оца.

...Осамдесет и седам година било је Немањи. Дух му је још био свеж и бадар, али је већ било време да се тело врати мајци земљи. Али синовље око то није опажало; и за то се Св. Сава изненадио, кад је 7-ог фебруара 1200. г. видео, да часној старости Симеоновој није нешто добро. — Мене, вели, позва тада тихо блажени старац и поче ми говорити ове свете и слатке речи: — Чедо моје слатко и утехо старости моје, сине мој, почуј ме. Нека усне твоје никад не зборе неправду. Очи твоје нека право гледају и

ноге твоје нека ходе вазда правим путем... Храни закон оца твога и не заборави наука мајке твоје... Не кори зле, да те не омрзну. Карај мудрога, да те заволи. А почетак је премудрости страх божји... ...И подигавши своје руке блажени састави их мени око врата и заплака се љубећи ме. Па опет стаде говорити: — Чедо моје мило, мој очни виде... ево дође време да се растајемо... Ти не тужи, чедо... ово је чаша, коју сви морамо испити. Ако се растајемо овде, састаћемо се тамо, где се више нећемо растајати. И подигавши своје пречасне руке и положивши их на моју главу говораше: — Да си благословен! Нека ти Бог да благодет и милост и царство небеско. И нека те упути путем, којим си пошао отишавши некада од мене. И нека је с тобом и овде и тамо и моја грешна молитва. — А ја падох ничице к пречасним ногама његовим и кроз плач говорих: Много сам добра од тебе примио, блажени господине мој Симеоне; али, грешан, све заборавих... — А кад би 8-ог фебруара, рече ми: — Чедо моје, пошљи ми по оца духовнога и по све часне старце Св. Горе, да ми дођу да се видимо. И учиних како заповеди. И дође мноштво црнаца из те свете пустиње. И кад дођоше, поздравише се и благословише; и не даде им отићи говорећи им: — останите код мене, да ми тело светим и часним молитвама вашим опојете и погребете. — И блажени старац од 7-ог фебруара па до смрти не окуси ни хлеба ни воде, само се сваки дан причешћиваше... 11-ога дана тога месеца⁴⁷ видех да се спрема за онај свет. И рекох му: О блажени господине Симеоне! Ето се примиче твој час. Већ сам слушао како си благословио наследнике твоје; али дај им и сад последњи твој благослов. А он, подигавши руке, поче кроз сузе говорити: — Тројице света, Боже наш, славим те и благосиљам, и молим ти се и представљам те — ево и по трећи пут благосиљам наследнике своје (први пут кад дао оставку, други пут при поласку из Ср-

бије у Св. Гору). Господе, сведржитељу, Боже отаца наших, Аврамов, Исаков, Јаковљев и семена праведнога, сахрани их и укрепи у држави, у којој сам ја некада владао! И помоћ пресвете Богородице и моја, ако и грешна, молитва, нека је с њима од сад и до века! А дајем им опет пређашњу заповест: да се љубе и пазе. А који од њих одступи од тога, гнев бојжи нека га сатре и семе његово! — А ја на све рекох: амин! — 12-ога дана тога месеца рече ми: — Чедо моје, донеси ми икону пресвете Богородице; заветовао сам се, да пред њом душу испустим. И ја учиних тако. И кад би вече, рече ми: — Чедо моје, учини ми љубав, обуци ме у моју погребну расу и удеси ме са свим по светом образу, онако како ћу и у гробу лежати. И простри рогозину на земљу, и метни ме на њу; и стави ми камен под главу, да тако лежим док ме Господ не узме одавде. — И ја све учиних како ми заповеди. И сви гледасмо то и плакасмо... Ва истину, браћо моја мила и оци, чудо беше погледати како као какав убог

туђинац лежи расом обвијен на рогозини и с каменом под главом, и свима се мило клања и од свих тражи опроштаја и благослова, онај, кога се некад бојаху и од кога трептаху на све стране. Кад ноћ дође, опростише се с њим и благословише сви и отидоше у ћелије да службе служе и да се мало одморе. А ја и један јереј остасмо и бисмо код њега сву ту ноћ. Кад би око по ноћи, утиша се блажени старац и не рече мени више ни речи. А кад наста јутрење и кад се почеше појати песме црквене, умах се обасја лице блаженоме старцу, и подигавши очи к небу рече: — Хвалите Бога кь скетыхъ њего, хвалите њего и на оутврждени силы њего. — А ја му рекох: Оче, кога си видео кад то говориш? А он, погледавши ме, рече ми: — Хвалите њего и на силахъ њего, хвалите њего и по прѣмногому владычствию њего. И то рекавши испусти пребожанствени дух свој и умре. А ја падох на лице његово и плаках горко и дуго. И кад устах, благодарих Богу, што видех овакав крај овога преподобнога мужа.

¹ Тако у запису епископа будимског Теофила у крмчији његовој од 1252. г. и у запису епископа рашског Григорија у крмчији његовој од 1305. год.

² Архиепископ Николим у преговору ка типикју, који преведе 1318. г.

³ Колико је о Св. Сави писано само у овом веку, потпуне и исцрпне расправе о свем животу и раду његову још нема.

⁴ Све што се досле наговештавало о некој књижевној радњи српској пре Св. Саве само су претпоставке, које се до данас нису ничим потврдиле и које тешко да ће се икад потврдити. Ништа се не доказује претпоставком, да је време можда уништило књижевне споменике српске пре Св. Саве. Јер кад су се стара бугарска књижевна дела IX-ог и X-ог века могла сачувати до данас, макар и у позним српским и руским преписима, могло би се очувати и које год књижевно српско дело XI-ог или XII-ог века, да га је било, или бар јасан помен о њему.

⁵ Тако звани данас црквенословенски или стари словенски језик још једнако је тајна за испитиваоце. На питање чиј беше то језик још нема правога одговора. И претпоставка — која се бар чини да је данас опште примљена — да је њиме говорио неко јужно словенско племе у IX-ом веку, буквално узета само је претпоставка. Хиљаду година је данас од како су угле-

дале света прве књиге на том језику. Али и пре пет стотина година српски и бугарски учени људи нису знали ништа више о том језику но ми данас, ако не мање. Ипак данас можда не би требало мишљење нашега Константина Философа о том узимати онако као што је то учинио пок. Даничић. Види *Starine* I. 13—15.

⁶ До данас најбоље издан у *Споменику* III Срп. Ак. Наука стр. 162.

⁷ До данас најбоље издан у *Гласнику* XXIV-ом. Види и исправке у *Споменику* III. Срп. Краљ. Академије 158—162. Поред свега овога желети би било ново издање по тачном препису с рукописа, који се данас чува у Хиландару.

⁸ Издан у *Гласнику* Срп. Уч. Друштва XL. 132—181.

⁹ Издан П. Шафариком. Види *Památky dřevniho písemnictví Jihoslovanův*, друго издање од 1873.

¹⁰ *Starine* IV. 230.

¹¹ Види *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, написао Доментијан, на свијет издао Ђ. Даничић с. 89, 190, 197—198.

¹² Типик Карејски је без наслова; Студеничком је садашњи наслов: *Образникъ светлаго Савы сръбскаго*,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У а писму Савином: **Питањк послании штъ свѣтаго Савы къ игоуменуу великыи лавры дома прѣчистыи и свѣтаго Бѣшевна Студенице курь Спиридуноу штъ свѣтаго града Иеросолима.**

¹³ Овога највише има у Тилику Хиландарском и Студеничком. Нешто се овде може одбити и на нетачност издања, нарочито Хиландарскога Типика; а нешто свакојако и на нетачност превођења с грчкога.

¹⁴ Већ сѣм наслов овога слова показује неку промену првобитнога састава.

¹⁵ Интересно је што тај увод нема никаквога наслова, а не зове се ни *слово* или *глава* — као други одељци. И онда бисмо се могли питати: па да ли одиста тај увод стоји место првога слова, као што је горе означих, или у садашњем Типику Хиландарском нема првога слова онако као што у садашњем Студеничком Типику нема сва три прва слова? —

¹⁶ После смрти Немањине (1200 г.), а пре одласка Савина из Хиландара с моштима очевим у Студеницу (1208. год.)

¹⁷ Овако по рачуну Шафарикову, који не знам од куда је постао. Свакојако је највероватније, да је Сава ова дела писао по доласку у Студеницу — закле од 1208 — али не знам за што не би могло бити и пре и после 1215 год. А врло је вероватно, да их је написао одмах по доласку у Студеницу.

¹⁸ По моме рачуну Сава је 1233 год. оставио архиеп. престо и исте године под јесен кренуо се у Јерусалим. Тако је ово писмо могло бити писано само 1234 г. Види о том моју расправу у *Годишњици* VII. 128—129.

¹⁹ Кирило и Методије преведоше у другој половини IX-ог века само најпотребније за службу црквену књиге. Неке од оних књига, које они не преведоше, а које тада беху познате у грчкој цркви, преведоше после у X-ом веку у Бугарској њихови ученици и ученици њихових ученика, о чем има и нешто помена у бугарској књижевности тога времена. Али неке литургичке књиге, као што су месечни минеји, песни и цветни триод, постадоше и у грчкој цркви тек у X-ом веку, а неке и доцније. Неке пак, које беху познате и у доба слов. апостола, проширише се и попунише у X-ом веку и доцније, као што су на пр октоих, требник, часловац и др.

²⁰ Ствар је у овоме: преписа ове редакције црквенога номоканона има и српских и руских; од њих је најстарији онај српски епископа Теофила од 1252 год. — 17 година после смрти Савине — и у њему се помиње Сава као трудбеник на том преводу, *што је врло важно*; али се у другим неким преписима, опет XIII века, Сава никако не помиње, *што се такође мора узети у обзир*. Докле се у овом питању било дошло до 1884 г. може се лепо видети у књижици др-а Милаша *Крмчија Савинска*, Задар 1884. Није ми познато, да се после тога ово питање у чем год знатније у напред покренуло. То се и не може учинити док се сви досле познати преписи не проуче потпуно и упоредно и по тексту и по језику.

²¹ Види описе тих рукописа у књизи К. Невострујева *Описаніе славянскихъ рукописей* московской синодальной библиотеки, отдѣлъ третій, часть первая. Москва 1869. И проф. Љ. Стојановић видео је у Русији у типографској библиотеци један овакав исатир, у ком се опет помиње као преводилац мних Сава.

²² Тако на пр. оно наређење у Савиним типцима, да калуђери за обедом буду смерни и да с благодарношћу једу јела која су донета и да ћуте и слушају оно што се чита, налази се и у грчким типцима. Тако и многа друга. И реч *красовољ* у типцима Савиним очевидно је из типика Саве Јерусалимског. Интересно је, да се ова реч не налази у делима српским после Св. Саве. У Доментијана се већ каже *куца: и коупи вина .и. коупъ на въськъ дѣнь*. Давичић сур. 156.

²³ На пр. у преписима литургичких и др. књига.

²⁴ Један од најлепших примера ове врсте биће ово место из *Живота Св. Симеона: Сынъ блаженъ господнь нашъ Симеонъ имѣше .г. сыны. Единъ же мѣши, немоу его нареци сына нъ ровъ, его же любаше паче сиухъ, сы же и нештѣстоупно емоу работаше. Сынъ бо яко и мѣши къ брати своен, и мѣши, и просто рещи видѣвъ своего естѣства немоцъ и оумишженіе грѣхъвъ, си створи яко и блудныи сынъ, штави въ благого штца и господина, и блаженою матеръ, госпождю свою, и благородныи нерекоу братіе нъ господь сиухъ, и обнажи все безвѣиѣмъ сионимъ и штидохъ въ страню тождоу далече.*

²⁵ Према укупном прегледу Савина књижевнога рада прегледу типика дато је овде навлаш много више места 1., за то, што је о овим књижевним радовима Савиним досле у опште врло мало писано, те су врло мало познати; 2., за то, што ће овај преглед показати неке занимљивости, које досле нису биле опажене или су биле превиђене.

²⁶ Овако по Типику Карејском. А у Типику Хиландарском гл. 42 Сава вели: а ако видите, да онај ученик, кога сам ја оставио да живи у оној ћелици, није као што треба, то да пошљете тамо онога, кога видите да жели и воли да живи онако како сам наредио — стар или млад, наћи ће се такав у вас. Ово доцније наређење Савино протумачили су после Хиландарци тако, да они могу испосника карејског сменили и без кривице његове и преместити га на друго место и да му то буде као награда. Тако је јамачно без кривице своје Доментијан био премештен из ове ћелије у Пирг Спасов.

²⁷ Речи Савине свуда се у овом прегледу наводе у изводу и у слободном, али тачном, преводу. Где је у тексту што, као незнагнје, прескочено, то је овде већином свуда означено тачкама.

²⁸ Ако ово *велики краљ* није случајно доцнији додатак, онда би значило да је *Титим Студенички* писан после 1220 г., после закрађења Стефанова. Али шта му значи реч *велики*? Да се није Вукан звао *мали краљ*? —

²⁹ И ово се наређује оцако по Уставцу Карејском; а у Типику Хиландарском се вели: **и си повелѣкау по отъшъствию моему къ Г҃у: да не подасте къ мѣсто оно ничесаре, ни пакѣ повелѣкау оузети отъ нѣе нищоже** Ово место у Хиландарском Типику, и према садржини његовој и према стилизацији, рекао бих да је доцније уметнуто. Отуда јамачно после ове тужбе карејских исповника на Хиландар и молбе српским архиепископима за помоћ, о чем сведоче посланице архиепископа Саве III-ег и архиепископа Никодима. Види у мојој расправици о архиепископу Никодиму Глас XLIII. Срп. Акад. Наука стр. 6—7.

³⁰ По једном знаку напред рекао сам, да би овај типик могао бити написан после 1220 године (види ноту 28). Ово овде могло би бити још један доказ за то. Јер ми се чини, да Сава за живота свога старијега брата не би рекао: **заповедам самом владоцу и т. д.** А могао је Сава ову реченицу и уметнути у типик овај после смрти Стефанове, за владе Радосављеве. Тако је можда и ово доказ, да је првобитна редакција и Студеничког и Хиландарског Типика мењана доцније или од самога Св. Саве или од других. Ка ономе, што сам о том досле рекао, да додам и ово: чини се као да у првобитној редакцији оба типика или није било наслова за поједине одељке или да су они у доцнијим преписима побркани; тако је на пр. глави 7-ој наслов **«О доуше-спасномъ исповѣданни»** — међу тим се о исповелању говори много више у глави 6-ој, којој је наслов друкчији, а у овој, 7-ој, глави само се говор о том продужује и свршује.

³¹ **Что оубо скръбѣте — вели им — и тоужѣте отъ съхожденни оставше? Не разоумѣете ли, јако свою доушоу полагаѣте за многиѣ, јако владыка мой Христосъ, да ѣвѣкратнио вашоу оупоконте? Радовати оубо и играти вамъ подобѣте, јако ѣже ѣдва аще възмогли више исправни молнвоу вънимающе дѣломъ (јаже) повсегда вы творите.**

³² **Я на годище въски братї да се подаеть по перперѣ, да си коупоуютъ одеждоу.**

³³ Даничић тумачи реч **ѢЗА**, и баш у овом примеру (јер је на другом месту није ни нашао), са *motus*. По томе би ово место значило: ако се више њих разболи. Али ја бих рекао, према свему, да овде **ѢЗА** значи болест с грозницом.

³⁴ — **въ немъ же болецнмъ оукропъ топити.** По Даничићу **оукропъ** = *aqua fervida*. Али у примерима, које Дан. код те речи наводи, као и у овом овде, ја бих рекао да **оукропъ** значи *врућа облога*.

³⁵ — **ихъ же ради гостиньницоу отъ христолюбиваго иѣкконего образа испросише създахомъ.**

³⁶ У главном било је два оброка дневно: ручак и вечера. Али се у оба типика помиње још и нека закуска пре ручка, или је то зар некаки доручак: **По кывъшемоу диоканзмоу въ папрѣтѣ, ѣже ѣсть по анафорѣ, снѣсти по малоу и испити...** За овим се одмах говори о ручку, те се не зна ни кака је ово закуска била, ни колико је протичало између ње и ручка.

³⁷ **Красовѣлоу** = *rosulum vinarium*, пехар. Вино се давало о обеду великим или обичним (у Тип. Хиландар. »обичајним») красовољем, или мадим красовољем, који је био за половину великога. А колико је, по данашњем мерењу, хватао велики красовољ, не знамо. Осим ове речи употребљава се у овим типцима и реч **чаша**: **оурочна чаша**; а у доцнијим споменицима: **коупа**.

³⁸ У тексту се не каже изближе какав би то могао бити **праздникъ иѣккимъ кратнимъ праздноуѣмъ**. Ја мислим да ће то бити крсно име, породична слава, коју су ондашњи Срби славили и као калуђери.

³⁹ И на другим местима: **оукропъ воднь съ кимномъ; и съ кимномъ воднъ оукропъ пиюща; а питне оукропъ съ кимномъ.** — О *украу* било је речи напред код ноте 34-ге. У овим тамо примерима рекао сам да ова реч значи *врућа облога*, или просто *облога*; а по овим се примерима види, да та реч првобитно као значи *раствор*.

⁴⁰ **Ице слоучитъ се иѣкконемѣс љубимомоу пришъствию на оутѣшению ти, то да разараетъ се постъ.** Овде је јамачно извор оној пословици: *дође гост, те разори пост*.

⁴¹ Тако у тип. хиландарском, а у студеничком стоји: **нюла**.

⁴² Савеги, молбе и опомене ове врсте провлаче се скоро кроз сва наређења у оба типика; а нарочите су главе овоме посвећене гл. 16, 17, 18, 19, 20, 23, 39, 41. У њима има често врло лених и нежних изрека. Али то је, уз наслеђену традицију од два и по века, и било канда све, чиме су се ови типци држали у снази после пропасти старе државе српске. А држали су се у снази готово потпуно можда све до краја XVIII века. Данас се у оба манастира много одступило од типика; а то бар у Студеници не би морало бити.

⁴³ **Бъ вашемъ же произволенни състонтъ съхранити сна нераздроушнма же и непрѣтворима повсегда. Глаголю же непрѣстаньно прѣданоую вамъ слоужбоу творити и т. д.**

⁴⁴ И сѣм сам рекао напред, да су Типик Хиланд. и Типик Студенички у ствари једно дело — јер су у њима наређења за једну исту цркву — и да се само према мао друкчијим приликама у Хиландару а друкчијим у Студеници, наређује по нешто друкчије за један а друкчије за други манастир. То је оно, што се данас у опште зна, или, боље, што је до данас у опште речено, о одношају тих двају типика. Ја ћу овде о том, опет у опште, рећи нешто више и потпуније. Тако:

Прво, не стоји оно што се досле говорило да оба типика имају »исти број глава.« Истина, последња глава у оба типика забележена је бројем 43 (М Г.); али у ствари само хиландарски типик има толико и засебних одељака, док их студенички има само 38. Па шта је то и како је то? — Студенички Типик почиње одељком 4-им, где су му прва три, о том је напред говорено. Даље: у студеничком типику нема главе 28. Њу је, мисли Јиречек, »писац јамачно нехотице изоставио.« Није тако. Она је ту и стоји у њему (типичу студ.) под бр. 27., који потпуно одговара глави 28-ој

Типика Хиландарскога. А што је у Типику Хиландарском под бр. 27., оно у Типику Студеничком није под засебном главом, већ је ушло под гл. 13. као последње правило (*Гласник* XL. 157). Тако би требало, да од главе 26-те једна иста наређења у оба типика не буду под истим бројем, већ да је у Хиланд. Типику број увек за 1 већи. Али Студенички Типик после броја 27 скаче одмах на 29. те се опет у том изједначује с хиландарским. Тако до главе 42. Под овим бројем су у Типику Хиландарском наређења о хелији карејској. Тих наређења нема у Студеничком Типику, што је и наравно. Али за то би последња глава, која је у Хиландарском под бр. 43 требало овде да стоји под бр. 42; али то није, него се и овде скочило с броја 41 на бр. 43. За што је то? Да нису под бр. 42 Типика Студеничкога стајала некад наређења за *Савину Испосницу* код Студенице, која се чини да је требало да буде студеничка „МАЉЧАЉНИЦА“

Кад се сад од Хиландарскога типика одбије оно, чега нема у Студеничком (а то су у ствари свега 4. главе), онда је оно што остаје у главном једнако у оба типика. *Потпуне једнакости* у наређењима ова два типика — ако се хоће да гледа не само на стварно и на стил и на поједине изразе и речи — нема. Стварно се највише разликују главе 13-те тих типика, па онда главе 35, 10, 11, 12, — ма да и у другим главама има по мало таквих разлика. Стилских и језичких пак разлика има у опште много више. Али би се о свем овом могло поуздано говорити само онда, кад бисмо имали пред собом првобитну редакцију и једнога и другог типика.

Али је свакојако опште слагање оба ова типика тако и толико, да се јасно види, да су оба потекла из једне редакције или да је један потекло из другог.

Б. Даничић је у *Rad-у* VI. с. 206. грдно скудио Леонидино издање Хиландарскога Типика, које је управо једино, које данас имамо. То је издање одишта с гледишта филолошкога врло лоше. Али кад погледамо на исправке тога издања у *Споменику* III. Академије Наука, које је по фотографским снимцима са оригиналног рукописа учинио Љ. Стојановић, које износе свега $1\frac{1}{2}$ лист и које исправљају врло мало стварних погрешака, онда морамо мислити: или да се Даничић варао претпостављајући да је онај оригинални рукопис много тачнији, или да су они фотографски снимци врло непоуздани. И после ових исправака у *Споменику* III. многе се ствари још морају исправити по смислу, многе се могу исправити по тексту Типика Студеничкога, — и још ће много шта остати нејасно и без смисла. И издање Типика Студеничкога није особито тачно, што се опет види поређењем с Типиком Хиландарским; и расстављање речи и интерпункција нису ни у овом издању свуда као што треба. За то би желети било још по једно брижљивије издање оба типика, или још боље: једно упоредно издање целог текста по самим рукописима и једна другог типика.

⁴⁵ Види расправницу моју у *Годишњаци* Н. Чушића VII, с. 90—93.

⁴⁶ Ово су све хронологичке белешке, које се налазе у делима Савиним:

1., У *Уставу Карејском* забележена је само година над је писан, 1199-та.

2., У *Типику Хиландарском* забележено је: а., да је Немања као монах Симеон дошао у Св. Гору 2-ог новембра 1197; б., да је Немања умр'о 13-ог фебруара 1200 године.

3., У *Животу Св. Симеуна* — по реду како у књизи долазе —: а., Да је Немања владао 37 година. Ова се белешка налази овде четири пута: у глави (по Шафариковој деоби) I, II, III и XII; само што у глави III-ој на једном месту место 37 год. стоји: 38 година. — б., Да су се 25 марта на Благовести 1195 г. за-калуђерили и Немања и жена му Ана. — в., Да је Немања пробавио као калуђер у Студеници 2 године. — г., Да је Немања из Србије у Св. Гору пошао 8-ог октобра 1197. — д., Да је у Св. Гору дошао 2-ог новембра. — ђ., Да је у Св. Гори пробавио годину и пет месеци — е., Да је у Хиландару проживео 8 месеци. — ж., Да се 7-ог фебруара разболео. — з., Да се 8-ог фебр. исповедио. — и., Да се 12-ог фебр. припремио за смрт и благословио последњи пут своје синове. — ј., Да је 12-ог фебр. мало по по ноћи (дакле у почетку 13-ог фебр.) преминуо. — к., Да је по смрти Немањиној Сава остао у Хиландару још 8 година и да је толико година и тело Симеоново лежало у гробу у Хиландару. — л., Да су мошти Симеонове донесене у Студеницу и положене у гробницу тамо 19-ог фебруара. — њ., Да је Немањи било 46 година кад је дошао на владу. — н., Да је Немања као калуђер живео 3 године. — о., Да је свега живео 87 година. — п., Да је умр'о 13 фебр. 1200. — Али су неке од ових белешака управо издавачеве, т. ј. Шафарикове, а у самом рукопису, по ком је он ово дело штампао, оне су другачије (види у издању ноте на другој страни последњег листа). Шафарик је исправљао ове белешке према другим историским споменицима и подацима. Ово, као и то: што су на пр. године владања Симеонова у овом делу Савину на 4 места једнако забележене, а на 5-ом другачије, показује: да у рукопису од 1619 г., по коме је ово дело издано, поред других писарских погрешака, има и погрешака у хронол. белешкама, и то не само у онима које је Шафарик исправљао, но можда и у другима — и отуда неслагање међу њима.

Напред је речено колико износе сва до сад позната Савина дела укупно. Нека се зна то и за поједина дела:

1., *Уставац Карејски* износи у *Споменику* III-ем $\frac{2}{3}$ листа 4^о.

2., *Типик Хиландарски* 30 непуних листа in 8^о.

3., *Типик Студенички* 21 $\frac{1}{2}$ лист in 8^о.

4., *Живот Св. Симеуна* 7 $\frac{1}{2}$ листа in 8^о.

5., *Писмо игумну Саиридону* 1 непун лист in 8^о.

⁴⁷ По Шафариковој исправци и овде, као и мало ниже, стоји: 12-ога. Али кад се већ узело, да је у рукопису на овим местима погрешено, онда ми се, према даљем тексту, чини да овде треба да стоји: 11-ога —, као што сам и ставио. —

КВАДРАТУРА КРУГА

КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА
проф. д-ра Хермана Шуберта*)

По нарочитом одобрењу накладе књижаре

ПРЕВЕО

ПРОФ. ҚОСТА ИВҚОВИЋ

1. *Интересовање за проблем.* — Има томе две хиљаде и више година, како су се позвани и непозвани узалуд трудили да реше проблем, који је познат под именом „квадратура круга“. Па како се данас најпосле успело, да се строгим доказом покаже немогућност решења тога задатка шестом и врстаром, потребно је да се претресе битност и историја овог прастарог проблема. А ово је у толико више оправдано, што је квадратура круга, бар по имену, врло добро позната и изван уског круга стручних математичара.

У „Mémoires de l'Académie française“ од 1775. год. налази се, на стр. 61., одлука француске Академије, по којој више неће испитивати прилоге, који се односе на тако звано „решење квадратуре круга“. Да оваку одлуку донесе, Академија је била принуђена услед великог броја прилога о решењу чувеног задатка, који су јој стизали сваког месеца, а то су била решења, која су, истина, осведочила игноранцију и самопоуздање пишчево, али су сва имала једну ману, која се не трпи у математици, т. ј. била су *погрешна*. Од тога доба сви су прилози о решењу проблема остали неиспитани, нити се на њих одговарало. Ну „Квадратор“ је у тако учтивом одбијању гледао само завист у великана због свог проналаска; он хоће, по што по то, признање, па се ради тога обраћа јавности. И новине му морају дати оно, што му не дају учена друштва; с тога је више пута годишње прошла вест по новинама: како је г-ну Н. Н. у Х. најзад пошло за руком да реши квадратуру круга.

Па какви су људи ти квадратори, кад им боље у очи загледамо? Скоро увек дознајемо, да су подобразовани људи, чије математичко знање

*) Ова културно-историјска студија д-ра Шуберта изашла је као 67. свеска „Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, begründet von Rud. Virchow und Fr. v. Holtzendorff, а у издању и наклади Verlagsanstalt und Druckerei-Actien-Gesellschaft (vormals J. F. Richter) in Hamburg. Једна серија од 24 свеске стаје 12 марака. Продаје се свака свеска и посебно. — Бесплатан списак досад издатих свезака, којих има 648. —

једва ако је достигло меру данашњег шестог разреда. Они ретко да добро и знају шта је главно у задатку, а најмање знају историју задатка, која обухвата време од две и по хиљаде година; они немају ни појма о значајном испитивању и резултату, до којих су долазили, у свима вековима све до нашег доба, одиста признати великапи математичари. Ма колико да је велика доза игноранције, којом ови квадратори располажу у својим производима, још је веће самопоуздање којим их они зачињају. Да ово и докажем, није ми потреба да дуго тражим доказе. Преда мном је једна књижица, која је изашла 1840. год. у Хамбургу. У њој писац, у сваком другом-трећем реду, прославља Бога што је баш њега изабрао да постави „давно тражено, жудно очекивано и од милијуна људи започињато решење математичког феномен-проблема“. Пошто се у скромном писцу ишчаурио лажни Архимед, он изрично вели: „И тако је хтеда мати природа да ову математичку амајлију скрије од људског истраживања, „док не нађе за добро, да истину повери простоти“. Ово довољно показује велико самопоуздање пишчево; ну још није довољан доказ за његову игноранцију. Он нема појма о математичком доказивању, јер поуздано држи да је нешто онако, како се њему свиди. Па и логичних грешака има у његовој књизи на више места. Остављајући све друге неправилности, да видимо где лежи језгра његовог лажног закључка. Она се налази у томе, што писац узима квадрат у кругу и око круга, па налази: да тетивни квадрат има четири подударна троугла, а додирни квадрат да их има осам, па онда из тога закључује, да круг има исту површину коју имају шест троуглова, пошто је круг већи од тетивног а мањи од додирног квадрата. Једва се може и замислити, да паметан човек може тврдити да нешто, што је веће од *четири* а мање од *осам*, мора бити једнако *шест*! Ну код човека, који тражи квадратуру круга, могућан је и такав закључак. Тако се може показати и код осталих квадратора, да немају здравих логичких закључака, или да јако греше против елементарних аритметичких и геометријских истина, само им нису грешке тако тривијалне природе као у поменутој књижици.

Да се упитамо: од куд те наклоности у људи, да се баве решењем квадратуре круга? Да на ово питање и одговоримо, ваља се сетити велике старине самога проблема. Као што ћемо доцније детаљније изложити, квадратура је круга покушавана у Мисру још на 500 година пре изласка

Израиљана. Код Грка је имао проблем непрекидан утицај на развиће математике. И у средњем веку јавља се квадратура круга као математички „камен мудрости“. Више још но и сама старина проблема привлачила је квадраторе она жива жеља, да се као појединци уздигну над масом обичних људи и да дођу до славе и доворова венца. Честољубље је, и код старих Грка и код нас модерних, гонило људе да тврдим, прастарим орахом ломе своје зубе. Код њих је сасвим споредно, да ли су били за то спремни. Они сматрају квадратуру круга као велики лоз неке лутрије, који може сваког да усрећи; они не размишљају, да се само знојем постизава бесмртност и да треба дугогодишњих, непрекидних студија, док се дође до оног оружја, које је потребно да се може приступити проблему, и да се оно показало као недовољно и у рукама најпознатијих математичких стратега.

И опет да се упитамо, како то да се људи баве баш квадратуром круга, поред толико других нерешених питања из математике, и то они људи, који су имали најповршније знање из математике? Одговор је кратак. Квадратури круга био је једини математички проблем, који је, по имену, био познат и осталим нестручним људима. Већ и код старих Грка беше овај проблем врло добро познат и изван круга математичара. И стари грчки лајци, као и многи модерни, сматраху занимање проблемом као најважнији и најпретежнији посао математичара, па су имали чак и нарочиту реч за ту радњу — *τετραγωνίζειν* — т.ј. бавити се квадратуром. У новије време зна сваки образован нематематичар толико о проблему, да се овај не може решити, али да још није решен, поред свих напора најславнијих математичара. Зато се обично данас каже „решити квадратуру круга“ у смислу „покушати нешто немогуће“, или хтети савладати једва савладљиве тешкоће. Осим старине самог проблема и околности, да је био познат и лајцима, имамо да обележимо још и трећи моменат, који је изазвао људе да се баве њоме. Има томе више од сто година како се распрострло глас, да су академије, или енглеска краљица, или иначе неко, одредили богату награду ономе који први реши проблем. И заиста ћемо се уверити код многих квадратора, да их на трудан посао покреће жеља да добију велику новчану суму. И сам писац већ поменуто књижице моли читаоце да му припомогну да дође до одређене награде.

И ако је код лајика завладало мишљење, да се стручни математичари још и данас баве решењем проблема, ипак је позванијима јасно, да

се, већ скоро стотину година, многи знаменити математичари парочито труде да докажу немогућност решења задатка. Разуме се да је уопште теже доказати да је нешто немогуће, него да је могуће. Па тако, још пре мало година, никоме није пошло за руком да постави немогућност решења, и ако су узимане у помоћ најопштије дисциплине модерне математике. Најзад, у јуну 1882. год., успео је професор Lindemann да постави први доказ, да је немогуће нацртати квадрат једино шестаром и врстаром, који би, математички тачно, био једнак даном кругу. Наравно, да се доказ није могао извршити старијим, елементарним, помоћним средствима, јер би онда још пре више столећа био постављен, већ су употребљена средства, која су, тек у последњим деценијама, могла дати усавршени делови више алгебре и теорије одређених интеграла, другим речима: требало је непосредног или посредног рада од више векова, да се једном дође до доказа немогућности решења историског проблема. Па ипак ће и овај доказ, као и одлука париске Академије од 1775. год., имати мало успеха, да квадратора нестане са земљине површине. Како је било до сада, тако ће бити и од сада људи, који ништа не знају о томе доказу или неће да знају, и који ће мислити да њима мора поћи за руком оно што другима није, јер су баш они провиђењем изабрани да реше велики проблем. На жалост, та жудња за решењем квадратуре круга има и своју озбиљну страну. Нису увек сви квадратори тако собом задовољни, као писац поменуто књижице. Неки пут они налазе, или бар слуте, да им се гонилају несавладљиве препреке, и уверење, да хоће проблем да реше али да га не могу решити, помрачи им душу, те, изгубљени за свет, постају занимљиви предмети за психијатрију.

2. *Суштина проблема.* — У познатом кругу лако можемо одредити дужину његова подупречника или његова пречника, који је двапут већи. Одмах пак настаје питање, да се нађе број који ће показати, колико је пута већа од подупречника, или пречника, његова периферија, т. ј. колика је дужина саме кружне линије. Да тај однос мора бити исти за мале и велике кругове, следује већ и из тога, што сви кругови имају исти облик. Још од Архимеда сви су народи, који су гајили математику, означавали тај број, који показује, колико је пута већи обим кружни од његова пречника, са π , као почетним писменом речи периферија. Израчунати, дакле, број π значи израчунати колико је пута већи обим круга од његова пречника. Такво израчунавање зове се „бројна ректи-

фикација круга“. Поред израчунавања обима кружног важно је и израчунавање његове површине из полупречника или пречника, а тај рад, „нумерична квадратура“, може се свести на нумеричну ректификацију, т. ј. на рачунање броја π . У елементарној геометрији доказује се, да је површина једнога круга равна површини троугла, који постаје, кад се у кругу повуче полупречник и у његовој крајњој тачки подигне управна, на коју се, из почетне тачке, преноси дужина кружног обима, па се обе крајње тачке споје с кружним средиштем. Из овога следује, да је површина кружна толико пута већа од квадрата над полупречником, колики је број π . Од ове нумеричне ректификације и квадратуре круга, основане на израчунавању броја π , ваља добро разликовати задатке, који траже, да се из полупречника или пречника неког круга конструктивним путем нађе права, која би била равна обиму, или квадрат, који би био раван површини, а ти би се задаци могли згодно назвати „конструктивна ректификација“ и „конструктивна квадратура“. Употребом приближне вредности за број π могли бисмо *приближно* решити и поменути задатке; ну решити конструктивни задатак значи у геометрији, да се математички *тачно* реши. Кад би број π био потпуно раван односу двају целих бројева, онда не би било никакве тешкоће у конструктивној ректификацији. Кад би на пр. обим неког круга био тачно $3\frac{1}{2}$ пута већи од пречника, ми бисмо поделили пречник у 7 једнаких делова — што се даде извршити шестаром и врстаром по планиметарским елементима — и пренели бисмо на некој правој 7 и $\frac{1}{2}$ нађених делова, те бисмо добили дуж, која би била потпуно једнака обиму. Ну доказом је утврђено, да у ствари не постоје таква два цела броја, који би својим односом тачно дали број π , ма како их велике узели. Према томе ректификација, на показани начин, не води циљу. И сад настаје питање: да ли из доказаног факта, да број π није раван односу двају целих бројева, не следује и немогућност да се конструише права, која би била потпуно равна обиму кружном? Ну у геометрији имамо примера за две дужи, да се једна из друге лако може конструисати и ако се даје доказати, да два цела броја не могу бити у размери за оне дужи. Такве су две дужи н. пр. страна и дијагонала неког квадрата, код којих је размера приближно једнака 5:7. Па ипак се може лако конструисати једна дуж из друге, једном употребом шестара и врстара. То исто би могло важити и за ректификацију кружне црте. Из немогућности дакле, да се π представи као размера

двају целих бројева, не сме се закључити, да је и ректификација немогућна. Ово важи и за квадратуру круга, пошто је напред показана истина, да је круг једнак правоуглом троуглу, чија је једна катета једнака полупречнику, а друга обиму кружном. Кад бисмо имали ректификован обим троугла, онда бисмо могли поставити и такав троугао; а из планиметријских основа знамо, да се сваки троугао може претворити у квадрат конструктивним путем, те би се по томе могао нацртати квадрат, који би био једнак кругу, с том претпоставком, да би се могла извршити ректификација његова обима. Пошто су задаци о израчунавању броја π , ректификација и квадратуре круга у јакој узајамној вези, дужни смо да се, претресајући историју квадратуре круга, обазремо и на истраживање броја π , као и на испитивања о ректификацији кружне црте.

Више пута поменуемо израз „конструисати шестаром и врстаром“, и зато је оправдано да покажемо значај ових помоћних средстава. Кад се у геометрији тражи, да се нека слика уопште само нацрта, потребне су и извесне погодбе, те да можемо добити само једну слику, или у ограниченом броју. Такав потпуни захтев зове се у геометрији конструкциони задатак, или, кратко, задатак. Да бисмо решили такав задатак, сводимо га на друге лакше задатке, чије нам је решење већ познато; како пак обично и ови зависе од још простијих задатака, долазимо најпосле на задатке, који се сматрају као основи и који су, тако рећи, камен темељац свима геометријским конструктивним задацима. Тражењем тих основних задатака показало се, да се сви геометријски задаци у елементарној планиметрији могу свести на решење ових пет задатака:

1.) да се повуче права црта, која пролази кроз две дане тачке;

2.) да се нацрта круг, чије је средиште одређена тачка, а полупречник му је позната дужина;

3.) да се нађе тачка, која лежи у двема правим цртама, које су довољно продужене, ако таква тачка у опште може постојати (пресечна тачка);

4.) да се нађу две тачке, које леже у даној правој црти и у периферији даног круга (пресечне тачке), ако такве тачке уопште могу постојати; и

5.) да се нађу две тачке, које леже на обимима двају кругова (пресечне тачке), ако такве тачке уопште могу постојати.

Да решимо последња три задатка, довољно нам је и само наше око, док за решење првих

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

двају задатака употребљавамо, осем писаљке, мастила, креде и т. д., нарочита помоћна оруђа: врстар и шестар. Морамо нагласити, да геометрија не расписује која се помоћна оруђа узимају за решење поменутих задатака. Њој је довољна претпоставка, да се горњи задаци могу решити, и сматра да је решен сваки компликован задатак, ако се у конструкцији не истичу какве нове погодбе осим оних пет, које су побројене у поменутих задацима. Побројени задаци зову се *постулати* *). На ове постулате не могу се свести сви планиметријски задаци; јер има и таквих задатака, који се тек онда могу решити, ако се претпостави решење још и других задатака, осим побројених пет постулата, као што је н. пр. нацрт елипсе, кад је дат центар, велика и мала оса. Ну многи задаци могу се решити једино помоћу пет постулата, и тада се каже, да се могу нацртати врстаром и шестаром, т. ј. они су елементарни (основни) задаци.

После ових општих напомена о могућности решавања геометријских, конструкционих задатака, које су преко потребне за разумевање историје квадратуре круга, биће јасан и значај питања: да ли се може решити квадратура круга елементарно или не?

Ну објашњени појам елементарног решења поступно се развијао до пуне јасноће, и ми налазимо и код Грка и код Арапа многе успешне радове, у којима су решене квадратуре круга и другим помоћним средствима осем оних пет постулата. Ми ћемо се обазрети и на ове њихове радове у толико пре, што су и они, као и други безуспешни радови око елементарног решења, потпомагали развој геометријске науке у целини, јер су много допринели, да се објасне геометријски појмови.

3. *Мисирци, Вавилонци, Грци.* — У најстаријој математичкој књизи, коју имамо, налази се једно правило, како се црта квадрат, који је по површини једнак даном кругу. Ову знамениту књигу, Papyrus Rhind Британског Музеја, коју је превео и објаснио Eisenlohr (Линиска, 1877.), написао је неки писац краља Ра-а у тридесет и трећој години његове владавине, по имену Ahmes. Књига је написана за време владавине династије Nixsos, дакле у времену 2000 до 1700 пре Христа. Ну Ahmes у своме уводу напомиње да је

написао књигу о старим списима за време краља Raenmat-a, те је према томе јасно, да су оригинали Ahmes-ови старији од Papyrus Rhind-a још за неких пет стотина година. Правило, које се налази у Papyrus-у о нацрту квадрата, гласи: пречник кружни треба скратити за $\frac{1}{8}$ његове дужине и над скраћеном дужи подићи квадрат, који је једнак кругу. Такав квадрат има, наравно, само приближну вредност с кругом. Да бисмо добили појам о степену тачности ове најстарије квадратуре, узећемо да је пречник 1 m. Тада је квадрат нешто мање од половине квадратног десиметра већи од круга; ну и ова погрешка, која је истина већа него Архимедова, ипак је још боља од многих других, које се доцније појављују у квадратурама. Како су Ahmes или његови узорци дошли до такве квадратуре, остаде непознато. Топлико се само знаде, да је ова квадратура још дуго прелазила од једног покољења на друго, и да се поново јављала у повијем мисирском добу.

Исто тако су покушавали и Вавилонци, у најстаријем добу, да израчунавају круг; ну тај покушај био је више ректификација обима кружног него ли сама квадратура. Вавилонски математичари су опазили, да се полупречник кружни може шест пута пренети као тетива на обиму кружном, па онда закључише, да је обим кружни нешто мало већи од једне дужи, која је већа шест пута од полупречника или три пут од пречника. И у Библији се могу наћи трагови вавилонске ректификације. У првој Књизи Краљева, гл. 7., ст. 23., и у другој књизи Хронике, гл. 4., ст. 2., описује се онај велики суд, који је познат под именом „тучано море“, као украс вавилонског храма, па се о њему каже, да је био велики десет рифи од једнога краја до другог, а у обиму да је имао тридесет рифи. Још је јасније изражен број 3, као размера између обима и пречника, у Талмуду, где изреком стоји: „Што је у обиму три дужине, то је једна у дужини“.

О старијим грчким математичарима, *Талесу* и *Питагори*, знамо да су основе свега математичког знања добили у Мисиру. Међутим није нам познато да ли су они знали за старомисирску квадратуру, или да ли су и сами решавали тај проблем. Знамо за учитеља Еурипидова и Периклова, философа и математичара *Анаксагору*, да је 434. год. у затвору „цртао квадратуру круга“. Тако вели Плутарх у 17. глави свога списа „De exilio“. Међутим ми не знамо на који је начин Анаксагора решавао проблем и да ли му је решење било приближно онако као Амесово. Свакако је заслуга Анаксагорина, што је скренуо пажњу на задатак,

*) Обично се у геометрији узима да постоје само два постулата (први и други задатак); ну писац ове расправе држи, да је међодички боље узети пет постулата, пошто се Геометрије не тиче да ли се решење извршује само оком или и другим помоћним оруђем.

јер је тако подстицао грчке научнике да се баве геометријом и да је све више унапређују.

Даље знамо, да је математичар *Hippias*, из Елиса, „пронашао неку криву црту, којом се могу извршити трисекција угла и квадратура круга“. Ову криву линију спомињу доцније грчки математичари под именом *τετραγωνίζουσα*, а Римљани је зваху *quadratrix*. Њу нам тачно приказује *Parrrus*; ну нама је довољно знати толико, да *quadratrix* није кружна линија, нити је кружни лук, те се према томе не може ни добити помоћу поменутих постулата. С тога и квадратура круга, на основу нацрта квадратрице, није елементарно решено. Истина, ми можемо замислити неки механизам, којим бисмо исто тако нацртали квадратрицу, као што добивамо круг шестаром, и онда би се квадратура круга могла тачно решити таким механизмом. Ну, ако је допуштено да се за неко решење употребн слично оруђе, онда се може рећи да се сваки задатак може решити. Хипијевом квадратрицом, кад се тачно узме, замењена је једна несавладљива тешкоћа другом. Доцније, око 350. године, показао је математичар *Dinostratus*, да се квадратрица може употребити и за ректификацију кружне црте, и од тога доба је ректификација имала у грчкој математици скоро исту улогу као и квадратура круга.

Кад су већ и остали грчки научници, који нису били математичари, били упознати са овим проблемима, почеше се јављати и разни покушаји решења, који заслужују да пристану уз решења модерних квадратора. Нарочито занимаху се тим проблемом софисти, који мишљаху да подесном дијалектиком могу савладати оне тешкоће, на које је нашао разум најславнијих математичара. Они су тврдили, да кружна квадратура има своју основу у изналаску једнога броја, који у исти мах представља квадрат и круг; квадрат зато, што мора бити квадратни број, а круг опет с тога, што мора свршавати самим основним бројем, из којег је постао квадратни број. У таквој поставци мишљаху да број 36 представља решење чувеног проблема.

Насупрот оваком софистичком тврђењу изнели су своја мишљења математичари *Bryson* и *Antiphon*, обојца савременици Сократови. *Antiphon* је почео од тетивног квадрата; полугајући лукове добио је тетивни осмоугао и, продужујући такав рад, нашао је: да се тетивни полигон све више приближује самоме кругу, и да се поступно

добива полигон са врло малим странама, који се поклапа с кругом. Па како су још Питагорејци показали метод, да се такав полигон претвори у квадрат, *Antiphon* је мислио да је његовом методом решена квадратура круга. Против ове методе нема се шта друго рећи, сем да увек остаје само приближна, па ма колико продужили полугање лукова.

Бољи је метод *Bryson*-ов (из Хераклије). Овај се научник није задовољио да само постави квадрат, који би, са маленом разликом, био једнак кругу, него је и додирним полигонима тражио квадрат, који ће бити, за врло мало, већи од круга. *Bryson* је само једну погрешку учинио: што је мислио да је кружна површина аритметична средина између тетивног и додирног полигона са истим бројем страна. Поред све грешке има *Bryson* и своје заслуге; јер је, наглашујући потребу већег и мањег квадрата, увео у математици појам горње и доње границе у одређивању приближних вредности, и што је, упоређивањем тетивног и додирног правилног полигона с кругом, показао Архимеду пут да дође до приближне вредности броја π .

У скоро после *Antiphon*-а и *Bryson*-а направљао је и *Hippocrates*, са *Chios*-а, чувени проблем са новог гледишта. Не задовољивши се приближним једнакостима, *Hippocrates* је испитивао кривоцртне слике, које су, математичком тачношћу, биле једнаке правоцртној слици, која се после, шестаром и врстаром, може претворити у квадрат са истом површином. *Hippocrates* је, пре свега, нашао: да је месец, ограничен полукругом, нацртаним пад страном тетивног квадрата, потпуно једнак троуглу, који је ограничен полупречницима и страном тетивног квадрата; тада је овај неморни радник тежио за тим, да круг претвори у површину облика полумесеца. Истина да он није постигао свој циљ али је у своме раду изнашао многе геометријске истине и уопште потврдио своје правило, које је још и данас познато под именом „*Lunulae Hippocratis*“. У његову раду засведочила се најјасније она истина, да су баш најтежи проблеми неке науке подесни да науку унапреде, јер примамљују стручњаке да се са истрајношћу посвете науци и да тако испитују њене дубине.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРОСВЕТНИ КОВЧЕЖИЋ

СИБИРСКА ЖЕЛЕЗНИЦА

(С КРАТКИМ НАПОМЕНАМА О СИБИРСКИМ ГРАДОВИМА И ОБЛАСТИМА, КОЈИХ СЕ ДОТИЧЕ ЖЕЛЕЗНИЦА)

По руским изворима написао

F. THIESS,

инжењер

(с једном картицом)

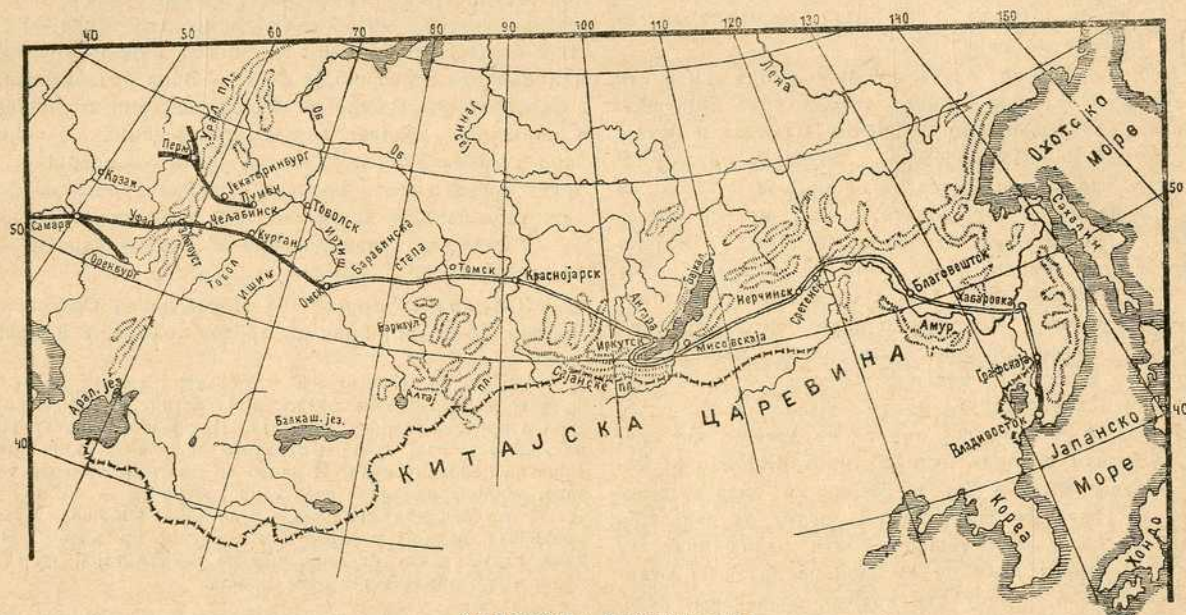
Тек се три године навршило од како су почели радови око грађења велике сибирске железничке пруге, и већ је један део тога гвозденог пута довршен: на западу, као наставак железничке мреже у европској Русији, и на истоку, као веза с ратним пристаништем Владивостоком. То је доказ, да је Русија свом силом прегла да ускори довршење те железнице, која ће можда

Као полазна тачка те железнице, на западу, може се сматрати град *Чељабинск*, као крајња источна станица ове железничке гране оренбуршке пруге, која се код Самаре одваја те води преко Уфе у Златоуст. На источној страни свршава се железница у граду *Владивостоку*²⁾, на обали Јапанског Мора (види картицу).

Сибирска је железница састављена из ових делова:

Од Чељабинска до реке Оба,	дужина :	1417 км ;
« Оба до Иркутска,	« :	1871 »
« Иркутска до Мисовске	« :	312 «
« Мисовске до Сретенска	« :	1088 «
« Сретенска до Хабаровке	» :	2132 «
» Хабаровке до Графске	« :	372 «
« Графске до Владивостока	» :	408 «

Дакле: од Чељабинска до Владивостока : 7600 км.

СИБИРСКА ЖЕЛЕЗНИЦА

————— ГОТОВА } пруга
 - - - - - ПРОЈЕКТОВАНА }

за десет година бити већ готова. Разуме се, да стручњачки кругови прате са особитом пажњом даљи развитак овог величанственог предузета, које ће се, по свој прилици, сматрати нечада као ванредно важан догађај у историјском развоју народног културног живота, а моћи ће се упоредити само с америчком „Пацифик“-железницом.¹⁾

Овде ћемо, по руским изворима, укратко да опишемо пројектовану сибирску железницу, и то оне њене делове, који су или довршени, или се сада израђују.

¹⁾ Канадској „Пацифик“-железници је дужина (од Монтереала до Ванкувера) 4643 км. Сибирска железница, од Чељабинска до Владивостока, биће дуга 7600 км., дакле за готово 3000 км. дужа од напред поменуте америчке.

Између Чељабинска и Владивостока, пројектована железничка пруга подељена је на три одељења. У прво одељење иде пруга од Чељабинска до Иркутска, а дуга је 3288 км. Ова се опет дели на два одсека: *западно-сибирску* (дужина: 1417 км.), од Чељабинска до реке Оба, и *средњо-сибирску* (дужина: 1871 км.), од реке Оба до Иркутска. Западно-сибирски део железничке

²⁾ Владивосток је основан год. 1860., а лежи на северо-западној обали дубоке, од ветрова заштићене, луке „Златни Рог“, на полуострву Муравјеву, која се одликује знатном дубином воде те је врло погодна за убојно пристаниште (о год. 1870.). Има 10.000 становника и седиште је губернатор Приморске Области. И ако је Владивосток на истој земљописној ширини као и град Рим, ипак му је клима оштра и не здрава, и не одговара географском положају места.

пруге пролази кроз равне, доста густо насељене пределе, којима теку чегари велике реке: Тобол, Ишим, Иртиш и Об, и који неће правити никакве тешкоће при грађењу железнице. Ова ће се моћи повући у правој линији са врло незнатним пењањем, и неће бити потребно да се на местима, где се нагиб мења, умећу хоризонтале. У Барабинској Стени (између Иртиша и Оба) није железница наспом, који ће се градити одузимањем земље с обе стране а имаће средњу висину око 1 м. У горњем је слоју (до 0-75 м. дубине) «црна земља»¹⁾, испод ње песковита глина, а ова лежи на граниту. Баруштина врло ретко има овде. Довлачење железничког градива на овом делу пруге скопчано је са доста тешкоћа, јер дрвене грађе, камена, песка и шљунка нема у близини, него се морају добављати из места прилично удаљених од пруге. На западно-сибирској прузи је, крајем августа пр. год., предан саобраћају онај део, који лежи између Чељабинска и леве обале реке Иртиша, спрочу града Омска. За сада се њоме служе само путници III. и IV. класе, а до 1. јануара о. г. држало се да ће од западно-сибирске железнице бити довршено свега 960 км. Ако се ово обистини, онда ће до краја 1895. год., раднички возови јамачно допрећи до реке Оба.

Средњо-сибирска пруга почиње у брежуљкастом пределу, као водомеђа између Оба и Тома, просеца, иза реке Тома, повијарце Сајанских Планина и остаје затим, све до Војкалског језера, у брдовитом пределу. У овом делу треба многе реке да се премосте. Тако ће се на пр. на реци Обу морати подићи мост с распном 850 м., на Јенисеју с распном 960 м., а колико је још омањих речца, преко којих ће се градити мостови с распном 200 до 400 м. и где ће бити огромних земних радова! Мост преко реке Оба већ је узет у посао, и сва је прилика да ће крајем 1896. године бити готов. Градике, камење, шљунак — свега тога на средњо-сибирској прузи има у близини; али гвожђе, цемент и т. д. мораће се (док се не доврше зап.-сиб. пруга) довозити морским путем²⁾ кроз Бело Море, Северно Ледено Море и Карско Море, па онда уз реку Јенисеј до града Краснојарска. За пругу од реке Оба до Ачинска неће бити тешко добити радне снаге из западнога Сибира; теже ће то бити на прузи од Ачинска до Иркутска, јер су ови крајеви врло слабо насељени. И на средњо-сибирском одељку железничке пруге започети су радови и брзо напредују према западу, ка

1) «Црна земља» (Чернозем) је по свој прилици постала тим, што трава од бусена иструли на ваздуху, те ју заједно с влагом снега, кад се овај отопи, усишу неоргански црни слојеви Јуре. Ова се земља одликује ванредном природном плодношћу.

2) Већ је неколико пута, под управљањем енглеског капетана Wiggins-a, срећно пошло за руком, да се разни железнички материјал (па и пароброди за вучење омањих лађа за реку Јенисеј) Северним Леденим и Карским Морем пренесе до ушћа реке Јенисеја, а одавде на лакшим бродовима у Краснојарск, где се Јенисеј укршта са будућом железничком пругом. Морем пут кроз Бело и Карско Море употребно је још раније московски трговац Сибирјаков за своје лађе житаре за реку Об, а прича се, да су норвешки и енглески бродови доносили своју робу до ушћа Јенисејева, одакле је она Јенисејем и његовим притокама долазила у Иркутск и друге сибирске градове. На жалост, брођење по сибирским водама траје само кратко време, јер су на пр. река Об, чак и у свом горњем току (код града Барнаула), неких 150 дана, а Јенисеј (код Јенисејска) око 160 дана покривени ледом.

реци Обу, ради везе са западно-сибирском пругом. Нема сумње, да је и овде, почетком 1895. год., довршено већ око 266 км. железнице.

Грађење целе пруге у првом њеном одељку од Чељабинска до Иркутска¹⁾, којој је дужина 3288 км., рачунајући ту и набавку материјала за вучу, а узевши да ће се дневно пуштати по три воза у сваком правцу — стаће укупно око 340 милијуна динара, или преко 100 хиљада динара по километру.

Ако се не десе какве непредвиђене сметње, моћи ће са до год. 1896. — тако се бар мисли — довршити железница до Краснојарска (бар у земним радовима и полагању шина за пренос материјала), а до год. 1900-те и цела пруга до Иркутска. Управа зап.-сибирске пруге налази се сада у Чељабинску, а управа сред.-сибирске пруге у универзитетском граду Томску²⁾ који ће се побочном железницом везати с главном пругом што пролази јужно поред њега.

Железничка пруга око Бајкалског Језера, од Иркутска до Мисовске, градиће се тек пошто сви остали делови сибирске железнице буду готови. Донде ће се довозити погребна грађа паробродима преко поменутога језера. Дужина овог одељка железнице биће 312 км. Најјаче пењање одређено је 0-012., а као најмањи полупречник кривина одређено је 275 м. Због брдовитости целога овога краја биће на многим местима подзиђивања, а мораће се градити и један тунел (тамник), који ће бити дугачак 38 км.³⁾, те ће с тога за довршење ове пруге требаћи више времена. Укупни трошкови (с материјалом за вучу и дневно три воза) прорачунајући су на 70 милијуна динара, или до 225.000 динара за сваки километар.

Забајкалска пруга,⁴⁾ од Мисовске до Сретенска, у дужини 1088 км., припада другом одељку и просеца

1) Град Иркутск (око 34.000 станов.) лежи у планинском пределу на обали реке Ангаре, која истиче из Бајкалског Језера а притока је реке Јенисеја. Пре једно дванаест година пострадао је овај град од страховитог пожара, који прогута више од половине кућа. И данас се још виде трагови те недаће. — Мес. новембра пада температура не — 25° до — 36° Целз., а у децембру по некада и до — 40° и више. Многи се производи продају у смрзнутом стању (н. пр. млеко). И ако зима влада велика студен, ипак се река Ангара, са својега брзог тока, смрзава тек пред Божић.

2) Универзитет у Томску (око 26.500 станов.) походи сада до 300 слушаца, од којих половина припада свештеничком staleжу. Сибирским богословима је универзитет тако исто приступан као и свршеним гимназистима. Универзитет има музеј, добро уређену лабораторију и изредну библиотеку. Познати московски трговац Сибирјаков богато је обдарио томски универзитет и уопште много учинио за његов успешан развитак. У Томску има једна мушка и једна женска гимназија, реалка и основна школа, богословија и добра народна библиотека.

3) Најдужи је данас тунел кроз Св. Готхард (близу 15 км.), а пројектован је и један кроз Симплон (такође у Алпима), којем ће дужина бити 19 км. Према томе ће онај сибирски бити двојном дужи и од симплонског. — Прев.

4) Забајкалска (с површином 623.596 км² и 447.600 становника) има много свакојазних лековитих извора. На жалост, ти извори до сада још нису научно испитани, те да се може оценили њихово дејство на човечји организам. Велика је нагода, што нема готово никаког лекара, те се болесници лече сами по свом нахођењу, без лекарскога упутства. И у области града Иркутска, на неколико километара од засека Туран, око 6 км. од леве обале речнице Иркут, има лековитих извора, који су чувени у целом Сибиру.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

већином брдовите пределе, са врло ретком насељеношћу, оштром климом, а од чести вичито смрзнутом земљом. Овакве прилике изазваће знатне тешкоће у добављању потребне количине воде за грађење железнице. Поједине врсте грађевинског материјала, као камење, опеке, креч и шљунак, моћи ће се добити у близини пруге, док ће се друге потребе: гвожђе, цемент и т. д., тек по довршењу средњо-сибирске пруге и ове што ће ићи дуж реке Усури¹⁾ морати с обе стране довозити. По предрачуњу требаће овде око 17.400 м³ земље по километру. Пруга ће се пети са 0,008 до 1045 м. висине над морем. Најмањи полупречник за кривине биће 650 м. За прелазак преко река: Селенге, Нерче, Конде, Чите и других градиће се дрвени мостови на стубовима од камена, с распоном 900 до 200 м. Забалкајска пруга стаће свега око 160 милијуна динара или 150.000 дин. по километру.

Амурска пруга²⁾, од Сретенска до Хабаровке, која припада трећем главном одељењу, биће дуга 2132 км. Она ће ићи или правцем реке Амура те тако остати у непосредној близини китајске међе, или ће се одмаћи на север, па онда у правој линији упутити се Хабаровци. Резултат трасирања ове пруге још није познат. Разбојнички напади од Китајаца, који недавно на прузи близу реке Усурија измрцварише железничке чиновнике и раднике, као и опасност која би претила железници за случај рата с Китајем, учиниће, по свој прилици, те ће се пруга повући северно од Амура, ма да би се онда местимце морале крчити тамошње прашуме. Свакако ће бити потребно да се преко Амура сагради мост, којем ће распон бити око 2560 м. Предрачуном је утврђено, да ће се на овај део пруге утрошити до 330 милијуна динара или 115.000 динара за сваки километар.

Последња железничка дуж у трећем одељку, т. зв. Усуриска пруга, иде на југ и свршава се у убојном пристаништу Владивостоку. Дужина јој је 780 км., а

¹⁾ Десна притока реке Амура. — Прев.

²⁾ Амурска област заузима простор од 449.500 км.² Клима јој је оштра и нездрава. Један виђенији руски геолог описује ту област овако: „Ветрови што долазе са истока не доносе ни влаге ни буре, јер прелазе поврх смрзнутих и ледом напуњених планинских провалија. Сухи јужни ветрови Монголске не допиру до Амурске области, јер их, као какав непрелазан зид, задржавају планинске косе на китајској међи, које, пружајући се од реке Аргуна па до града Благовештенска у непрекидној веризи, на обали реке Амура граде стрме одсеке, те је на тај начин прекинута веза између Амурске области и топлијег Југа. Само на једном месту, близу града Благовештенска, тамо где се планина Хинган наставља на мало час означену планинску систему, види се празнина између горостасних литица. Топли јужни ветар продира кроз овај отвор и ублажава климу овом крају. Друга је незгода у Амурској области, што јој северни ветрови доносе само оштру хладноћу, а оно влаге што је носе са собом сталожавају на околним Јаблоновских Планина. Једина страна, од које би се ова јадна земља могла налати снегу и киши, то је отворени Исток; али и овај изневерава тим, што драгоцену влагу оставља још пре но што допре до Амура, на испреченој планини Хингану, којој је правац С—Ј. Огромне количине снега с оне стране Хингана, и пусти, голи предео с ове стране Хингана речито сведоче о издајничком владању Истока у овом крају. Сем тога је на многим местима ово парче земље, која је од Природе и онако мањешки обдарена, састављено од висје, уздигнуте 2000 стопа изнад мора, разривене превратима многих геолошких епоха, са штуром вегетацијом и небом, које са вичито ведрим али студеним осмејком баца своје погледе на грдан неправду, учињену овом кутићу наше јадне Земље!“

дели се на два дела: од Хабаровке до Графске (372 км.) и од Графске до Владивостока (408 км.). На овој је прузи јужни део, од Владивостока до станице Усури (349 км.), 28. септ. пр. год. предан јавном саобраћају а почетком ове, 1895., год. јамачно је прорадила железница и до Графске. Грађење друге дужи, од Графске до Хабаровке, испочетка је одгођено у намери, да се употреби водени пут реком Усуријем. Сада се пак од тога одустало, јер се стање воде у ове реке јако мења те би се тиме ванредно отежао пренос робе и путника, а сем тога је ова река у непосредној близини китајске међе. Из тих разлога одлучено је, да се жел. пруга помери више у унутрашњост и да се што пре отпочне градити. Пруга Владивосток-Графскаја стаће око 54 милијуна динара или 133.000 дин. по километру, а пруга Графскаја-Хабаровка до 48 милијуна динара или 155.000 дин. по километру.

Пошто Сибирска железница пролази и кроз степе и прашуме те су с тога многи делови пруге често по сто километара удаљени од људских насеобина, то су се за чиновнике и раднике морале градити нарочита покретна склоништа и снабдети свима потребама за живот. Одлучено је и то, да се у пределима, где је тешко доћи до урођеничких радних снага, за грађење железнице употребе осуђеници, који се шаљу у Сибир у прогонство.

Разуме се по себи, да је сибирска железница од ванредне важности по увећање политичке силе руске царевине. Овом новом саобраћајном везом још ће се више учврстити пријатељски односи између Русије и Уједињених Држава у Сев. Америци, и ако међу њима постоји жива утакмица на пољу житне трговине. Сем тога ће се и руско убојно бродовље у Тихом Океану моћи овим новим сухоземним путем много поузданије снабдевати храном, угљем и т. д., које се намирице сада довозе заходним морским путем око Азије у источно-сибирска пристаништа.

Велики привредни значај што ће га ова железница имати за Русију, најбоље је обележен једним писмом трговаца из Нижњег Новгорода. У том писму, између осталог, стоји и ово: „Ова (сибирска) ће железница знатно унапредити руску индустрију. Преко Русије ће 400 милијуна Китајаца и 35 милијуна Јапанаца ступити у непосредне трговинске везе с Европом. Немачка се упела из пегних жила да својој привреди освоји пристаништа Тихог Океана, а у Америци се хита са прокопавањем Панамског канала — из свега овога може се закључити, да ће се у блиској будућности отворити привредна борба у Тихом Океану. Каналска железница у Сев. Америци већ је освојила за себе један део трговине — нарочито за чај и свиљу —, која је раније преко Суеског канала вођена с Европом. Ван сваке је сумње, да се један део источно-азијске робе мора довозити преко Русије, када једном за војњу од Шангаја преко Владивостока у Европу не буде требало више од 20 дана, док сада превоз преко Суеског канала траје 45 дана, а преко канадске железнице 35 дана.“

Најзад да напоменемо, да се пут од Петрограда преко Москве, Самаре и Златоуста у Чељабинск може прећи за три дана. Ако за војњу будућом сибирском железницом узмемо као средњу брзину 32 км. на сахат (рачунајући ту и време застајања на станицама), онда би, при непрекидној војњи, требало од прилике 10 дана па да се из Чељабинска стигне у Владивосток. У бу-

дућности биће дакле могућно за 14 до 15 дана из Петрограда стићи на Тихи Океан, одн. у Јапан, а сад треба тамањ двапут толико дана, па да се из Токија (у Јапану) преко Сан Франциска, Њу-Јорка и Хамбурга дође у Петроград.

(Prom.)

С немачког
С. П.

РАЗНИ ЗАПИСИ

Плућни отров. — Ваздух, који сваки човек и свака животиња испушта при дисању, има у себи отрова. Задржавањем тога отрова ствара се могућност за туберкулозу (суху болест, јектику). Ово је потврђено огледима професора *Brown-Séguard-a* и *d'Arsonval-a*.

Кад се пара, коју пушта потпуно здрав човек из уста на какву хладну, глатку површину, на пр. на стаклену плочу, згусне и претвори у течност, узме се нешто од те течности и процеди кроз филтар (цедило) од алуминијума, који задржава све врсте микроба (ситних организама, који се само микроскопом могу видети), или се та течност загреје до 100° С у каквом потпуно (херметички) затвореном суду. Од те течности кад се охлади, неколико се грама уштрца под кожу каквој било животињи. Тада се опажају ове појаве: дисање се успори; животињу спадају дрхтање, а понекад и грчеви по свем телу. Срце куца двапут брже но обично, а нема при том грознице, нити се температура повишава. Животиња се згрчи, леђа се савију у полукруг. Задњи је део тела узет (парализован), очни мишићи се скупе, зеница се затвори; стање утробе нагло се поремети, у њој се појави пролив као код колере. После три или четири дана животиња скапа.

Оглед је понављан и на други начин, много пресуднији. Узета је широка хоризонтална цев, која је преграђена у 10 одељења. У свако се одељење смести по један бели зец.

На једном крају цеви налази се шпрк, који непрекидно увлачи ваздух, тако да овај пролази редом кроза све преграде у цеви.

Зец, који је смештен на другом крају цеви, дише дакле чистим ваздухом; други зец увлачи у себе ваздух у којем је дисао први, а трећи добива ваздух, у којем су дисали први и други, и т. д.

После три до четири дана, сви су зечеви болесни, и ако им се даје обична храна, сем првога, који добива чист ваздух, и последњега, који је удисао ваздух што је прошао кроз плућа свих осталих зечева, јер он је већ — мртав. Остали су мање више болесни, према мањој или већој удаљености од онога краја где улази чист ваздух.

Ако се оглед настави, сви зечеви угину, један за другим, само, наравно, први не.

Да ли је угљена киселина зечева уморила? Није. Јер, кад се ваздух из последње преграде цеви спроведе преко сумпорне киселине, и кад га затим удише једанаести зец, овај остане недирнут.

Сумпорна кеселина знамо да ни у чем не мења угљену киселину, али она уништава сваку органску супстанцу; према томе, сумпорна је киселина уништила плућни отров, те је једанаести зец, и ако је увлачио у себе угљену киселину произведену од својих другова, остао здрав, читав; јер се може удисати огромна количина угљене киселине без икакве опасности (супротно мишљењу, које је дуго владало).

Да се не би могло ни то рећи, да животиње употребљене за поменуће огледе скапавају услед нагомилавања измета (који се, у осталом, од времена на време уклања струјом воде), један је бели зец остављен да проведе месец дана изнад измета својих другова, па се није разболео.

Смрти је дакле узрок једино: плућни отров.

Па какав је хемијски састав тога отрова? То се још не зна. Зна се само толико да брзо ветри, и од нијмањих доза тога отрова обаиру неки делови нервне системе. Нарочито се њиме обуставља сагоревање: животиња се угаси.

Ево и трећег огледа, којим се у питању о узроку туберкулозе дошло до сасвим новог искуства.

Узето је сто осам белих зечева па су им накаламљени Кохови бацили, а зечеви су били у једној шуши, у коју је довољно ваздуха улазило. Затим су узети други зечеви, врло снажни; и њима су накаламљени Кохови бацили, али су смештени у лабораторији, где се ваздух слабо обнавља. Ови зечеви готово сви од реда посташе туберкулозни и угинуше, а они први, који бејаху на слободном ваздуху, нису се ни разболели, сем једног или два.

Први је, дакле, узрок туберкулози задржавање плућнога отрова, онога отрова, који производи смањење животне снаге и изопачење (дегенерација) свих делова утробе, нарочито плуће.

Ово изопачење даје могућности за то, да се туберкулоза зачне и развије на плући. То је, у осталом, општи закон у бактериологији; микроба се развија код какве индивидуе скоро увек само онда, ако је снага те индивидуе опала, било умором, било алкохолизмом (прекомерним пијењем алкохолних пића), или глађу, гњевом, једом, претераном хладноћом или врућином, или, најзад, нагомилавањем разних отрова, које би требало уклонити из тела, ако се жели избећи самотровање.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Виши организми нису ништа до агрегати нагомилана) микроба. Ну ми, људи, као гомиле микроба, не дамо да нас поједу друге микробе, сем ако су нас најпре какве недаће ослабиле. С тога се туберкулоза никад не рађа у људи, који живе на слободном ваздуху, код којих дакле нема узрока за слабљење.

Шта следује из тога? — Треба отварати прозоре!

Ако је ноле могућно, не ваља удисати онај исти ваздух, што га човек сам или ко други издише. Летљ. спавај при отвореним, а зими при полуотвореним прозорима. А ако се баш бојиш од зиме и ако ти пећ не обнавља ваздух како треба, а ти ложи пећ целу ноћ.

Обичај, да се позоришне дворане довољно не ветре, прави је злочин; а како и да није, када је тај обичај узрок огромном броју смртних случајева. Требало би после свакога позоришног чина ваздух потпуно обновити; ништа лакше него у позоришну дворану спровести зими топал, а лети хладан ваздух.

А спаваће собе — то су праве творнице за туберкулозу. Неки су огледи показали, да старије животиње много боље него млађе одолевају убитачном утицају издисаног ваздуха; понајвише децу и младиће убија затворени ваздух. Ваљада се они зато и утрпавају у спавалишта, ова права сместишта за плућни отров, од којег се полако али поуздано умире.

У војнике не узимају оне који имају суву болест или о којима се само мисли да је могу добити, а међу тим је број војника, који тој болци подлежи, ужасно велики. Узрок: соба са затвореним прозорима.

Сваку просторију, где има више људи, као радионице, слушаонице, спаваће собе, треба непрекидно, и то јако, проветравати. Наравно да се онда мора зими више ложити, али хладноћа ни издалека није тако опасна као нагомилани, дисањем употребљени ваздух.

Познато је да су, сем инјекције (поткожнога уштрцавања), непрестано ветрење, борављење на сасвим чистом ваздуху дању и ноћу, једино средство за успешно лечење суве болести. Кад дакле треба лечити од те болести и спречити је — отварајте прозоре и клоните се животињских нагомилана (помислите само, да има и таквих јадних незналица, који, да окрепе своје груди, спавају у штали међу крвама, овим животињама по преимућству туберкулозним!). Једном речју: пазите да не увлачите у себе ваздух, који је већ прошао кроз чију било плућу.

Пошто смо сада промотрили објективна дејства плућнога отрова, да речемо коју и о његову субјективном дејству.

Једна од најинтереснијих биолошких појава јесте различитост отровног дејства у животиња. Иста материја, којом се једна храни, задаје смрт другој. Тако вели А. Бордије у свом спису „La Géographie médicale“, да коза једе дуван без икакве штете по своје здравље; тако исто могу јести, без опасности: дрозд кукуту, а глодари буннику; шећер убија жабе и утробне глисте; жила од маниока (*Jatropha manihot*) је самртни отров за људе, говеда, коње и овце, а глодарима и свињама је изврсна храна; кафа је отров за папагаја, а није за гавране и врапце. Дарвин тврди, да црне свиње, без икаквих злих последица, могу гутати жиле од *Lachnantes tinctoria*, од којих отпадне папци сваком свињчету које није црне длаке. Тако и код многих других животиња, па и код биљака, проста различитост боје одређује час пријамљивост час непријамљивост за понеке болести.

У отпору против једног истог отрова показују се огромне разлике у људи исте расе, истог друштвеног реда. Један може да пуши читав дан, другога опет спопадне мука и пробија хладан зној ако само неколико тренутака пробави у ваздуху где се пушило. Има пак и људи, који изјутра, наште срца, пребледе кад осете мирис од дувана, а у вече могу да пуше а да не осете какве веће неугодности сем немира у срцу и несанице.

Тако је исто и отпор против плућног отрова у људи врло различит. Лица, која су врло осетљива према том отрову, не могу бити у простору где се скупља друштво, а да ускоро не осете главобољу а доцније неку врсту гушења; они не могу провести ноћ у каквој соби средње величине, у којој се ваздух не обнавља, а да се сутра дан не разболе. Други, напротив, осећају се сасвим добро и у најгушћој гомили људи. У неких породица прозори се никада и не отварају.

Али, и ако се у поменутих случајевима не осећа никаква неугодност, не треба мислити, да се не дешава никакво ремећење у организму; јер исти поремећај, исту озледу, која једнога несносно кињи, други никако и не осети. Што је организам нижи, то му све мање долазе до свести погуби којима је изложен.

Неким људима не уди плућни отров, јер су у неку руку снабдевени устуком, који их чува од тога отрова (*mithridatés*). То је случај у стараца. И Јевреји као да имају ту исту особину. Живећи вековима у затвореним просторијама и бавећи се

искључно пословима, који захтевају непрекидно седење, они су, с колена на колена, морали доспети до све потпуније селекције (одабраности — по Дарвиновој теорији. — Ур.): остављајући имунитет (заштићеност од болести — Ур.) својим потомцима у наслеђе, замо су они дуже живели, који су били у стању да одоле знатној количини плућнога отрова. Зна се као поуздано, да Арапи, који живе једнако под ведрим небом, у којих се дакле та селекција није могла извршити, умиру од суве болести, кад се сместе у просторије, где је Јеврејин дуго живео и обилато се множио.

Једно од најинтереснијих дејстава плућнога отрова, то је смањивање рада (функције) у мозгу. У многим скупштинама дешава се, да се одједном ништа више не разуме: само памћење и нагони постоје и даље раде; али треба само променити атмосферу, па да се разумност врати. Што неке скупштине губе умну подобност за решавање, тому је без сумње узрок: нагомилавање плућнога отрова. Скупштина, смештена у дворници јако проветреној, доносиће увек много паметније одлуке, и показаће живљи рад, него да је у каквој просторији са устојаним ваздухом.

Било би врло корисно, да се овај проналазак г. г. Brown-Séquard-a и d'Arsonval-a и с *практичног* гледишта узме у разматрање. Несрећа је за човечанство, што оно има мало користи од радова које за њу врше научењаци — а то с тога, што

је јаз између научењака и обична човека толики, да овај не уме да појми у чем је проналазак учених људи и од какве је користи. Тако половина становника на нашој земљи не зна још за железницу; а колико их се још никада није служило телефоном?!

Ево једног врло значајног примера за глупост, која још већином влада: још одавно је доказано, да је моноксид угља (гас, који се ствара кад угљен не сагорева потпуно — Ур.) јак отров, па ипак наши архитекти и сада још дају пећима тако недотупаван облик, да производи сагоревања не излазе кроз димњак, већ улазе куварици у ноздрве; с тога би била права благодет, кад би се грађење таквих пећи законом забранило. Кад је реч о умирању људства, о слабом рађању, о дегенерацији, траже се тому узроци чак и метафизичким размисљањем, место да се узму у претрес ругобе што их стварају — навика и мода!

Има три године од како је људство у Француској почело бројно опадати, и цео нас свет жали; ну пети део смртних случајева у Паризу иде на рачун туберкулозе у плућама, због навике, да се живи при затвореним прозорима.

И тако ће та два духовита испитивача, Brown-Séquard и d'Arsonval, својим проналаском спасти милијуне људских бића у потоњим вековима.

(Rev. d. Rev.)

С. П.

Исправци. — У свесци „Просветног Гласника“ за фебруар ове год., а у реферату д-ра Светод. Радовановића о „Геологији“ Алек. Станојевића, поткрале су се ове крупније штампарске погрешке:

На стр. 100. стуб. II ред 12. озго стоји *болику* а треба *облику*;

„ „ 102. „ II „ 9. оздо после речи „једну за обележје његово у опште“ треба додати: „— *укоготина*, а *другу*, да се он још ближе обележи“ и т. д.

На стр. 104. стуб. I ред 14. оздо место *Данић* треба *Даничић*.

„ „ 105. „ II „ 25. „ „ *преграђана* треба *праграђана*.

Уредништво.